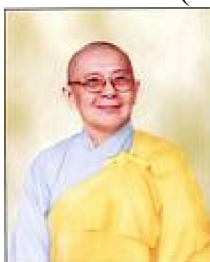

Pháp Hiền - Nhà Chiêm Bái

HT.Minh Châu (1963)

Ns. Trí Hải dịch Việt (1997)

Nguyên tác: Thích Minh Châu (1963), "Fa-Hsien, The Unassuming Pilgrim", Nalanda, India

Bản dịch Việt ngữ: "Pháp Hiền, Nhà Chiêm Bái", Thích Nữ Trí Hải dịch Việt (1997),

Viện Nghiên Cứu Phật Học Việt Nam ấn hành

---o0o---

Nguồn

<http://www.quangduc.com>

Chuyển sang ebook 30-8-2009

Người thực hiện : Nam Thiên – namthien@gmail.com

[Link Audio Tại Website http://www.phatphaponline.org](http://www.phatphaponline.org)

Mục Lục

Lời nói đầu

Lời tựa trong bản dịch Việt, 1997

1. Nhân cách và quan điểm
2. Pháp Hiền, nhà chiêm bái
3. Pháp Hiền và những bạn đồng hành
  1. Hoàn cảnh Phật giáo, tu viện và tu sĩ
  2. Đời sống tu sĩ
  3. Các ngày lễ Phật
  4. Việc thờ cúng Xá-lợi
  5. Việc thờ tháp

Phần III - Những tư liệu lịch sử và bán lịch sử do Pháp Hiền ghi lại

1. Lịch sử và huyền thoại về đời Phật
2. Những tiền thân của Phật
3. Các đức Phật khác và các vị A-la-hán
4. Đệ tử của Phật

Phần IV - Những tư liệu địa hình trong Phật Quốc Ký của Pháp Hiển

I. Khía cạnh địa hình

II. Dân cư

III. Khí hậu và thảo mộc

---o0o---

Lời nói đầu

Sách này viết về Cao Tăng Pháp Hiển, một nhà chiêm bái nổi tiếng khác của Trung Quốc. Ngài đã du hành đến Ấn Độ và Tích Lan vào đầu thế kỷ thứ năm sau Tây lịch, và đã để lại một ký sự về cuộc chiêm bái của mình. Chính sự thành công của ngài Pháp Hiển đã gợi cảm hứng cho ngài Huyền Trang hai trăm năm sau, để theo đuổi cùng một sứ mệnh đi tìm chân lý và Chánh pháp.

Pháp Hiển cũng như Huyền Trang cùng có chung một niềm khát ngưỡng sâu xa đối với Chánh Pháp, một đức vô úy bất khuất trước hiểm nguy, và một lòng xả thân phụng sự Phật pháp. Chính tâm hồn khát khao sự thật, vì Pháp quyền thân đó đã thúc giục các ngài trong cuộc chiêm bái kỳ kỳ của họ, nâng đỡ họ vượt qua vô vàn gian nan hiểm trở để đưa sứ mệnh đến kết quả thành công.

Nhưng mục đích cuộc chiêm bái của Pháp Hiển có khác với Huyền Trang. Trong khi về Huyền Trang ta có thể nói ngài đồng thời là một nhà chiêm bái, một nhà biện bác, một dịch gia, một văn nhân và một nhà thần bí, thì về Pháp Hiển, chỉ có một danh từ đơn giản sau đây toát yếu được tất cả nguyện vọng và tư chất của ngài: "Pháp Hiển, nhà Chiêm bái thuần túy". Huyền Trang khởi hành cuộc chiêm bái với mục đích là để học luận Du-già Sư Địa, và để tìm kiếm những giáo lý chưa được biết đến ở Trung Hoa; còn Pháp Hiển thì chỉ muốn đi để quan sát kỹ cương đời sống tu viện ở đất Phật, ngõ hầu cải thiện tình trạng tín ngưỡng tại quê nhà vào lúc ấy dường như đang lâm vào tình trạng rất tồi. Trong khi phạm vi nghiên cứu của Huyền Trang khá rộng rãi, bao gồm cả Kinh tạng và phần lớn tạng Luận, thì sự chú ý của Pháp Hiển chỉ tập trung vào tạng Luật và những gì liên hệ mật thiết đến đời sống tu sĩ.

Huyền Trang tự thâm tâm, là một nhà Đại thừa, mọi hoạt động của ngài ở Ấn cũng như ở Trung Quốc là chỉ cốt để hoằng dương, cổ vũ lý tưởng Bồ-

tát-đạo. Pháp Hiền ngược lại, có tư chất và nguyện vọng của một nhà Tiểu thừa thuần túy. Dấu vết duy nhất của Đại thừa ở nơi ngài là, ngài cầu nguyện Bồ-Tát Quan Âm, một vị Bồ-tát của Đại thừa, trong lúc tàu ngài đi bỗng gặp bão tố trên đường từ đảo Lanka đến đảo Yava và từ Yava-dvīpa đến Trung Quốc. Nhưng nét nổi bật nhất của Pháp Hiền là bản chất khả ái của một nhà tu chân thật, khiêm cung. Khi đọc ký sự của ngài, dần dần xuất hiện trước mắt ta hình ảnh của một vị sư giản dị, không hợm mình, không bắt cứ một kiểu cách nào. Cuộc hành hương của ngài là một kỳ tích về lòng mộ đạo, sức kiên trì không ai sánh kịp cho đến khi hiện tượng Huyền Trang nổi lên hai thế kỷ sau. Thế nhưng, ngài vẫn cho rằng mọi sự mình thành đạt chỉ là nhờ Tam Bảo gia hộ, để thoát thác tất cả công trạng mà ngài xứng đáng được tuyên dương.

Pháp Hiền khởi hành cuộc chiêm bái vào năm 399 sau Tây Lịch, phải mất sáu năm mới đến Jambudvīpa. Ở đây ngài lưu lại thêm sáu năm, và chuyến về kéo dài 3 năm, đến Trung Quốc vào năm 414; Huyền Trang khởi hành Tây du vào năm 629, mất trọn 17 năm mới về đến Trung Quốc vào năm 646. Pháp Hiền tuổi đã khá cao khi khởi hành cuộc chiêm bái vào năm ngài 65 tuổi, và khi về nước, ngài đã 79 tuổi. Huyền Trang lúc khởi hành chỉ mới 26 tuổi, trở về năm 43 tuổi, còn tràn đầy nghị lực tuổi trẻ và lòng nhiệt thành với sứ mệnh hoàng pháp.

Cuộc Tây du của cả hai bậc Đại sư đều xuất phát từ kinh đô Tràng An và thủ đô của Trung Quốc bấy giờ, nhưng Huyền Trang đi theo một con đường hơi quanh co để đến đất Ấn, trong khi Pháp Hiền chọn con đường trực chỉ nên ít vất vả hơn và cũng mất ít thời gian hơn. Từ Tràng An đến Takshasilā, Pháp Hiền đi theo con đường ngang qua các xứ: Chien Kibi (Kiện-bì), Ju tan, Chang Yeh, Tun Huang [Đôn Hoàn], Shen Shen [Thiện Thiện], Agni, Khotan, Chakuta, Chakika, Agzi, Khalcha [Cao Xương], Darada, Udyāna [Vu Điền], Suvastu, Gandhāra. Huyền Trang, trẻ tuổi hơn và có tinh thần phiêu lưu, đã viếng thăm các nước và thành phố như sau: Chin Chou, Lan Chou, Liang Chou, Kua Chou, Yi Wu, Pali Li, Wu Pan, Tu Ching, Agni, Kucha, Baluka, đô thị She Che, Bing Yul, Talas, Đô thị Nước Trắng, đô thị Kuyu, Nejkend, Chaj, Sutrishna, Samarkand, Kochania, Kharaghan, Bokhara, Betik, Khwarism, Kesh, Tukhara, Kunduz, Bahlika Tapassu, Bhalluka, Gachi, Mamian, Kapisā, Lampaka, Nagarahāra, Gandhāra, Puskaravati, Udakakkhanda, Udyāna, Takshasila.

Tại đảo Jambu, hai nhà chiêm bái theo một hành trình hoàn toàn khác nhau. Từ Takshasilā đến Srāvastī [Xá-Vệ], Pháp Hiền đi qua các xứ sở và đô thị

như sau: Purushupura, Nagarahàra, Lakki, Vaisàkha và Sràvasti [Xá Vệ]. Còn Huyền Trang luôn thích chọn lộ trình dài hơn, đã viếng Simhapura, Urasà, Kasmira, Punack Ràjapura, Cheka, Jayapura, Sàkala, Cìnbhukti, Jàladhara, Kulùta, Satadru, Pariyàtra, Mathurà, Sthànvasara, Srughna, Brahmapura, Ahichhatra, Vilasana, Kapittha, Kanyàkubja, Ayodhya, Ayamukha, Prayàga, Kausàmbi [Câu-diêm-bì], Visoka, trước khi đến Sràvasti.

Khi viếng thăm Kosala [Câu-tát-la] và Magadha [Ma-kiệt-đà], Pháp Hiền chọn thành Pataliputra [Ba-liên-phát] làm trung tâm liên kết, như được thấy trong lộ trình sau đây: Sràvasti, thành Napika, Kapilavastu [Ca-tỳ-la-vệ]. Ràmagràma, Kalapinàka, Ràjagrha [Vương Xá], Gayà, Kukkunapàda, Pàtaliputra, Vàranasì [Ba-la-nại], Kamsàmbi, Dakhinà, Pàtaliputra. Huyền Trang chọn Nàlanda làm nơi thường trú và theo lộ trình như sau: Sràvasti, Kapilavastu, Kusinagara, Vàranasì, Yuddhapati, viếng thăm Tàmralipti một thành phố biển thuộc miền Tây Bengal.

Pháp Hiền quen lối đi thẳng, đến Taralipti qua các nước Champà, Kajangala, Pundravaradhana, Karnasuvàrna, Samatata. Từ Tàmralipti, ngài trở về Trung Quốc bằng đường biển, chỉ ngừng ở đảo Lanka và đảo Yava, trong khi Huyền Trang thì từ Tàmralipti viếng thăm vùng Nam và Tây Ấn, trở về Nàlanda, viếng thăm Kàmarùpa, Kajangala, tiến đến Kanyàkubja và Prayàga. Từ đây ngài trở về Trung Quốc bằng đường bộ.

Cả hai nhà chiêm bái đã để lại một ký sự về cuộc hành trình khá lý thú và có tầm quan trọng lịch sử. Tác phẩm Phật Quốc Ký của Pháp Hiền không thể sánh với Tây Du Ký của Huyền Trang về phạm vi chú tâm, về tính giàu dữ kiện địa hình, tính phong phú đề tài, vân vân. Tuy thế ký sự của ngài vẫn có những đóng góp rất giá trị cho lịch sử đạo Phật. Trong khi Huyền Trang hầu như bỏ quên tạng Luật, thì trái lại Pháp Hiền không chú ý gì ngoài ra quan sát cách thực hành giới luật của Tăng sĩ trên đất Phật. Bởi thế, ký sự của ngài cho ta thấy một bức tranh khá trung thực về đời sống tu viện tại Ấn Độ và Tích Lan và thế kỷ thứ năm, điều mà các trước tác của Huyền Trang không đề cập. Lại nữa, Huyền Trang không viếng Tích Lan, nên những ký sự của ngài về xứ này đề cập những mẫu chuyện huyền thoại nhiều hơn là dữ kiện lịch sử. Pháp Hiền cung cấp một ký sự khá chi tiết về đời sống tu viện tại Tích Lan, mà có vài khía cạnh ngay cả tác giả của Cùlavamsa cũng bỏ sót.

Một đặc tính khác của ký sự Pháp Hiển là tính giản dị chân thực, không có nhiều biến cố thần kỳ, cũng không chú ý nhiều đến những huyền thoại. Đời đức Phật mà Pháp Hiển ghi lại rất giống những gì mô tả trong Mahāvagga của tạng Pali, nhất là chuyện kể về những hoạt động của Phật sau khi ngài đạt giác ngộ tại Bồ đề tràng. Sự mô tả của Pháp Hiển về kỳ Kết tập đầu tiên có thể xem là dữ kiện lịch sử đáng tin cậy, trong khi ký sự của Huyền Trang thì đầy những biến cố thần bí làm lu mờ giá trị lịch sử của giai đoạn này.

Vì Pháp Hiển chỉ là một tăng sĩ chân chính bình dị không có tham vọng, nên ký sự của ngài hầu như toàn đề cập những sự kiện liên hệ đời sống tín ngưỡng nói riêng, đến Phật giáo nói chung. Mặc dù ngài có nói đến vài dữ kiện địa dư, song chúng chỉ là phụ thuộc, còn đời sống tu sĩ và những biến cố về Phật giáo luôn luôn chiếm vị trí hàng đầu.

Trong lúc soạn tác phẩm này trong bầu không khí thanh bình của Đại tông Lâm Nàlanda Mới, thì tại miền Nam Việt Nam, bi kịch của Phật giáo đang bùng nổ. Với lòng thán phục lẫn với lo lắng sâu xa, tôi đã theo dõi cuộc tranh đấu dũng cảm của Phật tử Việt Nam để bảo vệ tín ngưỡng mình, và sự đàn áp tàn bạo của chế độ Ngô Đình Diệm đối với Phật giáo. Đã nhiều lần, công việc này phải ngưng trệ, khi hết vị Tăng này đến vị Tăng khác tự thiêu để phản đối chính sách đàn áp. Với sự lật đổ chế độ Diệm, cuộc khủng hoảng Phật giáo đã đi đến một kết thúc vinh quang; và tác phẩm này cũng ra đời như muốn san sẻ niềm hân hoan của Phật tử Việt Nam. Để tưởng niệm sự hy sinh của họ và cuộc đấu tranh anh dũng ấy, Tôi xin hiến tặng sách này cho những người đã thiết tha tôn quý Chánh pháp của Phật hơn cả mạng sống của mình. Cũng sự vi pháp vong thân ấy đã giục già Pháp Hiển lên đường làm cuộc chiêm bái vĩ đại trong đó tính mạng ngài có lúc đã tựa như chỉ mảnh treo chuông. Mười sáu thế kỷ đã trôi qua giữa bậc Thánh Tăng này với Phật Tử Việt Nam hiện đại, nhưng niềm tận trung với Chánh Pháp và sự hi sinh vì một lý tưởng cao thượng đã xóa nhòa khoảng cách thời không, và đưa họ lại gần nhau trong việc phụng sự Phật Giáo.

Nalanda, ngày 15 tháng 11 năm 1963
Tỷ kheo Thích Minh Châu.

---o0o---

Lời tựa trong bản dịch Việt, 1997

Quyển "Pháp Hiển, nhà chiêm bái" được hoàn thành và in thành sách là nhờ Ni sư Thích Nữ Trí Hải và các đệ tử của Ni sư đã trong một thời gian kỷ lục dịch và đánh vi tính trong 5 ngày. Chúng tôi vô cùng cảm kích và tán thán công đức của Ni sư. Ngoài ra, chúng tôi cũng xin tán thán: Họa sĩ Trương Duy, người vẽ bìa chính của cuốn sách; Sư cô Thích Nữ Tuệ Dung lo phần kỹ thuật; Sa di Tuệ Nguyên và Sa di Tuệ Nhã đã lo phần đánh vi tính quyển sách. Xin cảm ơn tất cả quý vị.

Thiền viện Vạn Hạnh, tháng 6-1997
Tỷ kheo Thích Minh Châu
Viện trưởng Viện Nghiên cứu Phật học Việt Nam

--- o0o ---

Phần I - Nhân cách của Pháp Hiển và cuộc chiêm bái

1. Nhân cách và quan điểm

1.1. Đức tin thuở thiếu thời

Một điều hiển nhiên là ảnh hưởng đầu tiên trên tâm hồn non nớt của một đứa trẻ đóng vai trò quan trọng trong sự tạo thành nhân cách về sau, khi trẻ ấy lớn lên. Bởi thế, chúng ta không lấy gì làm lạ khi thấy cao tăng Pháp Hiển, họ Cung người đất Vũ Dương, Bình Dương, đã có một lòng tận tụy đối với đời sống Tăng lữ suốt cuộc đời ngài, vì mới 3 tuổi ngài đã xuất gia làm chú tiểu. Không phải vì thân phụ ngài sùng tín đạo Phật gì cho lắm, mà chỉ vì ba người con trai trước của ông đã chết yểu. Muốn cứu vãn con trai thứ tư khỏi chịu chung số phận, ông đã cho Pháp Hiển cạo tóc làm chú tiểu khi mới được 3 tuổi, những vẫn giữ chú ở nhà. Nhưng sau đó chú cũng ốm nặng suýt chết. Người cha hoảng kinh gọi đến chùa thì chú lại hết bệnh. Ở Trung Quốc cũng như Việt Nam, có một truyền thống lạ lùng là cha mẹ mỗi khi có con nhỏ hay đau ốm, dễ chết non thì lại cho con đến chùa làm chú tiểu, với hy vọng nhờ sự che chở của Ba ngôi báu mà con mình được cứu thoát. Và quả thực như thế, trong trường hợp chú bé Pháp Hiển. Điều này không có gì lạ, vì đời sống chú tiểu trong một tự viện khéo tổ chức quả thật an bình và lành mạnh hơn bất cứ trong một gia đình cư sĩ nào, dù giàu có đến đâu. Nhưng khi đã đem được phúc lạc của đời sống không nhà, chú bé Pháp Hiển không chịu trở lại với gia đình nữa, mặc cho cha mẹ năn nỉ. Mẹ ngài vì thương yêu đứa con duy nhất sống sót, nên luôn luôn muốn giữ ngài bên cạnh. Nhưng

ngài nhất định không nhượng bộ trước ý muốn của mẹ mình. Bởi thế bà đã phải làm một cái chòi nhỏ bên ngoài cổng chùa để dễ dàng lui tới thăm con. Năm ngài 10 tuổi, thân phụ Pháp Hiển qua đời. Trước tình cảnh bà mẹ góa bụa đơn côi, ông chú viết thư khuyên ngài hãy hoàn tục. nhưng Pháp Hiển cương quyết trung thành với nếp sống ngài đã theo, và sự trả lời của ngài cho thấy quyết tâm của ngài, với một ước nguyện cùng động cơ chân chính: "Không phải vì cha mà cháu đi tu; mà chỉ vì muốn từ bỏ dục vọng và tránh những chuyện thế tục". [Chih2: 13a, 2-4]. Người chú rất hài lòng vì câu trả lời ấy nên không ép ngài thêm nữa.

---o0o---

1.2. Sự thông minh nhanh trí

Cao Tăng Truyện kể một giai thoại cho thấy ngài rất nhanh trí khi bất thần chạm mặt với hiểm nguy và đe dọa. Một hôm, trong khi cùng một nhóm tiểu Tăng gặt lúa ngoài đồng, thỉnh linh một vài tên cướp xuất hiện muốn cướp lúa. Tất cả các chú tiểu khác đều bỏ chạy, ngoại trừ Pháp Hiển ở lại một mình. Ngài bảo bọn cướp: "Nếu các ông cần lúa, cứ tha hồ mà lấy đi. Chính vì trong các đời trước, các ông đã không thực hành hạnh bố thí cho nên bây giờ mới bị nghèo đói như vậy. Bây giờ các Ông lại còn muốn đi ăn cướp của người khác, thì tôi sợ rằng đời sau, các Ông sẽ gặp hoàn cảnh còn tệ hơn nữa. Tôi chỉ đau buồn cho số phận các Ông mà thôi". Nói xong ngài bỏ đi. Những lời lẽ của ngài đã gây ấn tượng sâu xa đối với những người ăn cướp đến nỗi họ bỏ đi không lấy một nắm lúa nào. Nhiều vị Tăng đến khen ngợi ngài. [Chih2: 13a, 3-4].

---o0o---

1.3. Đức vô úy, tính can đảm, và lòng mộ đạo

Một giai thoại khác trong Cao Tăng Truyện kể về đức vô úy của Pháp Hiển khi gặp hiểm nguy đe dọa tính mạng: Cách thành Vương Xá hơn 30 dặm, có một ngôi chùa nơi ngài dừng chân vào lúc sẩm tối, Pháp Hiển muốn tiếp tục đi lên đỉnh Linh Thứu nhưng những vị Tăng trong chùa ngăn cản: "Đường lên núi hết nguy hiểm, nhiều sư tử đen thường xuất hiện bắt người ăn thịt, làm sao ông đi được?". Pháp Hiển trả lời: "Tôi đã đi từ xa xôi ngàn dặm với ước nguyện đến được đỉnh núi Linh Thứu, bất kể thân thể tánh mạng. Làm sao tôi chịu được ước nguyện từ bao nhiêu năm của mình giờ đây phải tan tành, lúc đã gần đến đích. Dù nguy hiểm đến đâu, tôi cũng không sợ". Thấy

không can nôi, những vị Tăng bèn cử hai người dẫn đường. Khi lên đến đỉnh núi trời đã tối, ngài muốn ở lại. Hai tu sĩ dẫn đường sợ hãi quay trở về. Pháp Hiển ở lại một mình trên đỉnh núi, đốt hương đánh lễ nơi Thánh địa. Với lòng sùng kính và niềm cảm khái sâu xa, ngài chiêm ngưỡng chốn thiêng liêng, tưởng như bậc Thầy thánh thiện vẫn đang còn ở đây. Nửa đêm có ba con sư tử đen xuất hiện ngồi thụp trước mặt ngài vừa liếm môi vừa vẫy đôi. Pháp Hiển vẫn tụng kinh không dứt, tâm trí để cả vào những lời cầu nguyện dâng lên đức Phật. Khi ấy những con sư tử bèn cúi đầu cụp đuôi và quỳ dưới chân ngài Pháp Hiển đưa tay vuốt chúng và nói: "Nếu các người muốn ăn thịt ta, thì hãy chờ ta tụng kinh xong đã. Nhưng nếu các người muốn thử ta, thì nên đi chỗ khác". Những con sư tử ở nán lại một lúc rồi bỏ đi. [Chih2: 13a, 10-14].

Nội một điều ngài dám làm cuộc phiêu lưu sang Ấn, qua những sơn đạo chưa có dấu chân người, qua những sa mạc kinh hoàng, qua những đỉnh núi tuyết, những phương trời xa lạ với khí hậu khắc nghiệt, chính sự kiên đó cũng đủ làm một kỳ tích mà chỉ nhờ có đức can đảm và lòng sùng tín vô biên mới làm được. Đoạn sau đây trong Cao Tăng Truyện đã tả một vài hiểm nguy và gian khổ ngài đã gặp trên đường hành hương đến đất Ấn:

"Từ Tràng An, ngài đi về phía Tây, qua sa mạc Cát Di Chuyên, ở đây trời không chim bay, đất không thú chạy. Sa mạc trải dài vô tận khắp cả bốn phương. Chỉ nhìn mặt trời mà đi, và nhờ những bộ xương người để đánh dấu đường. Những luồng gió nóng và linh hồn ác ma chực báo điềm chết cho bất cứ ai gặp phải chúng. Pháp Hiển phó thác đời mình cho số mệnh, cứ tiến bước vượt qua nhiều gian nguy. Sau một thời gian ngài đến Pamirs ở đây mùa đông, mùa hè đều có tuyết phủ. Có những rông dữ phà ra những luồng gió độc và mưa xuống cát sỏi. Con đường núi ngoằn ngoèo hiểm trở, vách đá dựng đứng hàng ngàn mũi nhọn. Những người xưa đã đểo một đường mòn trên vách đá, với những bậc cấp. Ngài phải mất hơn bảy ngày để đi qua. Ngài lại còn qua sông tại hơn mười chỗ bằng những chiếc cầu dây treo lơ lửng. Ngay cả hai sứ thần Trung Quốc ngày xưa (Chang Chien và Kan Ying - Trương Mịch và Cam Anh đời Hán - đi Trung Á vào năm 97 sau Tây lịch) cũng không xa đến như vậy. Kết tiếp, Pháp Hiển gặp một trận mưa đá dữ dội. Thầy Huệ Cảnh, một trong hai bạn đồng hành của ngài bệnh nặng không thể đi tiếp, đã bảo Pháp Hiển: "Tôi đã gần kề cái chết. Thầy nên tiến lên, đừng ở lại đây mà cùng chết cả". Nói xong ông thở hơi cuối cùng. Pháp Hiển vỗ thi hài khóc nói: "Chưa đến đích mà Thầy đã chết rồi". Và Pháp Hiển một mình một bóng tiếp tục cuộc hành trình vượt qua đỉnh núi hiểm trở. Ngài đã đi qua hơn 30 nước trước khi đến đất Ấn" [Chih2: 13a, 5-10].

1.4. Pháp Hiền, người xiển dương tạng Luật

Pháp Hiền là một nhà chiêm bái đặc biệt. Mục đích cuộc chiêm bái của ngài là cốt đi đánh lễ những Phật tích ở Ấn, nhưng ngoài ra còn có mục đích khác nữa; đó là "để quan sát cách hành trì giới luật tại các nước ngài đi qua, nhất là tại Ấn, và để thỉnh những bản văn Luật tạng đem về Trung Quốc". Đây là một nhu cầu khá tự nhiên, vì ngài vốn là người tuân thủ giới Biệt giải thoát một cách nghiêm túc. Suốt cuộc hành trình, ngài luôn gắng tuân giữ phép an cư ba tháng mùa mưa mỗi năm mà đức Phật đã chế định tại thành Vương Xá cho tất cả Tăng Ni phải tuân theo. Thế là tại xứ sở Agzi, Udyana và Sankasya, Pháp Hiền đã cẩn thận giữ phép hạ cư mặc dù có mỗi một vì cuộc hành trình hoặc có hăm hờ muốn tiếp tục hành trình càng sớm càng hay. Ngay cả khi đi tàu từ đảo Yava đến Trung Quốc, Pháp Hiền cũng tuân giữ phép hạ an cư ngay trên tàu. Trên đường trở về Trung Quốc, ngài cũng không quên phận sự an cư nhập thất 3 tháng tại Lao Shan.

Điều lôi cuốn mạnh mẽ sự chú ý của ngài là đời sống tu viện tại các xứ sở ngài viếng thăm, nhất là tại đất Ấn. Pháp Hiền rất tinh tế khi quan sát cung cách uy nghi của tu sĩ Ấn. Qua ký sự của ngài, chúng ta được biết trong tu viện Gomati (Cù-ma-đề) tại nước Khotan (Vu Điền) có 3.000 tu sĩ và trong thành Pataliputra có từ 600 đến 700 Tăng sĩ. Chư Tăng sống trong 3 tu viện ở Bô-đề tràng giữ giới luật rất tinh nghiêm và hành xử rất có uy nghi. Giới luật ấy được truyền xuống từ thời Phật. Pháp Hiền cũng ghi nhận một vài pháp tu được Phật đặt ra và chư Tăng Ấn Độ đến lúc ấy vẫn còn duy trì nguyên vẹn. Tại đất Ấn, ngài đã quan sát cách người ta đón tiếp một khách Tăng và lễ dâng y Ca-thi-na, được chư Tăng tuân giữ một cách nghiêm nhặt. Ngài cũng không quên nhắc đến tên tuổi một vài vị danh Tăng mà ngài tình cờ gặp hoặc nghe nói đến trên đường chiêm bái. Nhờ tập ký sự của ngài mà chúng ta được biết tại thành Pataliputra [Ba-liên-phát] bấy giờ có hai vị danh Tăng tên Manjusri (Văn-thù) và Rathasvami, có giới đức thuần tịnh khiến mọi người kính ngưỡng. Ở xứ Simhala, có vị cao Tăng tên Dharmakirti (Pháp Xứng) được mọi người trong xứ cung kính tôn trọng. Ngài đã nhập thất trong hang đá bốn mươi năm, trải tâm từ đến đến tất cả hữu tình bao gồm cả thú vật. Cũng trong xứ ấy ngài đã chứng kiến lễ hỏa táng một vị La Hán trong tu viện Mahavihara (Đại Tông).

Ký sự của Pháp Hiển còn cho ta biết chư Tăng ở Ấn có địa vị rất cao, được từ vua chúa đền thờ dân kính trọng. Tại Mathura, Pháp Hiển ghi rằng mỗi khi cúng dường chư Tăng, các bậc vua chúa thường cởi bỏ vương miện và cùng với hoàng tộc và triều thần, họ thường tự tay phục vụ thức ăn cho Tăng chúng. Trước mặt Tăng chúng, họ không dám ngồi trên ghế hay giường. Một nét đặc sắc của đời sống tu viện khiến Pháp Hiển chú ý là các bậc vua chúa cũng như cư sĩ tại đây tận lực hỗ trợ giới Tăng lữ; họ được cung cấp về ăn, mặc, ở, bệnh không thiếu thứ gì. Pháp Hiển cũng kể rằng vua chúa đình thần cư sĩ đều xây chùa, cúng dường Tăng chúng những ruộng vườn, nhà ở, người làm và súc vật.

Như vậy, cảnh tượng nhìn chung về đoàn thể Tăng già nghiêm trì giới luật, về sự cung kính cúng dường trọng hậu mà chư Tăng được hưởng từ các vua chúa, thần dân, đã khiến Pháp Hiển hết sức hài lòng, thích thú. Và ngài không khỏi than dài, khi nghĩ đến tình trạng tồi tệ của đời sống giới luật chư Tăng tại nước mình. Bởi vậy, không đáng ngạc nhiên khi Ta Chen (Đạo Chính) bạn đồng hành của ngài, đã quyết định lưu lại đất Ấn không chịu trở về Trung Quốc. Và có lẽ Pháp Hiển cũng đã làm như bạn mình, nếu ngài đã không lập nguyện thỉnh tặng Luật về nước.

---o0o---

1.5. Kinh sách mang về Trung quốc và phiên dịch của Pháp Hiển

Giữ lời nguyện mang về tặng Luật cho Trung Quốc, Pháp Hiển thu thập ghi chép một số kinh về Luật tặng mà ngài tìm được ở đất Ấn. Vì tại Bắc Ấn, tặng Luật được khẩu truyền không ghi chép, nên Pháp Hiển phải đi đến Trung Ấn để sưu tập Luật tặng. Tại một tự viện thuộc phái Mahāsāṅghika - Đại chúng bộ - ngài tìm được Luật bản của bộ phái này, được xem là bản giới luật đầu tiên mà Tăng đoàn thời Phật tuân giữ và được truyền tụng ở tỉnh xá Jetavana - Kỳ Viên. Theo Pháp Hiển, thì mười tám bộ phái đều có bộ Luật riêng, tuy thế cả 18 bộ đều nhất trí về những giới điều thiết yếu, chỉ khác nhau về tiểu tiết. Ngài cũng xác nhận Giới bản của Đại chúng bộ là đầy đủ nhất. Ngài cũng tìm được một bản Luật của Phái Nhất thiết hữu bộ - Sarvāstivāda - gồm bảy ngàn bài kệ tụng mà theo ngài, cũng chính là những giới luật Tăng sĩ Trung Quốc phải tuân giữ. Những giới Luật này chỉ được thầy trò khẩu truyền cho nhau, không thành văn bản. Cũng trong tự viện này, Pháp Hiển tìm được một bản Samyuktābhi - dharmahrayasāstra [Tập A-tỳ-đàm Tâm Yếu Luận] gồm sáu ngàn bài kệ, một bản luận của Mahāsāṅghika [Đại chúng bộ]. Khi ở nước Simhala, nơi ngài lưu lại hai năm. Pháp Hiển

được một bản Luật của phái Mahysàsa, một bản kinh Dìrghàgama [Trường A-hàm], kinh Samyuktàgama [Tập A-hàm], và Sannipata [Tiểu bộ]. Những kinh sách này chưa được biết đến ở Trung Quốc. Khi trở về quê hương, ngài dịch bộ kinh Đại Bát-niết-bàn cùng với ngài Buddhahadra [Phật Hiền], một tăng sĩ Ấn thời Đông Triều 317-420. Bản dịch gồm 6 tập 18 chương. Dịch phẩm thứ hai của ngài là Samyuktapitaka. Một bản dịch khác cộng tác với Buddhahadra là Mahàsanghi - kabhi kabhik shunivinaya-pràtimoksa - Giới biệt giải thoát của Tỳ-kheo, Tỳ-kheo-ni thuộc phái Đại chúng bộ - gồm một quyển.

Tác phẩm duy nhất do ngài viết có tên là Cao Tăng Pháp Hiền Truyện, còn gọi là Phật Quốc Ký - ký sự về các nước theo đạo Phật. Trong quyển sách này, Pháp Hiền kể lại cuộc hành trình của ngài từ lúc khởi sự tại Tràng An, thủ đô Trung Quốc bấy giờ, cho đến lúc ngài đến Lao Shan. Sách kể tên những nước và thành phố mà ngài đã viếng thăm như sau: xứ Agni, Khotan, Chakuka, Agzi, Khalcha, Darada, Udyàna, Suvastu, Gandhàra, Takshasilà, thành phố Purushapura, đô thị Hilo, xứ Nagarahàra, Lakki, Harana, Uchcha, Mathurà, thành Sankàsya xứ Kanyàkubja, làng Hari, thành Vaisàli, Aràvasti xứ Kosala, thành Napuka, thành Kapilavastu, xứ Ràmagràma, thành Magadha, làng Ka2lapinàka, đô thị Pàtaliputra mới thuộc xứ Magadha, Tân vương Xá trước kia là vương đô của vua Bimbisàra, thành Gayà, thành Vàrànasi, xứ Kausàmbi, xứ Dakshinà, Champà, thành Tàmralipti, xứ Simhala, xứ Yavadvìpa. (*)

Qua ký sự của ngài, ta được biết những đặc điểm địa hình, nhân văn, khí hậu, cây cối ở một số quốc gia. Nhưng đóng góp cao quý nhất của Pháp Hiền là bức tranh ngài đã lại về sinh hoạt Tăng đoàn ở Ấn Độ và Tích Lan vào thế kỷ thứ năm sau Tây Lịch. Chẳng những qua đó ta biết được rằng chư Tăng tuân giữ giới luật Phật chế rất nghiêm minh, mà còn biết rằng họ được sự cung kính cúng dường rất trọng hậu của các vua chúa và thường dân cư sĩ. Ký sự của Pháp Hiền thỉnh thoảng có điểm thêm những giai thoại dật sử chấp nối lại, cho ta một hình ảnh khá đầy đủ về nếp sinh hoạt của đức Thế Tôn và các đại đệ tử của ngài lúc sinh thời. Mặc dù Phật Quốc Ký của Pháp Hiền không sao so bì được với tài liệu phong phú trong tác phẩm Tây Du Ký của Huyền Trang, song nó cũng có một đóng góp giá trị cho lịch sử Phật giáo ở Ấn và Tích Lan vào thế kỷ thứ năm sau tây lịch. Nếu Huyền Trang có thể được tôn xưng là nhà khảo cổ về xứ Ấn, thì Pháp Hiền chính là sử gia đầu tiên về Phật giáo trên đất PHẬT.

1.6. Quan điểm của Pháp Hiển

Từ cuộc đời, cuộc chiêm bái, ước nguyện của Pháp Hiển và các dịch phẩm của ngài về Phật giáo, ta thấy rõ Pháp Hiển là một vị Sư đề cao giới luật số một. Không những ngài trì luật một cách nghiêm túc, không bỏ an cư kiết hạ trong suốt cuộc du hành, mà trong Ký sự, ngài cũng toàn tập trung chú ý vào đời sống Tăng lữ tại Ấn Độ và Tích Lan. Ngài muốn biết tu sĩ Ấn Độ thực hành đời sống xuất gia như thế nào, để hy vọng cải thiện tình trạng Tăng già Trung Quốc thời đó dường như rất tồi tệ. Chúng ta được ngài cho biết thời ấy Tăng sĩ Trung Quốc tuân giữ Giới bốn phái Hữu bộ, do vậy ta có thể nói Pháp Hiển là một vị Tăng theo Tiểu thừa thuần túy; khác với Huyền Trang, một nhà Đại thừa tận xương tủy. Trong tất cả kinh điển mà Pháp Hiển mang về Trung Quốc chỉ có một kinh Phương Đăng Đại Bát-niết-bàn với 5.000 bài kệ, có thể được xem là kinh Đại thừa, còn những kinh sách khác đều có tính chất thuần túy Tiểu thừa. Tất cả những tác phẩm mà ngài dịch thuật cũng đều thuộc giáo phái Tiểu thừa. Dấu hiệu duy nhất Đại thừa nơi ngài là, trong cuộc du hành đường biển từ Tích Lan đến đảo Yava và từ đảo Yava đến Trung Quốc, hai lần tàu bị bão tố dữ dội, Pháp Hiển đều niệm đức Quan Âm xin cứu mạng. Ngoài sự cầu nguyện với một Bồ-tát Đại thừa này ra, thì quan điểm và sự tuân giữ giới luật nơi ngài hoàn toàn có tính cách Tiểu thừa.

---o0o---

1.7. Pháp Hiển, nhà chiêm bái khiêm tốn giản dị

Chúng ta thấy một điểm khác nhau rõ rệt về quan điểm và tính tình giữa hai ngài Pháp Hiển và Huyền Trang. Trong khi Pháp Hiển chỉ chú trọng Luật tạng, thì Huyền Trang thiên nặng về Luận tạng. Chủ đích của Huyền Trang du hành đến Ấn Độ chính là để học Luận Đại thừa Du già Sư Địa và mang về Trung Quốc, còn Pháp Hiển khởi hành cuộc hành trình gian khó vì muốn sưu tầm các bản văn về Luật tạng và xem xét đời sống tu viện cùng giới Luật của chư Tăng trên đất Ấn.

Khi đọc Phật Quốc Ký của Pháp Hiển, chúng ta nhận thấy sự khiêm hạ của một vị Sư sùng tín, bần bạc khắp từng trang giấy của tập Ký sự. Ngài không che dấu sự yếu kém của mình, những lần suýt ngã quỵ khi đối diện với những gian khó của cuộc hành trình, và những vô đấm tàn khóc của định mệnh. Nhiều lần ngài đã rơi lụy, khiến người đọc cũng phải đồng cảm với ngài trước sự không may. Thành tích ngài đạt được quả thật lớn lao không ai

sánh kịp trong lịch sử Phật giáo ngoại trừ thành tích của Huyền Trang. Nhưng dường như ngài không ý thức đến sự vĩ đại của mình, mà chỉ cho rằng sứ mệnh hoàn thành được là nhờ Tam Bảo che chở hộ trì. Những lời lẽ của ngài sau đây phản ánh trung thực bản chất khả ái đầy: "Nhìn lại những gì mình đã trải qua trong cuộc hành trình, bất giác tim tôi run lên, toát mồ hôi hột. Tôi đã dẫn mình vào nguy hiểm, dấn lên chướng ngại vật không kể gì thân xác. Vì có một mục đích quyết định và bản tính cương trực, tôi đã liều mạng trong một cuộc hành trình ở đó cái chết hầu như là chuyện chắc chắn, chỉ hy vọng sống sót một phần vụn" [c: 8b; 12-13]. Chính thái độ thẳng thắn của ngài, và sự trung thành với mục đích gọi cho chúng ta niềm yêu mến thần phục. Chúng ta hoàn toàn tán đồng với một vị Sư vô danh đã ghi lại cuối tập Ký sự của Pháp Hiển vài dòng để chứng tỏ lòng thần phục đối với nhà chiêm bái vĩ đại ngày xưa: "Chúng tôi rất xúc động khi đọc ký sự của ngài. Một nhân cách như vậy thật vô cùng hiếm có và quý báu xưa cũng như nay. Từ ngày Đại giáo được truyền đến phương Đông, không một người nào sánh bằng Pháp Hiển trong việc xả thân tầm đạo. Nhờ vậy mà chúng ta biết rằng lòng thành đem lại kết quả vô biên; và khi quyết tâm đạt mục đích thì không việc gì không thành tựu. Vì, phải chăng sự thành công của ngài là nhờ ngài đã bất chấp cái mà người khác coi trọng, và coi trọng cái mà người khác xem thường?". [c: 8b; 13-14].

---o0o---

2. Pháp Hiển, nhà chiêm bái

Được tháp tùng bởi Huệ Cảnh, Đạo Chính, Huệ Ứng, Huệ Ngộ, Pháp Hiển khởi hành cuộc chiêm bái đất Ấn vào năm thứ hai niên hiệu Hoàng Thi [năm 399 sau Tây lịch], năm Kỷ Hợi. Rời Tràng An, họ vượt qua những rặng núi ở đất Lũng và đến xứ Càn Quy, ở đó họ kiết hạ an cư. Sau đó tiếp tục đi đến xứ Nhục Đàn, qua núi Dương Lâu và đến thị trấn Trương Dịch. Xứ này gặp lúc loạn lạc đường xá nguy hiểm. Đáp lời cầu thỉnh của Quốc vương ở đây, Pháp Hiển lưu lại cùng với các bạn đồng hành. Tại đây ngài gặp những vị Tăng khác là Trí Nghiêm, Huệ Giản, Tăng Thiệu, Bảo Vân, Tăng Cảnh, những vị cùng chí hướng đi Ấn tìm học giới luật. Họ cùng nhau kiết hạ an cư tại đây. Xong hạ, họ tiếp tục đi đến xứ Đôn Hoàng. Ở đây họ lưu lại hơn một tháng. Pháp Hiển và 4 vị Tăng khác khởi hành đi trước cùng với một hướng đạo, để Bảo Vân và những người khác ở lại. Họ được viên thái hậu ở Đôn Hoàng tên Lý Hạo cung cấp lương thực để đi qua sa mạc. Sa mạc có đầy những ác ma và gió nóng quái quỷ, khiến nhiều người mất mạng ở đây. Ngay cả chim chóc và thú rừng cũng phải tránh né chôn nguy hiểm này.

Giữa sa mạc mênh mông không có một con đường lối dạng; chỉ có những bộ xương người chết được dùng làm mốc cho Pháp Hiền và đồng bạn đi tới.

Sau 17 ngày gian nan tột cùng, họ đã đi được khoảng 1.500 lý (250 dặm Anh) và đến nước Thiện Thiện. Họ lưu lại đây hơn một tháng rồi lại lên đường đi về phía Tây Bắc 15 ngày đến nước Ô-di (Agni). Pháp Hiền được một viên chức người Trung Quốc tên Fu Hsien Sun mời lưu lại hai tháng. Ngài ở lại đây cho đến khi gặp lại Bản Vân cùng các vị khác cũng đến nơi.

Vì người xứ Ô-di không tỏ lòng hiếu khách lắm, nên các vị Trí Nghiêm, Huệ Giác, Huệ Ngôi trở lại Cao Xương - Kaashar - để kiếm lương thực đi đường; trong lúc Pháp Hiền và những vị khác nhờ đã được Fu Kung Sun - Công Tôn - cung cấp đầy đủ hành trang nên bèn lên đường đi hướng Tây Nam. Giữa đường bèn lên đường đi hướng Tây Nam. Giữa đường không gặp nhà dân, họ trải qua gian nan khốn khổ không bút nào tả xiết. Cuộc hành trình kéo dài một tháng năm ngày, rồi họ đến quốc gia Khotan - Vu Điền.

Pháp Hiền cùng đoàn người được Quốc vương ở đây đón tiếp và trú ngụ trong một ngôi chùa Đại Thừa tên Cù-ma-đế - Gomati. Các vị sư Huệ Cảnh, Đạo Chính và Huệ Đạo đã đi trước đến Khalcha - Kiệt xoa, còn nhóm Pháp Hiền ở lại thêm 3 tháng để xem lễ rước tượng.

Vào tháng thứ tư khi lễ rước tượng đã xong, thầy Tăng Thiệu cùng với một đạo sĩ người Hồi đi đến nước Kasmira - Kế Tân, trong khi nhóm Pháp Hiền đi 15 ngày đến quốc gia Chakuka - Tử Hợp. Xong họ đi về hướng Nam 4 ngày đến Pamirs - Tuyết Sơn và cuối cùng đến xứ Agszi (Huy), ở đây họ an cư kiết hạ.

Hết mùa an cư, đoàn Pháp Hiền tiếp tục đi về hướng Bắc đến xứ Khalcha - Kiệt-xoa sau 25 ngày đường. Ở đây họ gặp lại Huệ Chính và những vị khác. Đoạn họ cùng du hành theo hướng Tây, mất một tháng để leo núi tuyết Pamirs, ở đây tuyết phủ cho đến cả vào mùa hạ. Suốt cuộc hành trình, những trận mưa lũ, gió quái và tuyết rơi cùng những cơn bão cát hãi hùng trút xuống vào mọi lúc. Người ta kể rằng trong 10.000 người không có một người nào có thể sống sót được qua những hiểm nguy ấy.

Sau khi vượt dãy Tuyết Sơn, họ đi vào Bắc Ấn và đến một nước nhỏ tên là Darada (Đà lịch). Rồi họ đi về Tây Nam 15 ngày vượt qua núi Tuyết, đường đi có vô số chướng ngại. Con đường có 700 bậc cấp được đào từ núi đá, núi một đầu thì dựng đứng, một đầu thì đầy những vực sâu hãi hùng. Bên dưới,

có con sông Tân-đầu chảy qua, hai bờ cách nhau 80 bước. Đoàn người lần theo những bậc cấp núi đá ấy và vượt qua sông bằng một cái cầu dây.

Sau khi vượt qua sông Tân-đầu, họ đến quốc gia Udyàna (Ô-trường). Huệ Cảnh, Huệ Đạo và Đạo Chính đi trước đến xứ Nagaràhàra (Na-kiệt) để xem bóng Phật trong khi Pháp Hiên và những vị khác ở lại Ô-trường để an cư kiết hạ.

Sau mùa an cư, họ du hành về phía Nam, đến xứ Tú-ha-đa (Suvastu) đi về phía Đông trong 5 ngày họ đến quốc gia Kiền-đà-vệ (Gandhara). Từ đây đi về hướng Đông 7 ngày họ đến xứ Trúc-sát-thi-la (Takshasila) có nghĩa là chặt đầu. Lại vẫn đi về hướng Đông thêm 2 ngày, họ đến một nơi ngày xưa đức Phật Thích Ca trong một tiền kiếp đã xả thân cho cạp đói ăn thịt.

Sau khi đi về hướng Nam 4 ngày, họ đến xứ Purushra - Phát-lâu-sa. Tại đây Bảo Vân và Tăng Cảnh cúng dường bát của Phật xong rồi trở về Trung Quốc, còn Huệ Cảnh, Huệ Đạt và Đạo Chính đã đi đến xứ Na-Kiệt đánh lễ bóng Phật, răng và xương đánh của ngài. Huệ Đạt một mình trở về nước Phát-lâu-sa gặp lại Bảo Vân và Tăng Cảnh rồi cùng họ trở về Trung Quốc. Bây giờ thì chỉ còn lại một mình Pháp Hiên. Những bạn đồng hành của ngài có thể nói đã bỏ cuộc ngoại trừ Huệ Cảnh và Đạo Chính đang ở Na Kiệt. Vẫn không nao núng, Pháp Hiên ra đi một mình đến chùa thờ xương đánh Phật. Sau khi du hành về phía Tây 16 do-tuần, ngài đến thành Hilo (Ha-lê) ở biên giới nước Na-Kiệt. Quay về hướng Bắc một do-tuần, Pháp Hiên đến thủ đô Na-Kiệt. Rồi ngài đi vào trong thung lũng, theo hướng Tây đi 4 ngày đường gặp ngôi chùa thờ áo Phật.

Sau 3 tháng ở Na-Kiệt gặp lại hai bạn đồng hành Đạo Chính và Huệ Cảnh, họ lại lên đường đi về hướng Nam qua dãy núi Tiểu Hy-lạp, nơi tuyết phủ cả vào mùa hè. Khi đang leo sườn Bắc của núi, họ bị một cơn bão tố băng giá. Huệ Cảnh không đi thêm được nữa, mồm sùi bọt mép và chết ngay khi trời trăn hai bạn đồng hành nên tiếp tục lên đường dừng ở lại chết chung. Pháp Hiên vào Đạo Chính vô cùng bị thương trước định mệnh tàn khốc này, nhưng rồi họ cũng lên đường, vượt qua sườn núi phía Nam để đến xứ La-di [Lakki]. Pháp Hiên và bạn đồng hành ở lại đây 3 tháng an cư mùa hạ, xong họ đi xuống phía Nam đến xứ Bạt-na [Harana]. Người trong xứ này đón tiếp họ rất nồng nhiệt và lấy làm ngạc nhiên trước thành tích của hai vị Tăng Trung Quốc xa xôi dám vượt hiểm nguy đi tìm Chánh pháp. Họ cung cấp hai khách Tăng những gì cần thiết và thết đãi theo truyền thống Phật giáo.

Hai nhà truyền thống đi tiếp về hướng Tây Nam khoảng tám mươi do-tuần, ngang qua một số chùa viện và đến xứ Mathura [Ma-đâu-la]. Tại đây họ qua sông Yamunà [Bồ-na] một lần nữa. Từ Mathura họ đi về hướng Đông Nam 18 do-tuần, đến xứ Sankàsyā [Tăng-già-thi].

Pháp Hiền cùng bạn đồng hành ở lại kiết hạ an cư trong chùa Ròng, rồi lại tiếp tục lên đường, đi hướng Đông Nam bảy do-tuần thì đến Anyakubja. Họ vượt sông Hằng, và sau khi đi thêm 3 do-tuần về hướng Nam, họ đến một thôn tên gọi Hali [Ha-lê]. Rồi họ đi về Đông Nam mười do-tuần để vào đại quốc Aisàkha [Sa-kỳ]. Bảy giờ họ quay về hướng Bắc tám do-tuần, đến đô thành Srāvastī [Xá vệ] thuộc nước Kosala [Câu-tát-la].

Khi Pháp Hiền và Đạo Chính viếng tinh xá Jetavana [Kỳ-hoàn] nơi Phật đã ở 25 năm, họ ngập tràn bi cảm, bất hạnh vì bị sinh vào chốn biên địa xa xôi. Họ chạnh lòng nghĩ đến những bạn đồng hành đã cùng đi qua nhiều xứ sở, mà bây giờ người thì đã chết, người trở lui về Trung Quốc, chỉ còn lại Pháp Hiền và Đạo Chính, hai vị không khỏi ngậm ngùi. Những vị Tăng ở Xá-vệ khi biết Pháp Hiền và bạn đồng hành đã từ một nơi xa xôi như thế đến thỉnh kinh, thì vô cùng ngạc nhiên cảm phục trước kỳ tích của hai vị sư Trung Quốc.

Đoạn hai nhà chiêm bái từ Xá-vệ lại ra đi về hướng Đông nam 12 do-tuần, đến thành phố Napika. Từ đây về phía Bắc trong vòng một do tuần, họ đến một thành phố nơi Phật Kanakamuni [Câu-na-hàm-mâu-ni] đản sinh, và đi thêm một do tuần về phía Đông, họ đến xứ Kapilavastu [Ca-tỳ-la-vệ], nơi sinh của Phật. Vì xứ này đã hoang phế, đầy sư tử trắng và voi cư trú, nên hai nhà chiêm bái phải hết sức thận trọng khi đi đường.

Sau một thời gian ngắn ở Kapilavastu, họ du hành về hướng Đông năm do-tuần đến nước Ràmagrāma. Đi thêm bốn do-tuần về hướng Đông, họ đến Tháp thờ Tro. Lại tiếp tục đi về hướng Đông 12 do-tuần nữa, họ đến đô thành Kusinagara. Sau khi viếng thăm các Thánh tích của Phật, họ đi về Đông Nam 12 do-tuần về đến nơi mà ngày xưa những người dòng họ Licchavis [Lê-xa] không được Phật cho phép đi theo đến nơi Ngài nhập Niết bàn. Đi thêm năm do-tuần nữa về hướng Đông, họ vào xứ Vaisālī [Tỳ-xá-ly].

Từ Tỳ-xá-ly họ đi về hướng Đông 4 do-tuần đến chỗ hợp lưu của 5 dòng sông. Chính giữa vùng này, Tôn giả A-nan đã dùng tam-muội hỏa để thiêu thân. Họ qua sông và đi thêm một do-tuần về phía Nam đến đô thị Ba-liên-

phát (Pataliputra) ở xứ Magadha (Ma-kiệt đà). Từ Ba-liên-phát họ du hành về hướng Đông Nam 4 do-tuần đến một đỉnh núi đá đứng đơn độc, trên đỉnh có cái hang đá trong đó có hình ảnh Đức Phật ngồi. Đi thêm một do tuần về hướng Tây Nam, họ đi vào khu làng Kàlapinàka nơi sinh Tôn giả Xá-lợi-phất. Họ đi thêm một do-tuần về hướng Tây thì đến thành Vương Xá mới do vua A-xà-thế xây cất. Sau khi rời thành này bằng cổng phía Nam đi thêm 4 dặm, họ đến một thung lũng vây quanh bằng 5 ngọn đồi ở đây vua Bình sa đã xây dựng thành Vương Xá cũ. Trên đường đi, hai nhà chiêm bái ngang qua những nơi Xá-lợi Phất và Mục Kiền Liên lần đầu tiên gặp vị thầy ngoại đạo Asvajis, nơi ngoại đạo Ni-kiền-tử đã đào hố lửa và soạn thức ăn đầu độc Đức Phật, và nơi vua A-xà-thế đã thả voi say hại Phật. Họ cũng đi ngang cảnh tàn phế của một ngôi chùa mà Javàka đã xây để cúng đức Phật và 1.250 đệ tử của Ngài.

Tiếp tục đi về hướng Đông Nam thêm 15 dặm, họ đến núi Linh Thứu, nơi Đức Phật đã giảng nhiều bài Pháp quan trọng. Pháp Hiển đã mang hương hoa đèn dầu và lên đến đỉnh núi nhờ sự hướng đạo của hai tu sĩ địa phương. Tại đây ngài đốt hương, thắp đèn, dâng hoa, lễ bái Thánh địa. Khi đứng tại chỗ mà ngày xưa đức Như Lai đã từng sống, Pháp Hiển không sao ngăn được cảm xúc và ngài đã bật khóc, tự than đã sinh quá muộn màng, không được chiêm ngưỡng thân sắc vàng của Phật và lắng nghe Ngài thuyết giảng kinh Lăng Nghiêm tại nơi này. Rồi Pháp Hiển tụng kinh Lăng Nghiêm ở đây ngay trước hang động, và trải qua đêm trên đỉnh núi Linh Thứu. [Cao Tăng Truyện còn kể câu chuyện Pháp Hiển đã gặp ngài Đại Ca-diếp, vị đại đệ tử khổ hạnh đệ nhất của Đức Phật. Mẫu chuyện này dường như phù hợp với truyền thuyết cho rằng Ma-ha Ca-diếp vẫn còn sống trong một khe núi Linh Thứu.] Ngày hôm sau ngài trở xuống thành Vương-Xá mới.

Rời Vương Xá, Pháp Hiển cùng bạn đồng hành đi về phía Tây và đến đô thị Gayà. Lại đi thêm 20 lý về phía Nam, họ đến nơi mà ngày xưa Đức Phật đã tu khổ hạnh 6 năm. Đoạn họ đi 3 dặm về phía Tây để thăm viếng nơi đức Phật tắm và được một thiên nhân đưa ra khỏi nước. Họ cũng thăm viếng một Thánh tích cách đó 2 lý về phía Bắc, nơi Đức Phật được các cô gái Gramika dâng cúng cháo sữa. Lại đi thêm 2 lý về phía Bắc, họ đến một nơi đức Phật đã ngồi xuống trên một phiến đá dưới gốc cây lớn để dùng cháo.

Rồi họ du hành về phương Đông Bắc nửa do tuần, đến hang động ở đây đức Phật đã ngồi kiết già nhìn về phương Tây. Từ Bồ-đề tràng họ đi về hướng Nam 3 dặm, đến núi Kê Túc (Kukkutapàda), ở đây tương truyền đức Đại Ca-diếp còn ở trong núi. Pháp Hiển quay về thành Ba-liên-phát, và từ đây ngài

đi về phía Tây dọc sông Hằng 10 do-tuần đến chùa Atavi nơi đức Phật đã từng lưu lại một thời gian. Vẫn đi dọc sông Hằng, họ nhắm hướng Tây đi được 12 do-tuần vào đô thị Vārānasi thuộc xứ Kāsi. Rồi họ viếng thăm vườn Nai ở cách đô thị ấy 10 dặm về phía Bắc. Đi 60 bước về hướng Bắc là nơi Đức Phật ngày xưa đã ngồi dạy mặt về phương Đông mà thuyết giảng bài Pháp đầu tiên; 20 bước về phía Bắc là nơi đức Phật đã tiên đoán sự ra đời của đức Phật Di-Lặc trong tương lai. Đi thêm 50 bước về phía Nam là nơi con rồng Elapatra (Ưu-bát-la Long Vương) hỏi Đức Phật đến bao giờ nó mới được thoát khỏi lột rồng.

Họ lại khởi hành đi đến xứ Câu-Diêm-di ở cách 13 do-tuần phía Tây Bắc vườn Nai. Đoạn họ đi về hướng Nam. Sau khi vượt qua 200 do-tuần, họ đến một nước tên gọi Dakṣiṇa. Vì đường sá ở đây không được an toàn cho cuộc lữ hành nếu không được vũ trang hộ tống, nên Pháp Hiền không thể đến đây mà chỉ viết ký sự về nơi này qua lời kể của dân địa phương.

Sau đó từ Varanasi, Pháp Hiền cùng bạn đồng hành trở về Ba-liên-phát. Vì ở Bắc Ấn không có kinh sách về Luật tạng, nên Pháp Hiền phải đến Trung Ấn ở đây ngài có thể tìm thấy một Luật bản của phái Đại Chúng bộ tại một chùa Đại thừa giáo. Ngài cũng được một bản Luật phái Hữu bộ gồm 7.000 bài kệ, và nhiều kinh luận khác.

Pháp Hiền ở lại đây 3 năm để học sách Phạn ngữ và để ghi chép những kinh sách nói trên. Bấy giờ Đạo Chính quyết định ở lại đất Ấn vì thấy nơi đây Giới Luật được Tăng sĩ Ấn Độ tuân hành nghiêm cẩn. Ngài than phiền về tình trạng giữ giới tồi tệ ở Trung Quốc, và nguyện sẽ không bao giờ sinh vào nơi biên địa. Thế là Đạo Chính ở lại Ấn Độ, không cùng Pháp Hiền trở về quê hương Trung Quốc. Vì Pháp Hiền đến Ấn với mục đích mang về Giới Luật xuất gia, nên ngài phải khởi hành chuyến về một mình không bầu bạn, lên đường đến nước Sư Tử [Simhala] rồi về quê nhà.

Đầu tiên ngài đi 18 do-tuần về phía Đông, đến Đại quốc Champā, nằm phía bờ Nam sông Hằng. Đoạn ngài đi đến Tamrālipti sau khi đi về hướng Đông 50 do-tuần. Ngài lưu lại nơi này 2 năm để chép Kinh và họa hình tượng Phật. Rồi ngài xuống tàu của những người buôn, sau 14 ngày đêm đến nước Sư tử.

Pháp Hiền đã rời xa Trung Quốc nhiều năm, đã đi qua nhiều vùng đất xa xôi, gặp nhiều nền văn hóa lạ lùng, nhiều cảnh và người hoàn toàn xa lạ, tất cả những người bạn đồng hành Trung Quốc đã bỏ ngài, một số trở về, một số

chết đường, còn Đạo Chính thì ở lại đất Ân. Bởi thế đôi lúc ngài cũng cảm thấy cô đơn và nhớ quê hương. Khi ngài trông thấy một chiếc quạt bằng lụa trắng chế tạo ở Trung Quốc trong ngôi chùa Vô Úy Sơn, một chiếc quạt có lẽ do một thương gia Trung Quốc nào đó dâng cúng, không thể cầm được nước mắt ngài đã khóc thảm. Pháp Hiển ở lại nước Sư Tử 2 năm, viếng thăm các tu viện lớn, xem những đám diễn hành Phật giáo, và đã mô tả lại hòn đảo này về các mặt địa dư, khí hậu, khoáng chất, nhân văn. Pháp Hiển thỉnh được một bản Giới Luật của phái Mahāsāśakas, kinh Trường A-hàm, kinh Tạp A-hàm và kinh Tiểu Bộ, những thứ không có ở Trung Quốc. Sau khi hoàn tất sứ mạng ở nước Sư Tử, Pháp Hiển theo một tàu buôn lớn của thương gia trên đường về nước. Chiếc tàu chở gần 200 hành khách, đằng sau buộc một thuyền con cho hành khách xuống phòng khi đắm tàu. Con tàu dong buồm hướng về phương Đông một cách êm ả trong hai ngày thì bỗng một cơn bão tố nổi lên tàu có khe hở bị nước vào. Những người đã xuống được thuyền nhỏ bèn cắt dây bơi đi thoát thân. Những người buôn kinh hoảng ném bớt hành lý xuống biển cho tàu nhẹ bớt. Pháp Hiển cũng phải quăng xuống biển bình nước chậu thau và vài vật dụng khác của ngài, còn những kinh và tượng Phật thì ngài cầu nguyện Bồ Tát Quan Âm và chư Tăng Trung Quốc gia hộ cho ngài mang được an toàn về đất mẹ. Trận cuồng phong hoành hành suốt 13 ngày đêm nhưng may thay tàu tấp được vào một hòn đảo để điều chỉnh chỗ bị nứt, rồi lại dong buồm đi tiếp. Cuộc hành trình kéo dài khoảng 90 ngày mới đến đảo quốc Yava (Da-bà-đê).

Pháp Hiển ở đây 5 tháng và lại xuống một chiếc tàu buôn lớn khác cùng với khoảng 200 hành khách. Họ dong buồm vào ngày 16-4 đi về Quảng Châu, mang theo lương thực đủ ăn trong 50 ngày. Pháp Hiển giữ pháp an cư ngay trên tàu. Sau một tháng thuận buồm xuôi gió, bỗng chốc chiếc tàu lại bị một trận bão lớn, trời tối sầm, mưa trút xuống như thác lũ. Những hành khách và thủy thủ đều sợ rằng con tàu chắc chắn phải chìm. Một lần nữa Pháp Hiển lại van vái đức Quan Âm Bồ tát che chở và cầu sự gia bị của chư Tăng Trung Quốc. Như đáp ứng lời cầu xin của ngài, con tàu qua được đêm ấy. Ngày hôm sau những người Bà-la-môn trên tàu bàn với nhau và quyết định thả ngài Pháp Hiển xuống một hòn đảo, vì cho rằng chính hiện diện của thầy tu Phật giáo này là nguyên nhân của bao nhiêu tai nạn gian khổ. Nhưng thí chủ của Pháp Hiển ở trên tàu cực lực phản đối âm mưu ác độc này và dọa sẽ về tâu với Hoàng đế Trung Quốc, nếu họ còn cố loại trừ Pháp Hiển ra khỏi tàu. Lời hăm dọa này đã ngăn các Bà-la-môn thực hiện kế hoạch của họ, và Pháp Hiển được cứu thoát khỏi âm mưu tội lỗi kia. Vì bầu trời mờ mịt dưới những làn mưa liên tiếp, tàu bị lạc hướng. Trong hơn 70 ngày, con tàu lênh đênh giữa biển cạn hết lương thực và nước uống. Họ đành phải dùng nước

mặn để nấu ăn, và khẩu phần nước uống phải hết sức hạn chế. Khi nước uống đã hết, họ bần nhau vạch một hướng đi cho con tàu. Bấy giờ tàu đi về phương Tây Bắc cố gặp được đất liền. Sau 12 ngày, họ đến được bờ Nam của Lao Sơn thuộc quận Trường Quảng, và thế là chấm dứt cuộc hành trình gian nan nguy hiểm.

Khi trông thấy rau lê, lá dâu quen thuộc mọc ở Trung Quốc họ mới biết mình đã về đến quê hương. Sau khi hỏi thăm những cư dân địa phương, họ được biết đã đến quận Trường Quảng thuộc Thanh Châu. Khi nghe Pháp Hiển một vị Tăng Trung Quốc đang ở trên thuyền cùng với kinh và tượng, thái thú quận Trường Quảng là Lý Nghi vốn là một Phật Tử, sai người thỉnh kinh tượng về quận lỵ. Tại đây Pháp Hiển chia tay với những người buôn đẽ họ tiếp tục đi đến Dương Châu, Pháp Hiển ở lại Thanh Châu một mùa đông và một mùa hè theo lời mời của người anh vị hoàng đế tương lai là Lưu Dũ (Liu Yu). Tại Thanh Châu, Pháp Hiển đã an cư kiết hạ, và khi giải hạ ngài muốn trở về Tràng An. Ngài đi về hướng Nam để đến thủ đô. Ngài gặp một vị Tăng Ấn Độ tên Buddhabhadra [Phật Hiền] và cho vị này xem những bản Luật ngài đã mang về được.

Vậy là Pháp Hiền đã kết thúc cuộc hành trình gian nan để chiêm bái Thánh tích. Ngài đã khởi hành từ Tràng An và phải mất 6 năm mới đến đất Ấn. Ngài đã ở lại nơi đây 6 năm. Cuộc hành trình trở về mất 3 năm khi ngài đến Thanh Châu. Ngài đã viếng thăm gần 30 quốc gia; không thể nào kể hết chi tiết đời sống tu hành tuyệt diệu của nhưng tu sĩ ngài gặp trên đường. Khi khởi hành ngài đã 65 tuổi, và khi trở về cố quốc ngài đã 79 tuổi. Thật lạ lùng, là niềm khát khao Chánh Pháp đã cho Pháp Hiền một sức năng động phi thường đến nỗi mặc dù tuổi đã cao, ngài vẫn hoàn tất được một cuộc phiêu lưu đã đánh gục bao nhiêu người trẻ tuổi.

---o0o---

3. Pháp Hiền và những bạn đồng hành

Nếu Huyền Trang đã khởi hành cuộc chiêm bái đơn độc không bầu bạn, thì trái lại Pháp Hiền lúc đầu đã có những bạn đồng hành gồm các vị Tăng Huệ Cảnh, Đạo Chính, Huệ Ứng và Huệ Ngôi. Và về sau tại đô thị Chang Yeh, ngài còn được tháp tùng bởi một nhóm 5 vị tăng khác nữa. Bởi thế, Pháp Hiền lúc đầu đã được trang bị tốt để khỏi cô độc trong cuộc hành trình gian nan đến Ấn Độ. Nhưng định mệnh trớ trêu đã muốn cho Pháp Hiền phải đau khổ hơn Huyền Trang vì cảnh đơn thương độc mã. Ngài đã phải khởi hành

chuyến hồi hương một mình một bóng, trong khi Huyền Trang được người theo hộ vệ suốt cuộc hành trình trở về, chưa nói đến sự đón tiếp nồng hậu mà các nhà cai trị và dân chúng các nơi ngài đến đã dành cho ngài.

Mặc dù có 9 bạn đồng hành, Pháp Hiền cũng không cùng đi với họ suốt cuộc hành trình, mà tình thế bắt buộc đã khiến họ thỉnh thoảng phải tách riêng.

Tại Đôn Hoàng, Pháp Hiền và 4 vị Tăng khởi hành đi đến nước Thiện Thiện, còn Bảo Vân và 4 vị khác ở lại đi sau. Chỉ khi đến nước Ô-di họ mới có thể gặp nhau lại. Nhưng tại đây họ lại phải tách nhau: Một toán trở về Cao Xương để tìm lương thực đi đường, trong khi Pháp Hiền cùng 6 vị khác tiến đến Khotan [Vu Điền]. Tại đây đoàn của Pháp Hiền lại tách ra. Huệ Cảnh, Đạo Chính và Huệ Đạt đi đến trước đến Cao Xương còn Pháp Hiền và những người khác ở lại Vu Điền để xem lễ rước tượng Phật. Khi lễ rước vừa xong, Tăng Thiệu cùng một vị Tăng người Hồ đi đến Kasmira, còn nhóm Pháp Hiền thì đi đến Kasmira, còn nhóm Pháp Hiền thì đi Chakuka [Tứ Hợp] rồi đi Cao Xương. Tại đây họ gặp Huệ Cảnh và những người khác. Nhưng họ cũng không cùng đi với nhau lâu dài. Tại Udyana, Đạo Chính và Huệ Đạt khởi hành đi đến Nagarahara, trong khi Pháp Hiền và những người khác ở lại an cư mùa hạ. Rồi Pháp Hiền cùng với nhóm của ngài đi để xứ Suvastu, Gandhara, Takashila và Purushaputra. Tại đây Bảo Vân và Tăng Cảnh sau khi chiêm bái bình bát của Phật đã thối thất lời nguyện đi Ấn mà trở về Trung Quốc. Tại Nagarahara Huệ Cảnh ngã bệnh, Đạo Chính ở lại săn sóc, Huệ Đạt trở lui về Purushaputra một mình và tháp tùng Bảo Vân cùng Tăng cảnh để về nước. Huệ Cảnh về sau từ trần tại chùa thờ Bát của Phật. Bây giờ Pháp Hiền còn lại một mình nhưng với ý chí bất khuất, ngài khởi hành đến chùa thờ Xương đánh Phật ở đây ngài đã gặp Đạo Chính và Huệ Cảnh. Trong khi vượt qua núi Tuyết nhỏ, Huệ Cảnh không chịu nổi gian khổ của cuộc hành trình được nữa, đã trút hơi thở cuối cùng trước sự đau đớn sâu xa của hai bạn đồng hành. Trong số người cùng khởi hành với Pháp Hiền chỉ còn lại Đạo Chính. Hai người hành hương này không khởi ngậm ngùi than thở khi nghĩ đến những người bạn đồng hành trước kia và sự cô độc hiện tại của mình. Nhưng tương lai còn dành cho Pháp Hiền một định mệnh vô cùng khác nghiệt.

Khi Đạo Chính đến thành Ba-liên-phát trông thấy uy nghi giới hạnh của những Tăng sĩ tại đây và nên giới pháp tuyệt hảo, ngài quyết định ở lại đất Ấn. Từ đây trở đi cho đến khi về lại Trung Quốc, Pháp Hiền phải làm cho cuộc hành trình đơn độc trước hết từ thành Ba-liên-phát cho đến Champa rồi Tamralipti, rồi đi tàu đến nước Sư Tử. Bởi thế thật không lạ lùng bị khi ta

thấy ngài thương cảm mà khóc khi trông thấy một chiếc quạt lụa Trung Quốc trong chùa Vô Úy Sơn. Từ nước Sư Tử, ngài một mình xuống tàu đi đến đảo Yàva rồi trở về Trung Quốc.

Đối với một người lữ hành, không có kẻ thù nào tệ hơn sự cô độc, nhất là khi phải phiêu lưu đến những xứ hoàn toàn xa lạ, với những phong tục, người và cảnh hoàn toàn không quen thuộc. Chúng ta không khỏi ngậm ngùi san sẻ với nỗi lòng Pháp Hiển khi ngài khóc cái chết của Huệ Cảnh, hay lúc ngài buồn sâu tưởng niệm ở Kỳ Viên và trên đỉnh núi Linh Thứu, hoặc cảnh ngài rơi lệ khóc tại chùa Vô Úy Sơn.

(*) Tham khảo bản dịch Phật Quốc Ký của HT Trí Quang thì lộ trình của ngài Pháp Hiển khởi từ Trường An đã đi qua các xứ và thành phố như sau; Càn-qui, Nhục-đàn, trấn Trương Dịch, Đôn Hoàng, Thiện Thiện, Ô-di, Vu-điền, Kiệt-Xoa, Tử-hợp, nước Huy-đà lịch, Ô-trường (Bắc-Thiên-Trúc), Tù-ha-da, Kiên-đà-vệ, Trúc-sát-thi-la (cắt đầu), Phát-lâu-sa, Nhục-chi, Hê-la thủ đô xứ Na-kiệt, La-di, Bạt-na, Tỳ-trà, Ma-đâu-la, Tăng-già ti (Nam bộ), Kế-nhiêu-di, thôn Ha-lê, Sa-kỳ, Xá-vệ, quốc đô nước Câu-tát-la, Ca-duy-la-vệ, Lam mạc, Câu-di-na-kiệt, Tỳ-xá-ly, Ba-liên-phát thủ đô nước Ma-kiệt-đà, làng Nala sinh quán Sariputra, Vương Xá mới, thành Già-da, Ba-la-nại - Ca-thi, Câu-diêm di, Đạt sán, Chiêm-bá, Ma-lê-đế (cửa biển), Sư Tử, Da-bà-đề xứ Bà-la-môn giáo, bờ Nam Lao Sơn, thuộc quận Trường Quảng.

--- o0o ---

Phần II - Hoàn cảnh Phật giáo cùng đời sống Tăng lữ tại Ấn Độ và Tích lan trong thế kỷ thứ V qua ký sự của Pháp Hiển

1. Hoàn cảnh Phật giáo, tu viện và tu sĩ

Tập ký sự do Pháp Hiển để lại là một kho tư liệu quý báu về hoàn cảnh đạo Phật vào thời điểm ngài chiêm bái. Bởi thế, ký sự cung cấp một nguồn thông tin quan trọng cho các học giả về lịch sử Phật giáo tại Ấn Độ, Tích Lan và các thuộc quốc giữa hai nước Ấn - Hoa.

Bức tranh toàn cảnh về Phật Giáo mà ta thấy được từ ký sự của Pháp Hiển trình bày khía cạnh phần thịnh của một đạo Phật sinh động. Trong những

quốc gia và đô thị như Thiện Thiên, Ô-di, Vu Điền, Tứ Hợp, Cao Xương... Pháp Hiển nói rõ rằng Phật giáo đang thịnh hành tại đây, và những Quốc Vương cùng thân dân đều là tín đồ Phật giáo thuần thành. Những nơi khác như Gandhadra,... Ba-liên-phát, Champà, cũng có những hoạt động Phật giáo sôi nổi và rất nhiều tu sĩ, mặc dù Pháp Hiển quan tâm đến một vài chi tiết khác nên đã không nói rõ sinh hoạt Tăng chúng ở đây. Nhưng ở một vài nơi như Ca-tỳ-la-vệ, nơi Phật đản sanh, Câu-thi-na, nơi ngài nhập Niết-Bàn, Tỳ-xá-ly, Vương Xá, Câu diêm di, Ba-la-nại, đảo Yava, Phật giáo dường như đang suy tàn, nhất là tại Câu-thi-na và Ca-tỳ-la-vệ mà Pháp Hiển nói rõ là rất vắng vẻ, chỉ còn hiện diện vài tu sĩ.

Cả hai phái Đại thừa, Tiểu thừa đều thịnh vào thế kỷ thứ V. Một vài quốc gia như Thiện Thiên, Ô-di, Cao Xương, Ô-trường [Udyàna], Bạt-na [Harana], dường như vẫn còn duy trì Phật Giáo Tiểu thừa, chưa có Đại thừa xâm nhập. Số lượng chư Tăng Tiểu thừa theo Pháp Hiển kể là 4.000 ở xứ Thiện thiên. 4000 ở Ô-di và hơn 1.000 ở Cao Xương. Riêng tại Ô-trường [Udyàna] có 500 tu viện toàn là tu sĩ Tiểu thừa. Tại những nơi khác, cả Đại thừa lẫn Tiểu thừa đều thịnh hành và nhất là tại Câu-diêm-di, Gandhara và Kanyakubja, Tiểu thừa vẫn chiếm đa số. Nhưng ở Khotan [Vu Điền] với 10.000 tu sĩ, ở Achakuka với 1000 và Ba-liên phát 700 tu sĩ, thì Đại thừa giáo chiếm phần ưu thế hơn Tiểu thừa. Tại một vài nơi, bức tranh không cho thấy rõ rệt phái nào chiếm đa số, vì Pháp Hiển không ghi rõ rệt phái nào chiếm đa số vì Pháp Hiển không ghi rõ chi tiết. Tại Phát-lâu-sa [Purushapura] và Hilo, mỗi nơi 700 tu sĩ, tại La-di [Lakki] với 3000 tu sĩ, Tăng già-thi [Sankàsya] với chừng 1000 tu sĩ, Agnidagda [Sankàsya] với chừng 1000 tu sĩ, Agnidagda với từ 600-700 tu sĩ, ở Xá vệ với 98 tu viện có Tỳ-kheo, Champà và Tamralipti với 24 tu viện có Tỳ-kheo, tại những nơi ấy chúng ta không biết chắc Đại thừa hay Tiểu thừa chiếm đa số. Trên đảo Su Tử, Pháp Hiển nói đến 5000 vị Tăng ở chùa Vô Úy Sơn, 2000 vị ở chùa Bồ Đề, và 3000 vị ở chùa Đại Tòng Lâm, trong khi số lượng tu sĩ trên toàn đảo mà dân địa phương cho Pháp Hiển biết lên đến 60.000 vị.

Về những tu viện, Pháp Hiển đã không thể kể cho hết, vì chắc chắn ngài đã bỏ qua nhiều ngôi chùa. Nơi có nhiều tu viện nhất là nước Ô-trường [Udyàna] với 500 tu viện toàn chư Tăng Tiểu Thừa cư trú. Kế đến là Xá vệ với 98 tu viện xung quanh Kỳ Hoàn tinh xá. Ngoài ra Tamralipti có 24 tu viện, Ma-đâu-la [Mathura] có 20 tu viện, Vu Điền có 14 tu viện lớn, không kể những ngôi nhỏ. Có lẽ còn nhiều tu viện tráng lệ hơn nữa, được vua và dân mộ đạo xây cất. Nhưng Pháp Hiển chỉ mô tả chi tiết 4 đại tu viện là tu viện Hoàng gia mới ở Vu Điền [Khotan], Kỳ Hoàn tinh xá ở Xá-vệ, tu viện

Phật Ca-diếp ở Kakdhina, tu viện Vô Úy Sơn tại nước Sư Tử. Ngài nhắc đến một chùa Đại Thừa vĩ đại ở thành Ba-liên-phát nhưng không thêm chi tiết nào. Dưới đây là những ký sự về hoàn cảnh Phật Giáo mà Pháp Hiền đã đi qua trên đường hành hương chiêm bái. Chúng ta không biết hoàn cảnh Phật Giáo tại các xứ Nhục-Đàn [Jutan], Chang Yeh và Đôn Hoàng, vì Pháp Hiền không nói tới trong ký sự của ngài. Tuy nhiên tại nước Thiện Thiện [Shen shen]: "Quốc vương tôn trọng pháp. Có hơn 4000 tu sĩ theo Tiểu thừa giáo. Tăng tục những xứ này thực hành tôn giáo của Ấn Độ nhưng một số thực hành nghiêm túc, một số lỏng lẻo. Từ đây về phương Tây, tất cả những nước mà họ đi qua đều như vậy; chỉ khác nhau về ngôn ngữ. Nhưng tất cả tu sĩ đều học ngôn ngữ và kinh sách của Ấn" [c: 1a; 8-9]. Tất cả dân chúng trong xứ Ô-di [Agni] đều theo Tiểu thừa. "Tại đây cũng có hơn 4000 tu sĩ học giáo lý Tiểu thừa. Họ giữ giới luật nghiêm túc. Những Tăng sĩ từ nước Tấn ở Trung Quốc đến đây không tham dự những việc đạo của họ". [c: 1a; 10].

Tại xứ Vu Điền, tất cả dân chúng "tôn trọng Chánh Pháp và sống rất hạnh phúc với tôn giáo của mình. Số lượng Tăng sĩ lên đến nhiều vạn, đa số theo Đại Thừa. Tất cả đều được cúng dường thực phẩm. Dân chúng đều có nhà ở rải rác như sau, trước mỗi cửa nhà xây một ngôi tháp, nhỏ nhất cũng cao đến 2 trượng (20 tấc Anh). Họ xây những trú xứ cho tứ phương Tăng và cúng dường họ những vật cần dùng". (c: 1a; 13-14).

Pháp Hiền và những bạn đồng hành ở lại trong một ngôi chùa Đại thừa tên Cù-ma-đế [Gomati]. Ở đây có 3000 Tăng sĩ tuân theo một nghi thức hết sức trang trọng khi thọ trai. Pháp Hiền còn ghi lại rằng có 14 tu viện lớn ở Vu Điền ngoài những tu viện nhỏ:

"Từ 7-8 dặm về phía Tây thành phố, có một tu viện tên gọi là Tân Hoàng gia. Tu viện này được xây dựng qua 80 năm và 3 triều vua mới hoàn thành. Chiều cao 25 trượng (250 bộ Anh). Chùa được trang hoàng bằng những chạm khắc, mái làm bằng vàng bạc và đủ thứ châu báu. Phía sau tháp, có xây một phòng thờ Phật tráng lệ mà cột kèo cửa lớn cửa sổ đều dát vàng. Những tầng phòng được xây dựng riêng biệt nhau, trang trí rực rỡ vượt ngoài mô tả. Những vị vua ở 6 nước phía Đông núi Tuyết cúng cho tu viện này rất nhiều châu báu mà thường dân không có". (c: 1b; 1-3).

"Vua nước Tử Hợp [Chakuka] là một Phật tử thuần thành, ở đây có hơn 1000 tu sĩ đa số theo Phật giáo Đại thừa". (c: 1b; 3-4).

Quốc gia Cao Xương có hơn 1000 tu sĩ Tiểu thừa. Những lễ lạc và giới luật của họ nhiều không thể tả.

Tại xứ Đà Lịch [Darada] có nhiều tu sĩ đều học Tiểu thừa.

Về nước Tú-ha-đa [Suvastu] chúng ta chỉ biết là Phật giáo thịnh hành ở đây.

Nói về xứ Kiên-đà-vệ [Gandhara] thì, bên sườn một ngọn núi lớn về phía Nam có một tu viện với vài tu sĩ học Đại thừa, nhưng ký sự của Pháp Hiền không nói gì nhiều. Ngài chỉ ghi rằng đa số dân ở đây, học giáo lý Tiểu Thừa, nhưng không thêm chi tiết nào nữa. Cũng tương tự xứ Takshasila [Trúc-sát-thi-la], nơi Phật giáo là quốc giáo, Pháp Hiền chỉ ghi rằng có nhiều tháp trang hoàng bằng báu vật, được vua, đình thần và dân chúng cung kính lễ bái, Purushapura, quê hương của Vasubandhu [Thế Thân] cũng không được Pháp Hiền nhắc tới. Ngài nói dài dòng về ngôi đại tháp do vua Ca-ni-sắc-ca [Kanishka] xây và về cái bát khát thực của Phật được thờ ở đây. Toàn thể đoạn văn dành cho đô thị Hilo chỉ nói đến việc vua chúa và thần dân tại đây làm lễ thờ phượng xương đánh của Phật. Ở xứ Hilo, Pháp Hiền ghi rằng có một tu viện gần ngôi tháp với 700 tu sĩ cư trú. Những đoạn văn còn lại đều dành cho sự mô tả những ngôi tháp và sự thờ cúng Xá-Lợi của Phật.

Quốc gia Lakki [La-di] có chừng 3000 tu sĩ cả Đại thừa lẫn Tiểu thừa. Xứ Harana [Bạt-na] cũng có chừng ấy số lượng tu sĩ nhưng đều thuộc Tiểu thừa giáo. Tại xứ Uchacha Phật giáo rất thịnh hành về cả Tiểu thừa lẫn Đại thừa: "Xứ Mathurà có 20 tu viện ở hai bên tả ngạn và hữu ngạn sông Yamuna [Bồ Na] với chừng ba ngàn tu sĩ. Phật giáo rất thịnh, vua chúa ở các xứ Ấn phía Tây sông Hằng đều là những Phật tử trọng Tăng". (c: 2b; 15). Tại Sankasya cạnh một ngôi tháp được xây để kỷ niệm nơi trời Đế Thích và Phạm thiên đã theo hầu đức Phật khi Ngài từ cõi trời 33 trở xuống, có chừng 1000 Tăng Ni cùng học cả hai giáo lý Đại, Tiểu thừa, và cùng thọ thực với nhau. Tại một tu viện khác có từ 600-700 tu sĩ.

Tại thành Kanyàkubja trên sông Hằng, Pháp Hiền quan sát sự hiện hữu của 2 tu viện theo Tiểu thừa. Tại Xá-vệ, Pháp Hiền đếm được 98 tu viện xung quanh tinh xá Kỳ Hoàn; tất cả những tu viện này đều có tu sĩ ở chỉ trừ một tu viện. Tại đây Pháp Hiền để lại một mô tả chi tiết về Kỳ Hoàn Tinh Xá như sau:

"Từ cửa Nam, phía ngoài thành phố cách chừng 1200 bước, là nơi mà ngày xưa Sudatta [Tỳ Đạt] xây chùa. Cổng chùa mở về hướng Đông, trước có hai

trụ đá. Trên cổng trụ đá bên trái là hình ảnh những con bò. Hai bên tu viện đều có những ao nước chảy trong veo, cây cối xanh tốt, hoa đủ màu rất đẹp mắt" (c: 3b; 13-14).

Pháp Hiển thêm rằng khuôn viên rộng rãi của Kỳ Hoàn tinh xá có hai cổng lớn, một mở về phía Đông, một mở về phía Bắc. Cách 6-7 dặm về phía Đông, một mở về phía Bắc. Cách 6-7 dặm về phía Tây Bắc ngôi tinh xá là những phế tích của ngôi chùa mà tín nữ Visakha [Tỳ-xá-khư] đã xây cúng dường Phật và chư Tăng.

Ở thành phố Napika cách Xá vệ 12 do-tuần. Pháp Hiển chỉ nói có nhiều chùa tháp tại các nơi kỷ niệm Đức Phật Câu-Lưu-Tôn giáng sinh, gặp thân phụ và nhập Niết Bàn. Có lẽ Phật giáo vẫn còn tồn tại ở đây nhưng Pháp Hiển không nói gì đến các hoạt động Phật sự tại đây.

Điều tàn hơn cả là cảnh tượng Ca-tỳ-la-vệ nơi Phật đản sinh, vì đô thị không có vua cũng không có dân, chỉ một vài tu sĩ sống tại đây cùng với vài mươi gia đình cư sĩ.

Xứ Ràmagràma tự hào với một tu viện đặc biệt gọi là tu viện Sa-di ở đây trụ trì luôn luôn là chú tiểu, và vài tu sĩ đang sống ở đây. Cảnh tháp thờ Tro, cũng có một tu viện. Ở thành Câu-thi-na nơi Đức Phật nhập Niết Bàn, quang cảnh rất hoang phế. Thành phố vắng vẻ, chỉ có dăm ba tu sĩ và một ít cư sĩ lui tới.

Tại Tỳ-xá-ly, Pháp Hiển thấy tu viện lâu trong đó Đức Phật đã từng sống và ngôi tháp khác, nhưng ngài không nói gì đến sự hiện diện tu sĩ ở đây. Trong thành Ba-liên-phát cạnh ngôi tháp A-dục vương có một ngôi chùa Đại thừa trang trí lộng lẫy, và cũng có một tu viện Tiểu thừa. Cả hai chùa có từ 600-700 tu sĩ, uy nghi giới hạnh khả kính. Đây là nơi gặp gỡ của tất cả cao Tăng Đại đức từ mọi hướng tụ lại để nghiên tầm chân lý và tri thức triết học. Cách thành Ba-liên-phát 9 do-tuần, có một tượng Phật ngồi trong hang đá quay mặt về hướng Nam; ở vùng lân cận có một tu viện Pháp Hiển không ghi lại có tu sĩ hay không.

Trong thành Vương Xá mới, Pháp Hiển kể đến hai tu viện, một ngôi tháp tráng lệ được xây để thờ phần Xá-lợi Phật của vua A-xà-thế và cảnh điêu tàn của tu viện Jivaka trong vườn Xoài [Ambavana]. Trong thành Vương Xá cũ là ngôi Trúc Lâm được chăm sóc cẩn thận bởi những tu sĩ có lẽ ở luôn tại đây.

Tại Bồ-đề tràng nơi Đức Phật thành đạo có 3 tu viện có Tăng sĩ ở, họ được cư sĩ cúng dường sự không thiếu thứ gì. Họ tuân giữ giới luật rất nghiêm ngặt và trung thành với những pháp môn và chư Tăng thời Phật tại thế đã thực hành.

Trên đường đi từ Vanarasi đến Ba-liên phát, Pháp Hiển đến tu viện Atavi nơi Đức Phật đã từng ở, bây giờ cũng còn có một vài vị Tăng cư trú. Tại Varanasi nơi Đức Phật đã giảng bài pháp đầu tiên, có 2 tu viện có Tăng chúng ở. Chúng ta không được biết số lượng bao nhiêu và họ theo phái nào.

Tại xứ Câu-diêm-di, cách Migadaya 13 do-tuần về phía Tây Bắc, có một tu viện tên Vườn Ghoshira nơi ngày xưa Đức Phật đã từng ở, và bây giờ cũng còn một số tu sĩ thường trú phần lớn học giáo lý Tiểu thừa. Bây giờ những ngôi tháp vẫn còn đánh dấu nơi Đức Phật đã sống, kinh hành và ngồi Thiền. Có một tu viện trong đó hơn 100 Tăng sĩ ở.

Về xứ Dakshina, chúng ta không biết gì về tình trạng Phật giáo ngoại trừ mô tả sau đây về một tu viện tráng lệ kỷ niệm Phật Ca-diếp:

"Chùa được đục từ một núi đá lớn. Có 5 tầng, tầng dưới cùng có hình dạng một con voi và có 500 hang đá; tầng hai hình dạng con sư tử với 400 hốc đá; tầng ba hình con ngựa với 300 hốc đá; tầng bốn hình dạng một con bò câu với 100 hốc đá (để ngồi Thiền). Từ trên đỉnh, có một dòng nước chảy xuống lượng quanh những hốc đá qua một rãnh quanh co cho đến tầng cuối cùng, chảy theo đường các hốc đá rồi ra cổng. Nơi này nơi kia đều có một lối mở thông qua những hốc đá làm cho chúng được soi sáng, không có một góc nào chìm trong bóng đen. Những bậc cấp cũng được đục từ đá ở 4 góc hang. Những người thời này vì tầm vóc nhỏ bé nên phải dùng những bậc cấp để lên đến đỉnh, nhưng người xưa chỉ cần bước một bước. Vì vậy mà ngôi chùa được gọi là Po lo Yueh, tiếng Ấn Độ có nghĩa là con Bò câu. Hiện nay vẫn còn những vị La-hán đang ở" (c:6b; 16-20).

Tại xứ Champà, Pháp Hiển ghi nhận sự có mặt của nhiều chùa tháp và tu sĩ. Kế đến là xứ Tamralipti nơi đạo Phật thịnh hành, có 24 tu viện đều có Tăng ở.

Kế đến ngài ghé đảo Lanka nơi Phật giáo rất thịnh. Pháp Hiển mô tả đông dài tình trạng Phật giáo trong xứ này:

"Đức Phật đến xứ này để hàng phục một con rồng dữ. Với năng lực thần thông. Ngài đặt một chân ở phía Bắc kinh thành và chân kia ở trên đỉnh núi, hai chân cách nhau 15 do-tuần Quốc vương dựng một ngôi tháp lớn tại đầu chân ở phía Bắc kinh thành, cao đến 40 trượng trang trí bằng vàng bạc và khảm đủ thứ châu ngọc. Bên cạnh ngôi tháp ngài xây một ngôi chùa tên Vô Úy Sơn. Bảy giờ có 5000 tu sĩ cư trú. Ngài cũng xây một Phật đường nam vàng bạc và rất nhiều châu báu trên vách và mái. Trong ngôi Phật đường này có một tượng Phật bằng ngọc bích cao chừng 2 trượng. Toàn thân Phật chiếu ra ánh sáng của 7 thứ ngọc quý rực rỡ huy hoàng không thể nào tả xiết. Trong lòng tay trái của pho tượng có viên ngọc vô giá (c: 7a; 16-18).

"... Quốc vương trước kia của xứ này đã gửi một sứ thần đến đất Ấn để xin về một hạt cây peito [bối-đa] để trồng. Hạt giống vươn lên thành một cây cao 20 trượng nghiêng về hướng Đông Nam. Quốc vương sợ cây đổ nên ra lệnh xây một cột trụ lớn bằng 8-9 người ôm để chống đỡ. Tại chỗ cây được chống đỡ, có một cành đâm xuyên qua cột trụ xuống đất mà đâm rễ. Cành ấy lớn đến 4 người ôm. Cột trụ mặt dù bị cành cây xuyên thủng vẫn còn đứng.

Dưới cây ấy người ta dựng một ngôi tu viện trong đó có một tượng Phật ngồi, Tăng tục đến đánh lễ không ngớt. Trong thành, dựng một ngôi chùa thờ Răng Phật, vách mái toàn bằng bảy thứ quý báu. Quốc vương sống đời Phạm hạnh và dân chúng trong thành tín mộ Phật pháp. Từ khi đất nước này thành lập, trong xứ không có nạn đói, binh đao. Kho tàng của chư Tăng chứa nhiều kim loại quý và ngọc vô giá. Có lần Quốc vương vào xem kho tàng ấy, trông thấy ngọc quý đã khởi lòng tham muốn chiếm đoạt; ba hôm sau ông hối hận đến trước chư Tăng đánh lễ phát lộ ý xấu của mình. Vì việc này, vua đã đề nghị với chư Tăng lập một thông lệ từ nay trở đi đừng để cho bất cứ vị Quốc vương nào vào xem kho tàng, và chỉ cho phép những vị Sư 40 tuổi hạ trở lên mới được vào" (c: 7a; 20-70; 1-4).

Đoạn Pháp Hiển mô tả hoàn cảnh đạo Phật ở nơi này:

"Trong thành có nhiều cư sĩ trưởng giả và thương gia, nhà cửa tráng lệ, đường sá bằng phẳng và thẳng tắp. Tại những giao lộ có xây những giảng đường. Mỗi tháng vào ngày mùng 8, 14, 15 đặt những tòa cao để tứ chúng hội lại nghe Pháp. Theo người dân trong xứ nói, có chừng 60.000 tu sĩ được dân chúng cung cấp thực phẩm, còn Quốc vương thì cúng dường thức ăn cho 5000-6000 chư Tăng nội thành. Khi các Sư cần thực phẩm, họ chỉ việc đem bát khất thực của mình ra, nhận được đầy bát theo sức chứa của nó" (c: 7b; 4-6).

Pháp Hiền còn nói đến một tu viện tên Bồ-đề ở cách chùa Vô Úy Sơn 40 dặm, ở đây có 2000 tu sĩ cư trú. Trong số ấy có một vị Sư tên Dharmakirti [Pháp Xứng] nổi tiếng về tâm đại bi. Rồi ngài nói đến một đại tu viện khác, chùa Đại Tòng Lâm, nơi có 3000 Tăng sĩ. Tại đây có một vị Tăng giới hạnh thù thắng mà người ta tin là đã chứng A-la-hán. Pháp Hiền đã không thể đích thân gặp ngài vì ngài đã viên tịch trước đây, nhưng khi đến đảo Lanka, Pháp Hiền đã tham dự lễ hỏa táng nhục thân được tổ chức một cách long trọng và trang nghiêm.

---o0o---

2. Đời sống tu sĩ

Vì Pháp Hiền rất tinh tế trong việc quan sát cách hành trì giới luật của chư Tăng Tích Lan và Ấn Độ, và ghi lại đủ mọi chi tiết liên hệ đến đời sống tu sĩ, nên ký sự của ngài cho ta một bức tranh khá chính xác về đời sống tu viện ở vùng đất "Trung thổ" này, cùng các xứ khác mà ngài đã đi qua vào thế kỷ thứ V.

---o0o---

a) Phận sự của Tỳ-kheo:

Là một tu sĩ quan tâm đến đời sống tu hành, Pháp Hiền đã nhận xét chư Tăng thực hành những phận sự như sau:

"Chư Tăng thực hành công đức xem như bốn phận thường ngày. Họ còn tụng kinh và ngồi Thiền..." [c: 3a; 1-2]. Điều này nhắc ta nhớ lại lời Đức Phật khuyên cáo Tăng chúng ta hãy xem việc học Pháp hoặc ngồi Thiền như là nhiệm vụ thiêng liêng của mình: "Các Tỳ-kheo chỉ có hai phận sự, là học Pháp và Thiền Quán".

Ngài còn chú ý đến một công việc khác của chư Tăng.

"Bất cứ nơi nào có Tăng chúng ở, họ đều xây tháp thờ Xá-lợi-phất, Mục-kiền-Liên và A-nan, tháp thờ Kinh Luật Luận (c: 3a; 3). Ni chúng phân nhiều thờ Tôn giả A-nan vì chính Tôn giả đã xin Phật cho phép phụ nữ xuất gia thành Tỳ-kheo-ni. Các chú tiểu phân nhiều thờ tháp Tôn giả La-hầu-la. Các Luận sư lễ tháp thờ các bộ Luận, các Luật sư thờ các bộ Luật. Những lễ

cúng dường được dâng mỗi năm một lần vào ngày đã định. Những người theo Đại thừa thì thờ tháp kinh Bát-nhã, Bồ tát Văn-thù, Bồ tát Quan Âm..." (c: 3a; 5-6).

Ở đây ta chú ý vai trò chư Tăng trong việc dựng tháp nhất là tháp thờ Kinh Luật Luận. Việc này không xảy ra trong lúc Phật còn tại thế. Nhưng ngày nay việc chư Tăng đánh lễ tháp là chuyện thông thường, và sự thờ kính Tam Tạng kinh điển rất thịnh hành tại Tây Tạng và Nepal.

---o0o---

b) Uy nghi của Tăng sĩ:

Pháp Hiền có nhận xét rất sắc bén về cung cách phẩm hạnh của các tu sĩ mà ngài gặp trong lúc hành hương.

Tại xứ Ô-di, ngài để ý có 4000 tu sĩ theo Tiểu thừa giữ giới Luật rất tinh nghiêm.

Tại nước Vu Điền ngài đã mô tả cung cách của 3000 tu sĩ ở tu viện Đại thừa Gomati [Cù-ma-đế] như sau:

"Tại đây 3000 tu sĩ tụ họp để thọ thực khi có chuông báo hiệu. Họ đi vào phòng ăn với một tư thái trang nghiêm và ngồi vào chỗ theo thứ tự. Tất cả đều im lặng không có một tiếng khua chén bát. Những vị Tăng khi muốn thêm đồ ăn không bao giờ cất tiếng gọi, mà chỉ ra dấu bằng tay chỉ" (c: a; 15).

Tại Ma-kiệt-đà trong thành Ba-liên-phát, Pháp Hiền ghi: "Cạnh tháp vua A-dục có một ngôi chùa Đại thừa rất tráng lệ. Lại còn có một ngôi chùa Tiểu thừa. Trong cả hai ngôi chùa, có từ 600-700 Tăng sĩ uy nghi khả kính thanh tịnh hòa nhã. Chư Tăng đạo cao đức trọng từ bốn phương hướng đều quy tụ đến tu viện này để tìm học Chánh Pháp" (c: 5a; 15-17).

Tại Bồ đề tràng, Pháp Hiền nhận xét:

"Tại nơi Đức Phật thành Chánh giác có tu viện có chư Tăng cư trú. Họ nghiêm trì giới luật, giữ gìn oai nghi. Những pháp hành trì của Thánh chúng vào thời Đức Phật tại thế vẫn còn được duy trì cho đến ngày nay" (c: 6a; 12 - 13).

---o0o---

c) Cách tiếp đãi khách Tăng:

Pháp Hiền còn đề ý những tu sĩ ở đây đón tiếp một khách Tăng như thế nào:

"Khi có một khách Tăng đến, Tăng cụ trú đón chào, đỡ lấy y bát, đem nước rửa chân, dầu thoa, và nước giải khát. Sau khi nghỉ ngơi một lát, họ sẽ hỏi thăm tuổi hạ của khách Tăng rồi cung cấp phòng xá đồ nằm... đúng theo luật tu viện". (c: 3a; 2). Như thế ta thấy rằng Tăng vào thế kỷ thứ V đã duy trì nguyên vẹn nguyên tắc chào đón khách Tăng mà đức Phật đã chế định trong Cùlavagga [Tiểu Phẩm].

Khi Pháp Hiền đến xứ Ô-trường [Udyàna], ngài ghi nhận tục lệ này cũng thịnh hành tại 500 tu viện ở đây. Bất cứ một vị Bồ tát nào từ nơi khác đến đều được tiếp đãi 3 ngày; sau đó họ được yêu cầu tìm nơi khác.

---o0o---

d) Sự hành lễ dâng y Ca-thi-na:

Một tập tục khác được chư Tăng Ấn Độ tuân theo và duy trì, là lễ dâng y Ca-thi-na như Phật đã chế định trong Mahavagga [Đại Phẩm]:

"Một tháng sau kỳ an cư hàng năm, những gia đình muốn kiếm công đức rủ nhau làm lễ cúng dường chư Tăng. Chư Tăng tổ chức một cuộc hội họp trong đó Pháp được giảng cho dân chúng. Sau bài Pháp, là lễ dâng cúng tháp ngài Xá lợi Phật với đủ thứ hương hoa đèn đuốc thâu đêm. Họ mượn những diễn viên diễn lại một đoạn đời của Tôn giả Xá Lợi Phật lúc ngài còn là một Bà-la-môn giàu sang xin đức Thế Tôn cho phép xuất gia làm Tỳ-kheo. Họ cũng làm nhưng việc tương tự đối với cuộc đời Mục kiền Liên và Đại ca Diếp..." (c: 3a; 3-4).

"Khi chư Tăng đã thọ tuệ, những vị Thượng tọa, Cư sĩ, Bà-la-môn... đem đủ thứ cần dùng cho chư Tăng để hiến dâng lên Tăng-già. Tăng chúng sau khi nhận tứ sự cúng dường thì phân phối cho nhau. Từ ngày Đức Phật nhập Niết bàn đến nay, những quy luật Tăng đoàn và các truyền thống hợp pháp đã được truyền thừa không gián đoạn". (c: 3a; 6-7).

e) Một vài vị danh Tăng:

Trong ký sự của ngài Pháp Hiển cũng kể đến một vài danh Tăng ngài đã gặp trên đường hành hương. Sự hiện hữu những danh Tăng này giúp ta biết được vai trò cao quý của họ trong việc duy trì và hoằng dương giáo pháp.

Khi Pháp Hiển đến Ba-liên-Phật ngài kể rằng trong một ngôi chùa gần tháp A-dục vương, "Có một bực thầy tên Văn-thù [Manjusri] được chư Tăng cao đức và các Tỳ-kheo Đại thừa trong xứ cung kính tôn trọng" (c:5a, 17).

Lại trong đô thành Ba-liên-phát, một danh Tăng khác lôi cuốn sự chú ý của ngài. "Có một tu sĩ Đại thừa thuộc dòng Ba-la-môn tên Radhasvami cư trú trong thành này. Ngài thông tuệ, nắm vững tất cả tri kiến, lại sống một đời phạm thanh tịnh. Quốc vương tôn trọng xem như bậc Thầy; mỗi khi viếng thăm ngài, Quốc vương không dám ngồi trước mặt. Khi vua có cầm tay Ngài vì lòng quý mến tôn trọng, thì sau đó ngài rửa tay. Ngài đã ngoại ngữ thuần, được cả nước tôn kính. Nhờ một vị Tăng này mà Phật giáo được truyền bá rộng rãi và ngoại đạo không dám coi thường" (c: 5a, 13 - 15).

Khi Pháp Hiển đến nước Sư Tử ngài đã ghi lại:

"Cách chùa Vô Úy Sơn 40 dặm về phía Đông, ngự trên đỉnh núi có ngôi chùa Bồ-đề chứa 2000 tu sĩ. Trong số này có vị cao Tăng tên gọi Dharmakṣi (Pháp Xứng), người trong xứ rất tôn trọng cung kính. Ngài ở trong hang đã gần 40 năm. Tâm đại bi của ngài ảnh hưởng cả loài vật, đến nỗi trong hang động rắn và chuột sống chung mà không hại nhau" (c: 7b; 13-14).

Cũng trong quốc gia ấy, Pháp Hiển kể về sự hiện diện của một danh Tăng khác trong tu viện Đại Tông Lâm:

"Cách đô thành 7 dặm về phía Nam, có một tu viện gọi là Mahavihara [Đại Tông lâm]; ở đây có 3000 tu sĩ. Trong số ấy có một vị Tăng đức độ cao siêu. Phạm hạnh tinh khiết nên người trong nước nghi ngài là một bậc La hán. Khi ngài sắp chết, Quốc vương đến thăm, như pháp triệu tập Tăng chúng và hỏi ngài có phải là một bậc A-la-hán không. Vị Tăng thành thật trả lời: "Phải, tôi là một vị La-hán". Sau khi ngài chết, Quốc vương làm lễ hỏa táng đúng theo nghi thức dành cho một vị La-hán được đề cập trong kinh luật, nơi

hỏa táng cách phía Đông tu viện 4-5 dặm. Người ta chất gỗ tốt cao hơn 3 trượng, vuông vức 3 trượng. Trên đỉnh đặt gỗ trầm và các thứ gỗ thơm khác. Bốn phía đều có những bực cấp để đi lên. Phía ngoài dùng vải trắng mịn để bao quanh dàn hỏa làm nó trông giống như một chiếc xe lớn. Cổ quan tài cũng tương tự như ở Trung Quốc nhưng không có vế cá, rồng. Đến lúc hỏa táng, vua và dân chúng trong nước cùng với bốn chúng đệ tử đều nhóm họp để dâng cúng hoa hương; rồi họ theo quan tài đến nơi hỏa táng. Khi ấy vua dâng lễ cúng dường trước. Sau khi cúng dường, quan tài được đặt lên trên đỉnh dàn hỏa, bơ và dầu được rưới khắp dàn rồi bật lửa. Khi lửa đang cháy, mọi người tỏ lòng kính trọng bằng cách cúi bả thượng y, và từ xa họ ném vào dàn hỏa những dụng cụ bằng lông và dù, lọng để giúp lửa cháy. Khi lễ hỏa táng kết thúc, tro còn lại được thu nhặt để xây tháp thờ. Pháp Hiền không kịp yết kiến vị này lúc sống, chỉ có thể chứng kiến lễ hỏa táng của ngài." (c: 7b, 14-19)

---o0o---

e) Sự trọng Tăng:

Vì chư Tăng tuân giữ giới luật rất nghiêm ngặt, lại thiện xảo về Thiên định và học vấn, nên ta không lạ khi thấy họ được các Quốc vương và dân chúng cung kính tôn trọng. Trong ký sự của ngài, Pháp Hiền đã mô tả lòng kính Tăng tại các xứ Phật thời ấy.

Ở nước Mathura, ngài ghi lại cách các Quốc vương Ấn làm lễ cúng dường chư Tăng:

"Ở các quốc gia miền Tây sông Hằng (sa mạc Lob), các Quốc vương xứ Ấn đều là những tín đồ sùng đạo Phật. Mỗi khi cúng dường chư Tăng, Quốc vương cúi bả vương miện, và cùng với hoàng gia và đình thần, tự tay phục vụ thức ăn cho Tăng chúng. Sau khi ăn xong, họ trải thảm trên đất để ngồi trước mặt chúng Tăng, nhưng không dám dùng nệm hay ghế. Những phép tắc cúng dường chư Tăng mà đương thời Phật đã chế định cho vua chúa đến nay vẫn còn được truyền thừa" (c: 2b; 15-16). Truyền thống ấy ngày nay vẫn còn áp dụng trong vài xứ Phật giáo như Cao Miên, Thái Lan... Pháp Hiền rất hài lòng khi ngài chứng kiến sự cúng dường trọng hậu của vua chúa và thường dân dành cho Tăng chúng.

---o0o---

g) Sự ngoại hộ của cư sĩ:

Một nét đặc sắc trong tình trạng Phật giáo vào thời Pháp Hiền là sự hỗ trợ không dè sẻn của vua chúa và cư sĩ đối với chư Tăng. Khi kể về những tập tục ở Trung Thổ, Pháp Hiền viết:

"Sau khi Đức Phật nhập Niết Bàn, các vị vua chúa, trưởng giả, cư sĩ đã xây những viện cho Tăng chúng và dâng cúng ruộng vườn, nhà ở, người làm và súc vật. Những của hiến tặng này được khắc trên một tấm biển bằng sắt và được vua chúa truyền cho nhau từ tục lệ ấy mãi đến ngày nay. Chư Tăng trong các tu viện được cung cấp thức ăn uống y phục đồ nằm không thiếu thứ gì. Khắp nơi đều như thế cả" (c: ab; 20; 3a, 1).

Truyền thống ấy cũng thịnh hành ở nước Sư Tử, ở đây Pháp Hiền kể lại Quốc vương đã xây chùa cho chư Tăng và cúng đất đai lương thực để duy trì sự sống của tu sĩ như thế nào.

"Quốc vương là một Phật tử thuần thành Ngài muốn xây dựng một tu viện mới cho các tu sĩ. Trước hết ngài tổ chức một lễ bố thí lớn và cúng dường thực phẩm cho chư Tăng. Rồi ngài chọn một cặp bò tốt nhất của mình, trang sức những cặp sừng của chúng bằng vàng bạc và những thứ quý khác, và sai làm một cái cày bằng vàng. Đoạn ngài đích thân cày bốn phía và dân cúng mảnh đất ấy cho chư Tăng gồm cả cư dân, nhà cửa ruộng vườn trong phạm vi ấy. Việc này được khắc trên một tấm bản bằng đồng. Từ lúc ấy trở về sau, bản khắc được lưu truyền từ thế hệ này sang thế hệ khác, không ai dám gián đoạn hay hủy bỏ" (c: 7b 19-20; 8a, 1).

Khi đến nước Cao Xương, Pháp Hiền chứng kiến đại hội ngũ niên được tổ chức trong đó chư Tăng rất được tôn trọng cúng dường.

"Trong đại hội này chư Tăng từ bốn phương đều được mời tham dự. Khi Tăng chúng tập họp, chỗ ngồi của họ được trang hoàng bằng cờ lọng, lại được làm đẹp thêm bằng những hoa sen vàng, bạc. Những tấm vải sạch được trải trên chỗ ngồi. Quốc vương và đình thần theo truyền thống Phật giáo, dâng cúng lễ vật trong 1, 2 hay 3 tháng, phần nhiều vào mùa Xuân. Sau khi dâng lễ vật, Quốc vương khuyên đình thần dâng lễ vật cho chư Tăng dùng trong 1, 2, 3 cho đến 7 ngày. Khi tất cả sự cúng dường đã được làm xong, Quốc vương sai thẳng yên cương con ngựa của mình và ra lệnh cho một vị quan trong triều cỡi lên nó. Rồi với vải trắng, đủ thứ châu báu và các vật cần dùng cho chư Tăng, tất cả những thứ này được vua và đình thần lập nguyện

dâng cúng cho Tăng-già. Về sau họ chuộc lại những vật ấy từ chư Tăng" (c: 1b, 5-8).

Tại Bồ đề tràng, Pháp Hiển nhận xét chư Tăng ở 3 tu viện tại đây được dân địa phương cung cấp vật dụng không thiếu.

Tại quốc gia Sư Tử, dân chúng cho Pháp Hiển biết có khoảng 60.000 tu sĩ được quần chúng hỗ trợ thức ăn, còn vua thì cúng thực phẩm cho 5000-6000 Tỷ-kheo nội thành. Khi cần, chư Tăng mang bát khất thực đi ra và được đầy bát tùy sức chứa.

Như vậy, bức tranh toàn cảnh mà Pháp Hiển đã ghi lại về toàn thể Tăng già nghiêm trì giới luật, cùng với sự cung kính cúng dường của vua chúa và thần dân đối với chư Tăng, là một điều rất cảm động và khá chính xác. Ở đây sự đóng góp của Pháp Hiển càng độc đáo hơn bởi vì nó đã bổ túc cho những gì thiếu sót trong Tây Du Ký của Huyền Trang. Nhà chiêm bái đời Đường đã bị lôi cuốn bởi những vấn đề khác nên quên bẵng mô tả đời sống tu sĩ, ngoại trừ một vài con số tu sĩ và tu viện được ghi qua loa chiếu lệ. Pháp Hiển ngược lại, không quan tâm gì khác ngoài Giới Luật. Bởi thế ký sự của ngài đây những chi tiết đem lại cho ta một hình ảnh khá đầy đủ về đời sống tu sĩ ở Ấn Độ và Tích Lan vào thế kỷ thứ V.

---o0o---

3. Các ngày lễ Phật

Trong cuộc hành hương chiêm hái củangài, ngoài sự quan tâm chính yếu về những gì liên hệ đến kỷ luật Tăng đoàn, Pháp Hiển còn quan sát một số lễ lạc rất thú vị của Phật giáo và ghi lại theo ký ức. Những lễ lạc này chứng tỏ ảnh hưởng đạo Phật đã thâm nhập vào đời sống văn hóa và xúc cảm của quần chúng như thế nào.

Khi Pháp Hiển và các bạn đồng hành đến xứ Vu Điền, thì Huệ Cảnh, Đạo Chính và Huệ Đạt đi trước đến Cao Xương, còn Pháp Hiển và những người khác ở lại thêm 3 tháng để xem lễ rước tượng Phật. Ngài đã ghi lại một cách sống động cuộc lễ này trong tập ký sự:

"Từ ngày 1 tháng 4, tất cả đường sá nội thành đều được rưới nước và quét sạch; lễ đường được trang hoàng rực rỡ. Phía trên cổng thành dựng một tàn lọng lớn trang hoàng đẹp đẽ, nơi ấy vua, hoàng hậu và các bà trong cung

ngồi. Chư Tăng ở tu viện Cù-ma-đế theo Đại Thừa, được Quốc vương tôn trọng, diễn hành các tượng Phật đi trước. Cách thành 3-4 dặm, có một chiếc xe bốn bánh cao 3 trượng, hình dáng như một lâu đài di động. Xe được trang hoàng bằng 7 thứ quý báu, có treo tràng phan bảo cái bằng lụa. Hình ảnh Phật đứng giữa xe có hai Bồ Tát theo hầu, trong lúc hình chư Thiên bằng vàng bạc ngọc bích được treo trên không để làm thị giả. Khi tượng rước đến cổng thành còn chừng 100 bước, Quốc vương cởi bỏ vương miện, thay áo mới đi chân không, mang theo hoa hương mà ra khỏi cổng thành. Hoàng Hậu và các cung tần đứng đợi từ xa chờ tung hoa và đốt hương. Khi tượng được rước vào cổng, Hoàng hậu và các phi tần rải hoa. Bằng cách ấy lễ rước được tổ chức với những loại xe hoa trang hoàng đủ cách. Mỗi tu viện phải diễn hành một ngày, từ ngày 1 đến ngày 14 tháng 4 thì chấm dứt. Khi lễ rước tượng kết thúc, Quốc vương cùng hoàng hậu và phi tần mới hồi cung" (c: 1a, 16-20; 1b, 1).

Lễ rước này, có lẽ được cử hành vào dịp đản sinh của Phật vào ngày mùng 8 tháng 4 theo lịch Trung Quốc hoặc ngày rằm theo lịch Ấn Độ.

Khi đến đô thành Ba-liên-phát [Pataliputra] Pháp Hiên chứng kiến một lễ rước tượng khác được tổ chức hàng năm vào ngày 8 tháng 2 âm lịch là ngày xuất gia của Phật. Lễ rước được mô tả như sau:

"Mỗi năm vào ngày 8-2 một lễ rước tượng được cử hành. Người ta dùng một xe bốn bánh trên đó dựng một dàn bằng tre có 5 tầng ở giữa có một cột chống đỡ cao chừng hai trượng. Toàn thể trông như một cái tháp xung quanh vắn vải bông trắng, trên có hình chư Thiên trang hoàng bằng vàng, bạc, lưu ly, xung quanh treo tràng phan bảo cái. Bốn bên đều trang hoàng cảnh đức Phật ngồi với hai vị Bồ tát đứng làm thị giả. Có 20 xe hoa được trang hoàng đủ kiểu, vào ngày ấy Tăng tục trong xứ họp lại, có âm nhạc, hát ca, dâng hoa hương cúng dường. Những người thuộc giai cấp Bà-la-môn đi ra đón tượng Phật tuần tự được rước vào và ở lại đây trong hai đêm. Suốt đêm đèn được thắp sáng và những pho tượng được cúng dường bằng âm nhạc, hát ca và lễ kính. Lễ này được cử hành như vậy ở tất cả các quốc gia". (c: 5a; 18-20; 5b-1).

Tại nước Sư Tử, Pháp Hiên đã chứng kiến một lễ trung bày Răng Phật và kể lại trong ký sự như sau:

"Răng Phật thường được trưng bày vào tháng 3. Mười ngày trước đó Quốc vương cho thặng một thớt voi lớn trang hoàng đẹp đẽ, sai một người có tài

hùng biện mặc triều phục cỡi voi đánh trống loan báo như sau: "Từ ba vô số kiếp, Bồ tát đã thực hành hạnh Ba-la-mật không kể thân mạng. Ngài đã từ bỏ ngài vàng cung điện, vợ con, móc mắt mà cho người, cắt thịt để chuộc một con bò cày, bố thí đầu, xả thân cho cạp đói ăn thịt không tiếc gì tùy não. Sau khi thực hành đủ các hạnh Ba-la-mật để lợi lạc hữu tình. Ngài đã thành Phật. Tại thế gian này, Ngài đã thuyết Pháp 45 năm để cải hóa con người, khiến ai chưa an ổn được an ổn, ai chưa giải thoát được giải thoát. Sau khi nguyện độ sanh đã hoàn mãn. Ngài nhập Niết bàn. Từ ngày Phật nhập Niết bàn đến nay đã 1497 năm trôi qua. Con mắt của thế gian đã khép lại, nỗi đau khổ của hữu tình vẫn còn dai dẳng. Mười ngày nữa. Răng Phật sẽ được cung nghinh đến chùa Vô Úy Sơn. Tất cả Tăng tục trong nước ai muốn gieo giống phước hãy sửa sang đường sá, trang hoàng các nẻo, và hãy sẵn sàng để cúng dường". Sau lời công bố này, đức vua cho dựng hai bên lề đường 500 hình ảnh tiền thân Phật khi còn làm Bồ Tát, như Sudàna (Thiện Thí - Tu-đại-noa), Sama, Voi chúa, Nai và Ngựa. Rồi Răng Phật được đưa ra cung nghinh dọc đường. Trên đường những phẩm vật cúng dường được dâng cúng Xá-Lợi cho đến khi rước đến tu viện Vô Úy Sơn. Tại đây Tăng tục đều đến tụ họp đốt hương thấp đèn và làm các cách cúng dường khác ngày đêm không dứt. Sau 90 ngày, Răng Phật mới được rước về tu viện trong nội thành. Tại tu viện nội thành, vào những ngày trai giới, các cổng được mở rộng để dân chúng đến lễ bái Xá-lợi Răng Phật đúng pháp". (c: 7b; 7-13).

--- o0o ---

4. Việc thờ cúng Xá-lợi

Việc thờ cúng Xá-lợi dường như đã bắt đầu từ lúc Phật còn tại thế, khi đức Phật cho Bhalluka và Tapassu một ít móng tay và tóc của Ngài để về thờ. Và sau khi đức Phật nhập Niết-bàn, tro hỏa táng nhục thân Ngài được phân phối cho 80 quốc gia để xây tháp cúng dường. Khi viếng Ấn Độ và Tích Lan, Pháp Hiền đã chứng kiến sự thờ cúng Xá lợi được thực hành một cách rộng rãi tại các nước ngài đã đi qua và đã ghi lại trong ký sự. Đây là một đề tài rất thú vị để nghiên cứu.

Xá-lợi có thể được phân làm 3 loại. Đầu tiên là Tro còn lại sau khi hỏa táng nhục thân Phật; rồi đến những di cốt thuộc về thân Phật như xương sọ, răng... Và cuối cùng là những vật dụng mà đức Phật đã dùng lúc sinh tiền như: Y, đồ chải răng... hoặc những vật có liên hệ ít nhiều đến Phật như là cái bóng của Ngài để lại trong hang động, tảng đá Ngài ngồi Thiền... Không

những người ta đánh lễ cúng dường Xá-lợi của chư Phật trước ngài và Xá-lợi của các đại đệ tử.

---o0o---

A- Xá-lợi Tro của Phật

Pháp Hiền ghi lại rằng tại Câu-thi-na, những chùa tháp được xây cất tại những ngày xưa 8 Quốc vương đã phân chia Xá-lợi của Phật. Khi đến Ramagràma, một nơi cách chỗ Phật đản sinh 5 do-tuần về phía Đông Pháp Hiền kể Quốc vương xứ này đã dựng một cái tháp lấy tên Ramagràma để thờ phần Xá lợi dành cho nước ông. Pháp Hiền cũng kể lại truyền thuyết liên hệ đến tháp này như sau:

"Gần ngôi tháp có một cái ao, một con rồng ở đáy canh giữ tháp. Ngày và đêm rồng đánh lễ tháp. Khi vua A-dục lên ngôi, vua muốn phá hủy tám ngôi tháp. Rồng xuất hiện trước vua và đưa vua về cung điện của mình chỉ cho vua đủ mọi vật dụng cụ thờ cúng mà nói, nếu những vật cúng dường của vua tốt hơn những thứ này thì vua cứ việc phá tháp và lấy Xá lợi. Vua A-dục biết những phẩm vật cúng dường này không có trên thế gian, bởi thế vua bỏ đi". (c: 4b, 6-8).

Cũng trong nước này có ngôi tháp gọi là Tháp Thờ Tro, có lẽ chứa một ít tro của Phật. Vua A-xà-thế được một phần Xá lợi của Phật, và Pháp Hiền đã ghi lại, cách cổng thành Vương Xá Mới 300 bước về phía Tây, có một ngôi tháp trắng lè do vua A-xà-thế dựng để thờ phần Xá-lợi mà vua nhận được. Ở thành Ba-liên-Phát, Pháp Hiền kể, vua A-dục sau khi phá 7 ngôi tháp xong, đã xây 84000 tháp thờ tro của Phật, đầu tiên là ngôi đại tháp cách kinh thành 3 dặm về phía Nam.

---o0o---

B- Xá-lợi các thân phần của Phật

1. Răng Phật:

Pháp Hiền ghi lại có 2 Xá-lợi Răng Phật được thờ: một ở Cao Xương và một ở đảo Su Tử. Tại Cao Xương, Xá lợi được xây tháp thờ trong khi ở đảo Su Tử, Xá Lợi được tàng trữ trong ngôi chùa thờ Răng Phật, làm bằng 7 thứ

quý báu. Cái răng này được trưng bày vào giữa tháng 3 và người ta chuẩn bị linh đình để rước Xá lợi từ chùa này đến tu viện Vô Úy Sơn.

2. Xương đánh đầu (xương sọ).

Pháp Hiền ghi lại việc thờ Xương sọ của Phật trong thành Hilo như sau:

"Trong thành Hilo có một ngôi chùa Xương đánh Phật, chùa được dát vàng và trang hoàng bằng bảy báu. Quốc vương rất tôn trọng Xá Lợi này. Vì sợ trộm, vua chọn 8 người quý tộc mỗi người giữ một khuôn dấu để bảo vệ Xá-Lợi. Mỗi sáng sớm, cả 8 người cùng đến kiểm tra dấu niêm phong. Sau đó cửa được mở ra. Họ dùng nước thơm rửa tay rồi cung nghinh Xá-lợi ra ngoài chùa, tôn trí trên một đài cao làm bằng bảy báu có đế xoay tròn, Xá lợi được phủ bằng một cái bát thủy tinh; tất cả đều được trang trí bằng ngọc ngà lưu ly. Xương đánh Phật có màu vàng nhạt, vuông vức 4 tấc Anh với đánh nhô ra. Mỗi ngày sau khi xương đánh Phật đã được thỉnh ra khỏi chùa, một người trong chùa lên lầu cao đánh chuông trống và thổi còi. Quốc vương nghe tiếng chuông trống thì đến chùa để cúng dường hoa hương, đánh lễ Xá lợi rồi về. Vua đi vào bằng cổng phía Đông và đi ra bằng cổng phía Tây. Mỗi buổi chiều vua đều hành lễ như vậy trước khi lo việc triều đình. Các cư sĩ và trưởng giả cũng đánh lễ cúng dường Xá lợi trước rồi mới về làm việc nhà. Mỗi ngày, tập tục này được thi hành không xao lãng. Sau lễ dâng cúng, Xá lợi lại được đưa vào trong chùa, đựng trong tháp Giải thoát cao hơn 5 tấc làm bằng bảy báu. Trước cổng chùa mỗi sáng có những người bán hoa hương cho những người muốn cúng dường. Khuôn viên tu viện này chiếm một khoảng vuông vức mỗi bề 30 bước, đất nơi này không rung chuyển dù khi có sấm sét động đất" (c: 2a, 17-20; 2b, 1-2).

4. Tóc và móng tay:

Tại xứ Nagaràhara, cách 100 bước về phía tây của hang có bóng mát Phật, có một cái tháp cao từ 70-80 bộ tương truyền do Đức Phật và chúng đệ tử ngài xây, chứa tóc và móng của Phật. Tại Sankàsya có những ngôi tháp kỷ niệm nơi đức Phật đã cắt tóc và móng tay.

---o0o---

C- Những di vật gồm các vật dụng mà Phật đã dùng:

Ngay cả những vật dụng mà đức Phật đã từng dùng cũng trở thành những đối tượng để tôn kính đối với quần chúng Phật tử. Pháp Hiền đã chứng kiến sự thờ phụng này hầu như ở khắp nơi ngài đi qua.

1. Bát khát thực:

Trong thành Purushapura, có một bát khát thực của Phật có thể chứa hai đấu; bát có đủ màu sắc mà nổi bật là màu đen. Người nghèo cúng một ít hoa bát đã đầy, trong khi người giàu thì dù bỏ bao nhiêu cũng không đầy bát. Hơn bảy trăm tu sĩ trong chùa giữ gìn bát ấy. Trước giờ Ngọ trai, họ đem bát ra cùng với cư sĩ làm lễ cúng Phật, sau đó mới thọ trai. Buổi chiều đến giờ thắp hương cũng làm như vậy. Ngày xưa Quốc vương nước Yue Chih [Nhục chi] muốn đoạt cái bát này đã cất quân sang đánh. Khi chinh phục được nước này, vua muốn thỉnh bát đi vì ông cũng là một Phật tử sùng đạo. Vua tổ chức một đại lễ cúng dường Tam Bảo. Xong lễ, vua cho thặng một thớt voi lớn, đặt bát lên lưng voi. Nhưng voi quy xuống không chịu bước tới. Vua lại ra lệnh cho một chiếc xe bốn bánh mang bình bát đi. Nhưng dù có tám con voi kéo, xe cũng không tiến đi được bước nào. Vua biết mình chưa đủ nhân duyên để chiếm cái bát, lấy làn hổ thẹn. Ông bèn xây một cái tháp và một ngôi chùa rồi cử một viên quan ở lại đây mà thờ cúng bái. Khi ở Tích Lan, Pháp Hiền ghi lại một bài kinh do một nhà sư Ấn tụng. Bài kinh này được xem là lịch sử cái bát khát thực của Phật, chứa nhiều yếu tố huyền thoại khá thú vị như sau:

"Đầu tiên bình bát của Phật ở Tỳ-xá-ly. Bây giờ nó ở Gandhara. Sau nhiều trăm năm (vị Tăng nói rõ khoảng thời gian nhưng Pháp Hiền đã quên chi tiết này) bình bát lại trở về nước Yue Shih ở phía Tây. Rồi nhiều trăm năm sau nó sẽ đến xứ Vu Điền. Nó sẽ ở đây nhiều trăm năm, rồi sẽ đến kinh đô Kucha. Sau nhiều trăm năm nó đến đất Hán. Sau nhiều trăm năm nó sẽ trở về đất Ân, rồi thăng lên trời Đâu-suất. Khi trông thấy cái bát, Bồ tát Di-lặc kêu lên: "Bát của đức Thích Ca mâu ni đã đến". Rồi cùng với chư Thiên, Di-lặc tuyên bố hãy cúng dường bát bằng hương hoa trong 7 ngày. Sau 7 ngày nó sẽ trở xuống Diêm-phù-đề. Khi ấy vua Rồng biển sẽ đưa bát xuống Long cung. Khi Di-lặc thành Chánh giác, cái bát sẽ thành 4 và trở về chỗ cũ trên núi Anna. Sau khi Di-lặc thành Phật, bốn vị vua trời sẽ làm như đối với Đức Phật trước (dâng cúng bát). Một ngàn đức Phật trong Hiền kiếp đều sử dụng cái bát này. Khi bát này biến mất thì Phật giáo cũng dần dần biến mất. Sau khi Phật giáo biến mất, thọ mạng con người giảm dần cho đến chỉ còn 5 năm. Khi thọ mạng giảm còn 5 năm, thì ngũ cốc, dầu, bơ cũng biến mất và con người trở nên ác độc, xấu xa đến nỗi cỏ cây cũng biến thành gươm giáo

gây gộc để giết hại lẫn nhau. Những người Hiền Thiện sẽ rút vào núi rừng. Khi những người xấu ác đã tàn hại lẫn nhau đến tận diệt, những người vào núi lại đi ra và bảo nhau: "Thọ mạng người xưa rất dài; nhưng do tạo nhiều ác nghiệp mà thọ mạng chúng ta ngày nay rút ngắn chỉ còn 5 năm. Vậy chúng ta hãy làm thiện hành, có tâm thương xót, đào luyện đức tin và chính trực". Rồi họ đào luyện đức tin và chính trực, nên dần dần thọ mạng tăng lên 8 vạn tuổi. Khi Di-lặc ra đời và chuyển Pháp luân lần đầu, trước tiên ngài sẽ hóa độ những đệ tử của Phật Thích Ca, những người đã đi tu, những người đã quy y thọ 5 giới, 8 giới và cúng dường Tam Bảo. Nhóm thứ hai và thứ ba được ngài cứu độ là những người có duyên lành. Lúc ấy Pháp Hiền muốn ghi chép bài kinh nhưng vì sư nói không bản viết thành văn, mà chỉ học thuộc lòng". (c: 8a, 1-9).

Pháp Hiền còn kể lại sự thờ kính một bát khát thực khác của Phật. Trên đường đến Tỳ-xá-ly, ngài đến một nơi mà ngày xưa đức Phật đã cho người dòng họ Licchavi [Ly-sa] bình bát khát thực của Ngài làm kỷ niệm. Khi đức Phật du hành đến nơi Ngài sẽ nhập Niết bàn, những người dòng họ Ly-sa muốn đi theo ngài. Đức Phật không cho họ đi theo, nhưng vì cảm mến Ngài, họ không chịu trở lui về. Bởi thế Phật hóa hiện một cái hố sâu ngăn cách giữa Ngài và những người này để họ không qua được, rồi Ngài cho họ bình bát của Ngài để làm Xá-lợi. Một trụ đá ghi khắc việc này được dựng lên tại chỗ ấy.

---o0o---

2. Tích tượng của Phật:

Cách thành Nagara một do-tuần về phía Đông Bắc, có một ngôi chùa được xây để thờ tích tượng của Phật làm bằng gỗ chiên đàn dài khoảng 16-17 tấc. Tích tượng được đặt trong một hộp gỗ dài, dù trăm người ngàn người cũng không thể đi chuyển.

---o0o---

3. Áo Phật:

Cũng trong xứ Nagarahara, có một ngôi chùa thờ áo Phật. Theo tường thuật của Pháp Hiền, dân chúng rất sùng tín đối với áo này mỗi khi gặp hạn hán họ thỉnh áo ra làm lễ dâng cúng để cầu mưa, và quả thực sau đó trời mưa.

---o0o---

4. Ống nhổ bằng đá của Phật:

Tại Cao Xương, Pháp Hiền kể đến một Xá Lợi khác, đó là một ống nhổ bằng đá mà ngày xưa Phật đã dùng, nó có màu như bình bát của Ngài.

---o0o---

5. Bàn chải răng của Phật:

Ngoài cổng phía Nam của thành Vaisakha và phía Đông con đường, là nơi mà ngày xưa Phật đã trồng một cây dương để lấy cành dương dùng chà răng. Cây dương này cao đúng 7 bộ, và chiều cao ấy không Tăng không giảm. Một vài ngoại đạo Bà-la-môn ganh ghét muốn cắt bỏ nó, nhổ nó lên hoặc ném nó đi chỗ khác nhưng lại có cây khác mọc lên ngay tại chỗ cũ.

---o0o---

D- Xá-lợi gồm những vật có ít nhiều liên hệ đến đức Phật

Một đôi khi những dấu tích mà Phật đã để lại trên một vài vật dụng cũng được bảo trì và tôn thờ như Xá Lợi, chẳng hạn cái bóng của ngài, dấu chân của ngài...

1. Mỏm đá:

Tại xứ Udyana, mỏm đá mà Phật thường phơi áo và hàng phục rồng dữ bây giờ vẫn còn. Mỏm đá này rộng 20 bộ, chiều cao của nó có chỗ 14 bộ, chỗ 20 bộ, và có một cạnh phẳng. Ở Gaya, Pháp Hiền ghi lại rằng cách hai dặm về phía Bắc của nơi dâng cúng cháo sữa, là một tảng đá nơi đức Phật ngồi dưới một cây đại thụ để dùng cháo mà thiếu nữ Gramikas đã dâng. Tảng đá này vuông vức 6 bộ, cao 2 bộ, vẫn còn ở đấy khi Pháp Hiền chiêm bái.

2. Tảng đá:

Tại núi Linh Thứu, Pháp Hiền kể rằng tảng đá mà Đề-bà-đạt-đa lăn xuống để giết Phật hiện vẫn còn.

3. Cây:

Tại Gaya, cây lớn mà đức Phật đã ngồi dưới gốc để dùng cháo, đến nay vẫn còn. Theo Pháp Hiển, khí hậu ở đây điều hòa nên cây có thể sống nhiều ngàn năm, cả đến một vạn năm. Ngài còn nói đến cây bói-đa tại Bồ-đề tràng, dưới cây ấy Đức Phật đã đạt Chánh giác. Một hạt giống của cây này đã được gửi đến nước Sư Tử để trồng gần Phật điện của tu viện Vô Úy Sơn. Pháp Hiển đã mô tả cây ấy như sau:

"Vị vua xứ này ngày xưa đã gửi một sứ giả đến Ấn Độ để xin về một hạt cây bói-đa và đã trồng nó gần Phật đường. Hạt giống đã Tăng trưởng thành một cây lớn cao 20 trượng nghiêng về phía Đông Nam. Sợ cây ngã, vua đã ra lệnh dùng một cây trụ khổng lồ 8, 9 người ôm để chống đỡ. Tại nơi cây được chống, một cành mọc xuyên qua cột trụ, đâm xuống đất và mọc rễ. Cành lớn đến 4 người ôm. Cột trụ mặc dù bị cành xuyên thủng vẫn còn đứng đấy, không bị dời đi. Dưới đây này người ta xây một ngôi chùa thờ một tượng Phật ngồi. Tăng tục đến lễ bái không dứt" (c: 7a, 20; 7b, 1 - 2).

4. Hang:

Tại Vương Xá trên đỉnh núi Linh Thứu có một cái hang trong đó Phật thường ngồi Thiền định. Cách 30 bước về phía Đông Bắc của hang này, có một hang khác của ngài A-nan. Có một lần khi Tôn giả A-nan đang ngồi Thiền, Ác ma biến thành hình một con chim Thứu bay đến khùng bố A-nan. Do năng lực thần thông đức Phật biết được, đã duỗi tay ra vỗ vai A-nan để uỷ lạo ngài. Theo ký sự Pháp Hiển, thì dấu vết của chim Thứu, cái lỗ xuyên qua đây đức Phật đã đưa tay vỗ vai A-nan đến thời ấy vẫn còn.

5. Dấu móng tay Phật:

Khi rời thành Ba-liên-phát, Pháp Hiển đến một địa điểm cách đó 9 do-tuần, tại đây có một hang đá nằm trên đỉnh núi, bên trong có một tượng Phật ngồi. Theo truyền thuyết, đây là nơi mà Đế Thích đi hỏi Phật 42 câu, cứ mỗi câu Đức Phật lại lấy móng tay làm dấu một vạch. Những dấu vạch này vẫn còn tồn tại khi Pháp Hiển chiêm bái.

6. Bóng Phật:

Phía Tây Nam một ngọn núi cao cách thành Nagara nửa do tuần, đức Phật đã để lại cái bóng của Ngài trong một hang động. Pháp Hiển kể, đứng cách xa chừng 10 bước, người ta có thể trông thấy cái bóng giống hệt như Phật thật

với thân sắc vàng chói. Khi đến gần hơn cái bóng mờ dần. Các Quốc vương ở nhiều nước đã phái những họa sĩ tài ba đến vẽ lại cái bóng đó nhưng không ai có thể ghi lại được. Người ta tin rằng cả ngàn Đức Phật đều đã để bóng lại trong hang. Ngày xưa, có một bóng Phật được trông thấy ở đây, sáng như thật, với đủ các đặc tướng. Nhưng về sau người ta không thấy được thường xuyên như trước, mà chỉ hiện ra một hình ảnh lơ mờ. Người nào tha thiết cầu nguyện, sẽ được thấy bóng Phật rõ ràng trước mắt mặc dù không lâu. Đến đời Huyền Trang, chính ngài cũng đã trông thấy bóng Phật khi đi chiêm bái. Cảnh Bồ-đề tràng trong một hang động, nơi đức Phật ngồi kiết-già hướng về phương Đông trước khi đạt giác ngộ, cái bóng của Ngài cao gần 3 tấc xuất hiện trên vách đá trước mặt Ngài, như báo điềm Ngài sắp thành Phật. Pháp Hiển xác nhận cái bóng ấy vẫn còn được thấy vào lúc ngài đi chiêm bái.

7. Dấu chân Phật:

Dấu chân Phật được thờ tại 3 nơi: Udyana. Ba-liên-phát và đảo Su Tử. Truyền thuyết cho rằng khi Đức Phật đến miền Bắc Ấn, Ngài đã viếng thăm Udyana và đã để lại nơi xứ này một dấu chân, kích thước của dấu chân này dài ngắn do tầm tri kiến người nhìn. Pháp Hiển đã xác nhận dấu chân ấy vẫn còn hiện rõ khi ngài đến chiêm bái. Đức Phật đã để lại một dấu chân khác tại thành Ba-liên-Phát trước ngôi đại tháp của vua A-dục, và người ta đã xây một ngôi chùa trên dấu chân, cổng mở về phía Bắc, hướng về tháp. Ở đảo Su Tử, truyền thuyết ghi rằng Đức Phật đã có lần đến đảo này để hàng phục một con rồng dữ. Ngài đã để một chân ở phía Bắc thành, chân kia để trên đỉnh núi cách đó 15 do tuần. Trên dấu chân này của Phật, một ngôi tháp lớn được xây cao 400 bộ, được trang hoàng bằng vàng bạc và đủ thứ châu báu.

---o0o---

E- Phật Ca-diếp, Độc giác, La-hán, và A-nan

Trong Phật Quốc Ký, Pháp Hiển còn đề cập sự tôn thờ Xá-lợi của các đức Phật khác và các đệ tử của Phật.

13. Nước Su Tử:

Đức Phật đã để lại một dấu chân ở phía Bắc vương đô khi Ngài đến xứ này để hàng phục một con rồng dữ. Trên dấu chân này được xây một tháp lớn cao 400 bộ, trang trí vàng bạc và đủ thứ châu báu. Có một cây Bồ-đề mang

từ Ấn Độ về trồng vẫn còn lớn mạnh. Nhưng Xá Lợi quan trọng nhất ở đây là một cái răng Phật được thờ trong một ngôi chùa xây toàn bằng 7 báu.

---o0o---

5. Việc thờ tháp

A- Nguồn gốc

Tập tục thờ tháp dường như đã bắt đầu ngay từ thời đức Phật, như giai thoại sau đây được các nhà Hữu Bộ truyền tụng, đã chứng tỏ. Có lần trưởng giả Cấp Cô Độc bạch Phật: "Bạch đức Thế Tôn, khi Ngài du hành trong nhân gian để giáo hóa, con luôn mong muốn được chiêm ngưỡng ngài. Xin Thế Tôn cho con một vài kỷ vật để con có thể thờ kính". Phật liền cho ông ta một ít tóc và móng tay Ngài và nói: "Ông hãy thờ kính những thứ này". Cấp Cô Độc nói: "Bạch Thế Tôn, xin Ngài cho phép con xây tháp thờ những tóc và móng tay này." Đức Phật liền cho phép ông ta xây tháp.

---o0o---

B- Số lượng tháp

Khi Pháp Hiển viếng thăm Ấn Độ, ngài nhận thấy sự thờ pháp lan truyền khắp, và hầu hết các nước Phật giáo đều có rất nhiều tháp mà các Quốc vương và dân chúng đều đến cúng dường lễ bái rất thành kính.

Ở Ba-liên-phát, Pháp Hiển kể rằng vua A-dục đã giật sập 7 ngôi tháp cũ và xây 84000 ngôi tháp mới trong nước. Ở thành Nagara có nhiều tháp nhất, hơn 1000 ngôi. Tại thành Agnidagdha, có 100 ngôi tháp nhỏ nhưng người ta không thể đếm số lượng thật sự, dù có bỏ ra cả ngày để đếm.

---o0o---

C- Một vài tháp lớn

Cái tháp cao nhất và hùng vĩ nhất có lẽ là ngôi tháp do vua Ca-ni-sắc-ca xây ở Purashapura. Pháp Hiển ghi rằng, tháp này cao 400 bộ làm bằng đủ thứ châu báu, và là tháp đẹp nhất ở Diêm-phù-đề. Tại xứ Takshasila, những ngôi tháp lớn được trang hoàng bằng nhiều báu vật, và các vua quan dân chúng từ nhiều nơi tranh nhau dâng hoa hương và đèn không ngớt. Lại cần chú ý đến

tháp do vua A-dục xây ở Ba-liên-phát cách hơn 3 dặm về phía Nam của châu thành. Ngôi tháp này phải rất hùng vĩ vì đó là ngôi tháp đầu tiên trong 84000 tháp mà vua định xây.

---o0o---

D- Tháp do chính đức Phật xây

Hầu hết các tháp đều do vua chúa và dân chúng xây để tỏ lòng kính mộ Phật và các đệ tử của Ngài. Pháp Hiển ghi lại một trường hợp trong đó chính Đức Phật cùng với một số đệ tử của Ngài tham gia xây tháp. Tại xứ Nagarahara, có một tháp cao 70-80 bộ được Phật và các đệ tử xây trên tóc và móng tay của Ngài để làm mẫu cho sự xây dựng bảo tháp trong tương lai.

---o0o---

E- Các loại tháp

Tháp có thể chia làm hai loại:

1) Tháp cúng dường, được xây trên Xá-lợi của Phật và các bậc Thánh khác:

2) Tháp kỷ niệm, để đánh dấu những nơi liên hệ đến vài biến cố hay vài hoạt động của đức Phật và một số đại đệ tử của Ngài. Về tháp cúng dường, có thể kể tháp thờ Răng Phật, Nagarahara, và tháp do vua A-xà-thế xây trên phần Xá-lợi Phật mà ông nhận được. Về tháp kỷ niệm, ta có thể kể đến điển hình như tháp xây kỷ niệm chỗ Phật rời cung điện đi ra cổng thành phía Đông, thấy một người ốm và đã ra lệnh cho Kapilavastu [Ca-tỳ-la-vệ], hoặc ngôi tháp dựng lên tại chỗ đức Phật đã giảng pháp cho 5 anh em Kiều Trần Như tại Vườn Nai.

---o0o---

F- Tháp thờ bốn đức Phật

Đây là những tháp cúng dường và kỷ niệm, được xây trên Xá-lợi hay những nơi liên hệ đến những hoạt động của chư Phật trước kia, một vị Độc Giác, Phật Thích Ca, một số La-hán và đại đệ tử của Phật cùng Tăng-già nói chung.

Tại xứ Vansakha, những ngôi tháp được xây trên những chỗ mà bốn vị Phật đã từng kinh hành, ngôi Thiên, tàn tích còn được thấy vào thời kỳ Pháp Hiển chiêm bái. Tại Sankasya cũng thế, có những ngôi tháp kỷ niệm nơi ba vị Phật trước đức Thích Ca đã sống, và bất kể nơi nào có hình ảnh và dấu vết đức Phật Thích Ca. Tại Xá vệ có những ngôi tháp để kỷ niệm Phật Ca-diếp giáng sinh và gặp thân phụ, nhập Niết Bàn. Cũng có một ngôi tháp lớn được dựng trên những nơi đức Phật Câu-lưu-tôn giáng sinh, gặp thân phụ và nhập Niết bàn. Chưa đến một do-tuần về phía Bắc, có những ngôi tháp xây trên những nơi Phật Câu-na-hàm-ni giáng sinh, gặp thân phụ và nhập Niết Bàn.

---o0o---

G - Tháp thờ các vị Độc giác và La-hán

Ở xứ Nagarahara có đến một ngàn ngôi tháp thờ Độc Giác và La-hán. Ở Tỳ-xá-ly, có hai ngôi tháp thờ Độc Giác và La-hán. Ở Tỳ-xá-ly, có hai ngôi tháp xây để kỷ niệm hai vị vua tu hành thành Độc giác. Những tháp này có tên là tháp Buông Cung Kiếm liên hệ đến một huyền thoại.

---o0o---

H. Tháp thờ Phật Thích-ca

Điều đương nhiên là Phật Thích Ca được xây tháp thờ nhiều nhất tại khắp các quốc gia mà Pháp Hiển đã thăm viếng.

a. Các tiền thân của Ngài:

Có những tháp được xây trên những địa điểm liên hệ đến một vài tiền thân của Phật.

Tại Suvastu, có một nơi ở đáy trời Đế Thích đã thử Phật bằng cách giả dạng một con điều hâu cắp một con bò câu; và Bồ tát vì muốn cứu chim bò câu, đã tự cắt thịt mình để chuộc con chim khôn khổ. Khi đạt thành Chánh Giác, đi qua nơi ấy Phật đã kể lại cho các đệ tử nghe chuyện tiền thân của Ngài, và chỉ chỗ Ngài cắt thịt cứu bò câu. Thế là dân chúng dựng lên một ngôi tháp trang hoàng bằng vàng bạc.

Tại xứ Gandhara, một ngôi tháp lớn được xây trang trí bằng vàng bạc ở địa điểm mà ngày xưa trong một tiền kiếp Phật đã bố thí mắt.

Ở nước Takshasilà, có hai nơi liên hệ đến đời trước của Phật. Khi còn là Bồ-tát, Ngài đã bố thí đầu nơi đây, do đó có địa danh Takshasilà nghĩa là chặt đầu. Từ đây đi hai ngày đường thì đến một nơi khác, chỗ tiền thân Phật đã xả thân cho cọp đói ăn thịt. Nhiều ngôi tháp trang hoàng lộng lẫy được xây trên hai nơi này; được các vua quan và dân chúng từ khắp nơi đến chiêm bái.

b. Tro của Phật:

Pháp Hiền kể tại Câu-thi-la có một ngôi tháp được xây tại chỗ 8 vị vua xây để thờ phần Xá-lợi dành cho mình. Pháp Hiền chỉ viếng được hai ngôi tháp, một tên Ramagrama do vua cùng tên xây tại xứ của ông, nằm cách chỗ Phật giáng sinh 5 do-tuần về phía Đông. Ngôi tháp kia do vua A-xà-thế xây tại thành Vương Xá để thờ phần Xá-lợi mà vua nhận được, tháp này nằm ngoài cổng thành 300 bước. Lại còn có một ngôi tháp gọi là Tháp thờ Tro tại Ramagrama. Tháp này có lẽ liên hệ đến tro của Phật. Ở thành Ba-liên-phát có một ngôi tháp lớn thờ tro Phật do vua A-dục xây; đây là ngôi đầu tiên trong 84000 ngôi tháp mà vua A-dục định xây.

---o0o---

c. Tháp thờ thân phần của Phật:

1. Răng Phật:

Ở Cao Xương, dân chúng dựng một ngôi tháp để thờ một cái răng của Phật. Tại Nagarahara cũng có một ngôi tháp thờ Xá-lợi Răng.

2. Tóc và móng tay:

Ở xứ Nagarahara cách 1000 bước về phía Tây hang động Bồng Phật, chính đức Phật và các đệ tử đã xây một ngôi tháp cao từ 70 đến 80 bộ trên những tóc và móng tay của Phật. Sankasya có những ngôi tháp tại những nơi Phật đã cắt tóc và móng tay.

3. Dấu chân:

Mặc dù dấu chân Phật được thờ ở 3 nơi Ô-trường [Udyana], Ba-liên-phát [Pataliputra], đảo Sư Tử [Simhala], chỉ có nơi sau cùng này xây một ngôi

tháp cao 400 bộ trên một đầu chân của Phật. Pháp này được trang hoàng bằng các loại vàng bạc và châu báu.

d. Các tháp liên hệ đến vài hoạt động của Phật.

Những tháp kỷ niệm này được xây trên những nơi liên hệ đến hoạt động của Phật, chúng có số lượng nhiều nhất và lan rộng nhất. Đương nhiên Pháp Hiển không thể nào kể cho hết, vì ngài không ghi lại những ngôi tháp không lôi cuốn sự chú ý của ngài, hoặc vì ngài cho là không đủ tầm quan trọng để nhắc đến. Các tháp được xây trên những chỗ như sau:

1. Nơi Thái tử đản sinh ở vườn Lâm-tỳ-ni.
2. Nơi Thái tử sau khi ra khỏi thành Đông trông thấy người ốm và bảo người đánh xe quay trở về Ca-tỳ-la-vệ.
3. Nơi Thái tử từ giã Xa-nặc và bạch mã Kiền Trắc, ở xứ Ramagrama.
4. Nơi đức Phật tu khổ hạnh 6 năm.
5. Nơi Đức Phật có lần đã tắm và một vị Trời đã hạ tháp một cành cây cho Ngài vịn để bước lên khỏi mặt nước.
6. Nơi các cô gái dâng sữa và cháo cho Bồ Tát.
7. Nơi đức Phật ngồi trên tảng đá quay mặt về hướng Đông để dùng cháo ấy.
8. Nơi đức Phật thành Chánh giác.
9. Nơi đức Phật nhìn ngắm cây Bồ đề và thương thức đại lạc của giải thoát trong 7 ngày sau khi giác ngộ.
10. Nơi ngài kinh hành từ Đông sang Tây dưới cội Bồ đề.
11. Nơi chư Thiên dựng một đàn cao làm bằng 7 báu để dâng cúng Phật trong 7 ngày.
12. Nơi con rồng mù mucalinda quấn quanh đức Phật trong 7 ngày.

13. Nơi Đức Phật ngồi trên tảng đá xoay mặt về phương Đông dưới cây nigrodha [Ni-câu-luật], lúc Phạm thiên hiện xuống thỉnh cầu Ngài thuyết pháp.
14. Nơi bốn vua Trời cúng dường bát cho Phật.
15. Nơi 500 người buôn dăng cúng Phật bột và mật; tất cả những nơi này đều ở Buddhagaya [Bồ đề tràng].
16. Nơi Phật ngồi xoay mặt về phía Đông thuyết pháp lần đầu hóa độ 5 anh em Kiều Trần Như.
17. Nơi Ngài tiên đoán tương lai của Phật Di Lặc.
18. Nơi rồng Y-bát-la hỏi Phật chừng nào nó thoát được lột rồng. (Ba chỗ trên đây đều ở Vanarasi trong vườn Nai.)
19. Nơi Đức Phật hóa độ ba anh em ông Ca-diếp và 1000 đệ tử ở thành Gàya.
20. Nơi Đức Phật về thăm thân phụ.
21. Nơi đất rung động 6 lần khi 500 vương tử dòng Thích Ca đánh lễ Ưu-ba-ly sau khi xuất gia.
22. Nơi Phật thuyết pháp cho chư Thiên trong Tứ thiên vương canh giữ bốn cổng giảng đường để ngăn vua Tịnh Phạn đi vào.
23. Nơi Đức Phật ngồi dưới cây nigrodha xoay mặt về hướng Đông khi Di mẫu Mahaprajapati [Đại Ái Đạo] dâng cúng Ngài một cái y. (Tất cả những biến cố trên đây xảy ra tại thành Ca-tỳ-la-vệ.)
24. Nơi Đế Thích và Phạm thiên từ cung trời 33 cùng với Phật xuống trần, ở Sankasya.
25. Nơi Ni Utpala người đầu tiên đánh lễ Phật khi Ngài từ cõi trời 33 trở xuống tại Sankasya.
26. Nơi Đức Phật giảng pháp cho đệ tử tại Kanyakubja.

27. Nơi Đức Phật giảng pháp, kinh hành và ngồi Thiền ở làng Hari.
28. Nơi Đức Phật thuyết pháp cứu độ nhiều người, nơi Ngài kinh hành, ngồi Thiền ở thành Xá-vệ, mỗi tháp có một tên riêng.
29. Nơi đức Phật đứng bên vệ đường khi vua Lưu Ly sắp tấn công dòng Thích Ca tại Xá-vệ.
30. Nơi vua Lưu Ly tàn hại con cháu dòng họ Thích Ca và những người này khi chết đều đả sớ quả tại Ca-tỳ-la-vệ.
31. Nơi Đức Phật cảm hóa một Ác quỷ, cách 8 do-tuần về phía Đông vườn Ghosila [Cù-sur-la] ở nước Kausambi [Câu-diêm-di].
32. Nơi Đức Phật ở, nơi ngài ngồi Thiền và kinh hành, tại Champa.
33. Nơi Đức Phật cùng với chúng đệ tử rời Tỳ-xá-ly bằng cổng Tây, và quay về bên phải nhìn đô thành mà bảo: "Đây là nơi cuối cùng mà ta viếng thăm".
34. Nơi đức Thế Tôn nằm trong một quan tài bằng vàng và được lễ kính trong 7 ngày.
35. Nơi Vajrapāni [Kim Cương Thủ] bỏ kiếm vàng xuống.
36. Nơi Phật nhập Niết Bàn. Ba tháp sau cùng này đều ở Kusinagara [Câu-thi-na].

---o0o---

9. Chùa Agnidagdha:

Tại đây có một ngôi tháp thờ đức Phật, tương truyền được các Thiên thần giữ gìn sạch sẽ không cần đến sức người. Một ông vua ngoại đạo muốn thách thức những phi nhân, đã kéo một đạo quân đến đóng, phóng uế xả rác thành đống lớn, nhưng phi nhân nổi gió mạnh thổi tan làm sạch sẽ chỗ ấy. Có hàng trăm ngôi tháp nhỏ ở nơi này, không ai đếm xiết dù có bỏ ra cả ngày mà đếm. Nếu người nào nhất định muốn biết số lượng, bằng cách đặt mỗi người đứng bên mỗi tháp rồi đếm số người, thì luôn luôn có lúc thừa, lúc thiếu, rốt cuộc họ cũng không thể nào biết được số lượng chính xác.

---o0o---

10. Thành Kanyàkubja:

Một ngôi tháp được xây dựng tại chỗ đức Phật đã thuyết Pháp cho các đệ tử. Ngài Huyền Trang có kể thêm một ngôi tháp cách 6-7 dặm về phía Đông Nam đô thành, cao 200 bộ, do vua A-duc xây để kỷ niệm nơi đức Phật thuyết giảng trong 6 tháng về vô thường khổ vô ngã bất tịnh. Cách 200 bước trước mặt Sanghàrama [Tăng-già-lam] ở Navadevakula có một ngôi tháp cao 100 bộ do A-duc vương xây để kỷ niệm nơi Đức Phật đã thuyết pháp trong 7 ngày. Cách 3 - 4 dặm về phía Bắc của Tăng-già-lam, có một ngôi tháp cao 200 bộ cũng do A-duc xây để kỷ niệm nơi Phật thuyết pháp.

---o0o---

11. Làng Hài:

Có những tháp được dựng tại nơi đức Phật thuyết pháp, kinh hành và ngồi Thiền.

---o0o---

12. Vaisàka:

Có những ngôi tháp được xây tại chỗ bố vị Phật kinh hành và ngồi Thiền, phế tích của những nơi ấy đến thời Pháp Hiền vẫn còn.

---o0o---

13. Xá Vệ:

Những tháp đã được xây lên tại di tích tu viện hoang phế của bà Mahàpajàpatì [Đại Ái Đạo], nhà ông Cấp Cô Độc, nơi Vô Não [thay được hỏa táng sau khi nhập Niết Bàn]. Những tháp này bị ngoại đạo phá, nhưng trời giáng sấm chớp làm họ kinh hãi bỏ đi. Có những tháp có tên riêng, được xây tại chỗ Đức Phật thuyết pháp, kinh hành và ngồi Thiền. Bốn dặm về phía Tây Bắc Xá-vệ là nơi vua Virudhaka [Lưu Ly] tấn công dòng họ Thích-Ca, một ngôi tháp được xây tại chỗ này. Lại có những tháp được dựng để

đánh dấu chỗ Phật Ca-diếp đản sanh chỗ Ngài gặp thân phụ, chỗ Ngài nhập Niết bàn. Một ngôi tháp lớn được xây trên những di hài của Phật Ca-diếp.

---o0o---

14. Thành Napika

Những ngôi tháp được dựng tại chỗ Phật Krakucchand [Câu-lưu-tôn] đản sanh, gặp thân phụ và nhập Niết bàn. Chưa đầy một do-tuần về phía Bắc, có một tháp khác xây trên di tích Phật Kanakamuni [Câu-na-hàm-mâu-ni] đản sanh, gặp thân phụ và nhập Niết Bàn.

---o0o---

15. Ca-tỳ-la-vệ

Những ngôi tháp được xây tại những địa điểm Thái tử ra công thành phía Đông thấy một người bệnh và cho xe quay về, nơi A-tư-đà xem tướng Thái Tử, nơi Thái Tử cùng Ananda và những người khác vật ngã một con voi, nơi thái tử bắn một mũi tên xuyên qua đất về phía Đông Nam 30 dặm, làm cho một dòng nước vọt lên. Lại có những ngôi tháp xây để kỷ niệm những nơi đức Phật trở về thăm thân phụ sau khi thành đạo, nơi Phật thuyết pháp cho chư Thiên, có Tứ thiên vương gác bốn cổng; nơi đức Phật ngồi dưới cây Nigrodha [Ni-câu-luật] để nhận một cái y do bà Đại Ái Đạo cúng, nơi có di tích ngôi chùa của bà, nơi vua Lưu Ly tàn sát dòng họ Thích.

---o0o---

16. Ramagràma

Quốc vương nước này đã được chia một phần Xá-Lợi của Phật, và khi về nước đã dựng một cái tháp tên Ramagràma. Phía Đông tháp này cách 8 do-tuần là chỗ Thái Tử từ giã người hầu Xa-nặc và con ngựa trắng của Ngài. Cách ngôi chùa 100 dặm về phía Đông có một tháp do vua A-đục xây cất. Cách nơi này 4 do-tuần về phía Đông là Tháp thờ Tro.

---o0o---

17. Câu-thi-na

Có những ngôi tháp được xây trên những chỗ kỷ niệm đệ tử cuối cùng của Phật là Subhadra [Tu-bạt-đà-la] gia nhập Tăng đoàn; chỗ đức Thế Tôn nằm trong một chiếc quan tài bằng vàng, nhận sự kính lễ trong 7 ngày, chỗ Vajrapāni [Kim Cương Thủ] buông khí giới bằng vàng, chỗ 8 ông vua chia nhau Xá Lợi của Phật.

---o0o---

18. Tỳ-xá-ly

Một ngôi tháp được xây trên nửa phần Xá-lợi của Tôn giả A-nan. Trong thành này có bà Amrapali người đã xây cho Phật một ngôi tháp, di tích vẫn còn được thấy vào bởi thời Pháp Hiển chiêm bái. Khi đức Phật sắp nhập Niết bàn. Ngài cùng các đệ tử rời Tỳ-xá-ly bằng cổng Tây thành, và quay về bên phải ngoài nhìn đô thị mà nói, đây là nơi cuối cùng Như Lai đã viếng thăm. Một ngôi tháp cũng đã được dựng tại chỗ ấy. Cách thành này 300 dặm về phía Tây Bắc là ngôi tháp Buông Cung Gậy. Hai ngôi tháp được dựng để kỷ niệm hai vị vua tư thành Độc giác. Ở đây một ngôi tháp được xây tại chỗ triệu tập đại hội Kết tập lần hai.

---o0o---

19. Ba-liên-phát

Sau khi phá 7 ngôi tháp cũ, vua A-dục đã xây 84000 tháp mới, ngôi tháp đầu tiên được xây cách thành này 300 dặm về phía Nam.

---o0o---

20. Kàlapinàka

Cách một do tuần về phía Tây Nam đỉnh núi cô đơn, Pháp Hiển đi đến làng Kàlapinàka. Đây chính là nơi sinh của Tôn giả Xá-lợi-phát, ngài cũng đã trở về đây để nhập Niết Bàn. Một ngôi tháp được dựng lên ở đây, đến thời Pháp Hiển chiêm bái vẫn còn.

---o0o---

21. Vương Xá

Cách cổng Tây Thành 300 bước có một ngôi tháp lớn do vua A-xà-thế xây để thờ phần Xá-lợi của Phật mà vua nhận được.

---o0o---

22. Buddhagaya (Bồ đề tràng)

Tại những nơi mà khi còn tu khổ hạnh đức Phật đã đến, và tại một nơi được kể sau đây, những người sau đã xây những ngôi tháp và dựng tường Phật còn tồn tại đến ngày nay: tháp kỷ niệm chỗ Ngài thương thức đại lạc giải thoát trong 7 ngày sau khi giác ngộ, chỗ Ngài kinh hành từ Đông sang Tây trong 7 ngày dưới cây Bồ Đề, chỗ chư Thiên cúng dường Ngài trong 7 ngày một đài làm bằng 7 báu; chỗ con rồng mù Muchlinda quấn quanh Phật 7 ngày, chỗ Phật ngồi dưới cây ni-câu-luật xây mặt về hướng Đông, khi Phạm thiên thỉnh Ngài thuyết pháp; chỗ bốn vua Trời cúng Ngài cái bát khát thực; chỗ 500 người buôn dăng cúng Ngài bột và mật; và chỗ Ngài thâu nhận ba anh em Ca-diếp và một ngàn đồ đệ của họ.

---o0o---

23. Vārānasi (Ba-la-nại)

Những ngôi tháp được xây dựng tại những nơi đức Phật độ cho nhóm ông Kaundinna [năm anh em Kiều-trần-Như]; nơi Đức Phật tiên đoán sự ra đời của Phật Di-lặc; nơi con rồng Y-bát-la hỏi Phật đến lúc nào nó mới thoát khỏi thân rồng.

---o0o---

24. Kausāmbi (Câu-diệm-bì)

Cách 8 do tuần phía Đông vườn Ghoshira [Cù-sư-la] là nơi Phật đã cảm hóa một Ác quỷ. Một ngôi tháp cũng đánh dấu những nơi Ngài đã từng sống, kinh hành và ngồi Thiền.

---o0o---

25. Champā

Những ngôi tháp được xây tại nơi đức Phật cư trú, kinh hành, và nơi cả 4 đức Phật đã từng ngồi thiền.

---o0o---

26. Nước Sư Tử

Phía Bắc vương đô này, một ngôi bảo tháp lớn cao 400 bộ, trang hoàng vàng bạc và đủ thứ châu báu, được xây trên một dấu chân của Phật.

--- o0o ---

Phần III - Những tư liệu lịch sử và bán lịch sử do Pháp Hiển ghi lại

--- o0o ---

1. Lịch sử và huyền thoại về đời Phật

Một bằng chứng sự cống hiến giá trị của Pháp Hiển cho lịch sử Phật giáo là chúng ta có thể căn cứ vào những tư liệu cung cấp trong ký sự của Ngài để viết lại lịch sử đức Phật. Không những ngài đã viếng thăm tất cả những địa điểm quan trọng liên hệ đến những hoạt động chính của Phật, mà ngài cũng không quên ghi lại những nơi trở thành Thánh địa nhờ sự hiện diện của đức Thế Tôn, và kể lại những giai thoại hay huyền thoại thuộc về vài khía cạnh của đời Phật. Những dữ kiện rải rác khắp ký sự của ngài cung cấp cho chúng ta đầy đủ tư liệu để khôi phục những giai đoạn chính trong cuộc đời của nhà sáng lập Phật giáo.

---o0o---

A. Đản sanh

Giác mộng của Hoàng hậu Ma-gia và sự đản sanh của Phật tại vườn Lâm tỳ ni được chứng minh bằng những đoạn văn: "Trong cung điện cũ của vua Suddhodana [Tịnh Phạn], có hình ảnh của bà mẹ Thái Tử, với Thái Tử cỡi voi trắng vào thai mẹ" (c: 4a, 18-19). "Cách 50 dặm về phía Đông đô thành, có một vườn thượng uyển tên Lumbini [Lâm-tỳ-ni]. Hoàng hậu tắm xong từ

bờ phía Bắc đi ra khỏi ao tắm bước 20 bước, đưa tay vin một cành cây, và trong khi mặt day về phương Đông, bà sinh Thái Tử. Khi Thái Tử xuất hiện trên đất, ngài bước đi 7 bước và được hai Long vương tắm rửa. Nơi ngài tắm biến thành một cái giếng. Những tu sĩ thường đến uống nước trong giếng này, và trong ao" (c: 4b, 2-4).

---o0o---

B. Thiếu thời và tuổi trẻ

Tuổi thơ của Thái tử, một vài việc quan trọng lúc thiếu thời của ngài, khát vọng của ngài sống đời cao thượng được mô tả trong đoạn sau đây: "Ở đây cũng là những nơi A-tư-đà xem tướng thái tử, nơi thái tử cùng Nan-đà và những vị khác thắng một con voi và bắn tên. Một mũi tên được bắn ra từ đây bay về phương Tây Nam cách 30 dặm, xuyên xuống đất khiến một dòng suối chảy lên. Người sau đã đào tại đáy một cái giếng cho người đi đường uống" (c: 4a, 19-20). "Cách thành vài dặm về phía Đông Bắc là một thửa ruộng của hoàng gia, nơi Thái tử đã ngồi dưới cây ngắm nhìn những người cày ruộng" (c: 4b, 2).

---o0o---

C. Xuất gia và tu khổ hạnh

Những đoạn sau đây tả Thái tử lần đầu tiên tiếp xúc cuộc đời, sự xuất gia tu khổ hạnh của ngài:

"Một ngôi tháp được xây dựng tại chỗ Thái tử ra cổng Đông thành, trông thấy một người ốm và bảo người đánh xe quay về". (c: 4a, 19).

"Từ tu viện Sràmanera đi về phía Đông cách 3 do-tuần là nơi Thái Tử bảo Xa-nặc quay xe bạch mã trở về" (c: 4b. 11).

"Đi về Phía Nam 20 dặm, họ đến một nơi ngày xưa Bồ tát tu khổ hạnh trong 6 năm. Chỗ này là một rừng cây gỗ" (c: 6a, 2-3).

"Lại đi 2 lý về phía Bắc, họ đến một nơi ở đây cô gái Gramika dâng cháo sữa cúng Phật" (c: 6a, 3-4).

"Từ nơi này đi thêm 2 dặm về phía Bắc, họ đến một nơi ngày xưa Phật đã ngồi trên tảng đá dưới gốc cây để dùng cháo ấy, mặt hướng về phương Đông" (c: 6a, 4).

"Từ chỗ này đi thêm nữa do-tuần về phía Đông Bắc, họ đến một hang đá. Nơi đây đức Bồ tát đã ngồi kiết-già mặt hướng về Tây, nghĩ rằng nếu ngài sẽ thành Phật thì hãy có vài phép lạ hiện ra. Khi ấy trên vách đá liền xuất hiện một cái bóng của Phật cao chừng 3 tấc. Ngay cả bây giờ, cái bóng ấy vẫn còn hiện rõ.

Lúc ấy, trời đất rung chuyển mạnh, và chư Thiên trong không trung nói: "Đây không phải chỗ mà chư Phật quá khứ vị lai sẽ đạt giác ngộ. Từ đây đi về phía Tây Nam chưa đến nửa do tuần, dưới một cây bô-đa, là nơi mà chư Phật quá khứ vị lai đạt thành Chánh Giác". Nói xong chư Thiên ca hát đi trước dẫn đường; Bồ tát đứng dậy đi theo".

"Ba mươi bước cách cây ấy, chư Thiên dâng cúng ngài một ít cỏ cát tường và đức Bồ-tát đã nhận lấy. Ngài bước thêm 15 bước, bỗng có 500 con chim xanh bay đến liệng quanh ngài 3 vòng rồi bay đi. Đức Bồ Tát đến trước cây pattrā [Bô-đa] trải cỏ cát tường và ngồi xây mặt về hướng Đông. Vào lúc ấy Ác ma sai 3 cô gái đẹp từ hướng Bắc đến cám dỗ ngài, còn chính ông ta thì đến từ hướng Nam để thách thức Bồ Tát. Ngài ấn mũi chân trên đất thì đạo quân ma bỏ trốn, còn 3 cô gái biến thành những bà già" (c: 6a, 5-9).

"Người đời sau đã dựng những tháp và hình ảnh còn tồn tại đến ngày nay tại những nơi sau đây:

- Nơi Phật sau khi giác ngộ, trải qua 7 ngày ngấm cây và thường thức đại lạc giải thoát.
- Nơi Đức Phật kinh hành từ Đông sang Tây dưới gốc cây bô-đa.
- Nơi chư Thiên hóa hiện một điện thờ làm bằng 7 báu để dâng Phật trong 7 ngày.
- Nơi con rắn mù mucilinda quấn quanh Phật trong 7 ngày.
- Nơi đức Phật ngồi trên một tảng đá vuông dưới cây Ni-câu-luật, mặt hướng về Đông, khi Phạm thiên đến thỉnh Ngài thuyết pháp.
- Nơi bốn vua Trời [Tứ thiên vương] dâng cúng Ngài cái bát.
- Nơi 500 người buôn dâng cúng Ngài bột và mật" (c: 6a, 9 - 11).

E. Đức Phật du hóa thuyết pháp

Bài pháp đầu tiên của Phật cho 5 vị Tỳ-kheo, sự cải hóa 3 anh em Ca-diếp, và một vài giai đoạn quan trọng trong cuộc du hóa của Ngài được Pháp Hiền kể lại, theo địa điểm như sau:

a) Tại Sarnath:

"Cách chừng 10 dặm về phía Đông Bắc thành Vārānasi [Ba-la-nại] trong tỉnh xá Kỳ Viên, khởi thủy có một vị Độc Giác sống và thường có nai hoang lui tới. Khi Đức Thế Tôn sắp thành Phật, chư Thiên trên trời loan báo: "Thái tử của vua Tịnh Phạn, người từ bỏ đời sống gia đình để thực hành Chánh Pháp, 7 ngày nữa sẽ thành Phật". Vị Độc Giác Phật sau khi nghe thế bèn nhập Niết Bàn, do vậy nơi này được gọi là vườn Nai của các vị Tiên nhân. Sau khi đức Phật thành Chánh Giác, người đời sau dựng một tinh xá tại đây." (c: 6b, 9-11).

"Đức Phật muốn độ cho Kiều-Trần Như và 4 người bạn đồng tu. Cả 5 vị này bảo nhau, ắt sĩ Gotama đã thực hành khổ hạnh trong 6 năm, chỉ ăn mỗi ngày một hột mè và một hột gạo mà vẫn không thể đạt thành Chánh Giác. Thế mà bây giờ lại đi vào trong nhân gian, buông thả thân miệng ý, thì làm sao đạt chân lý được? Khi anh ta đã đến; chúng ta đừng nói chuyện với y. Nhưng khi Đức Phật đến gần thì cả 5 người đều đứng lên thi lễ" (c: 6b, 11 - 13).

"Lại đi thêm 60 bước về phía Bắc họ đến một nơi ở đây ngày xưa đức Phật đã ngồi xoay mặt về hướng Đông mà chuyển hóa độ 5 anh em ông Kiều Trần Như" (c: 6b, 13),

"Hai mươi bước từ nơi này đi về hướng Bắc, là nơi mà đức Phật đã tiên đoán tương lai của Bồ tát Di-lặc" (c: 6b, 13).

"Năm mươi bước về phía Bắc nơi này, là chỗ mà con rồng Y-bát-la đã hỏi Phật: "Khi nào thì con có thể thoát thân rồng?" (c: 6b 13-14).

b) Tại Gayà:

"Nơi Đức Phật độ cho ba anh em Ca-diếp và 1000 đệ tử của họ" (c: 6a, 11 - 12).

c) Tại Pàtaliputra [Ba-liên-phát].

"Từ chỗ này (đô thị Địa Ngục) về phía Đông Nam 9 do-tuần, có một ngọn núi nhỏ đứng cô đơn, trên đỉnh có một hang đá. Trong cái hang này Đức Phật đã từng ngồi xoay mặt về hướng Nam. Trời Đế Thích phái nhạc công cõi trời là Pancasikha [Pan Che] đến thổi sáo cho Phật nghe và hỏi Phật về 42 điểm. Đức Phật làm dấu mỗi câu hỏi bằng một vạch trên đá với ngón tay của Ngài. Những dấu ấy nay vẫn còn" (c: 5b; 5-6).

"Đi về phía Tây dọc sông Hằng 10 do tuần. Pháp Hiền đến một tu viện tên Anavi (Hoang Dã) Đức Phật đã từng sống ở đây" (c: 6b; 8-9).

d) Tại Xương Xá:

"... Đây là nơi Ni-kiền-tử đào một hố lửa và dọn cơm độc để hại Phật, nơi A-xà-thế phục rượu cho voi đen say để hại Ngài" (c: 5b, 9-10).

"Ở khúc quanh về phía Đông Bắc đô thị, là nơi Jivaka [Kỳ-bà] dựng một tu viện trong vườn xoài để dâng cúng Phật và 1250 đệ tử" (c: 5b, 10).

"Không đầy 3 dặm từ đỉnh núi Linh Thứu, có một hang đá hướng về Nam. Ngày xưa đức Phật đã ngồi Thiền ở đây. Phía Tây Bắc, cách 30 bước có một hang đá khác. Một hôm trong lúc A-nan ngồi Thiền tại đây, Ma vương Pisuna hóa làm con chim Thứu đến khùng bớ Tôn giả. Đức Phật đã duỗi tay xuyên qua đá mà vỗ vai A-nan. Nỗi sợ hãi của Tôn giả liền tiêu tan" (c: 5b, 11-12)

"Một lần khi đức Phật đang kinh hành theo hướng Đông Nam trước hang đá của Ngài, Đề-bà-đạt-đa từ hướng Bắc của mỏm núi đã lăn đá xuống làm chảy máu chân Phật (c: 5b, 13-14).

"Ngày xưa đức Phật giảng Kinh Lăng Nghiêm tại núi Linh Thứu" (c: 5b, 15).

"Cách 300 bước về phía Tây của Nan Sơn, có một hang đá tên là Pippala nơi Đức Phật thường ngồi Thiền sau bữa ăn" (c: 5b, 17-18).

e) Tại Ca-tỳ-la-vệ:

Những ngôi tháp đã được xây dựng tại những chỗ sau đây: "Nơi Phật về thăm thân phụ sau khi thành Chánh Giác; nơi 500 người con trai dòng Thích

Ca xuất gia đến đánh lễ Ưu-ba-ly; vào lúc ấy quả đất rung động 6 lần; nơi Đức Phật giảng pháp cho chư Thiên với Tứ thiên vương canh giữ bốn cửa để ngăn vua Tịnh Phạn đi vào; nơi Đức Phật ngồi dưới cây Ni-câu-luật xoay mặt về Đông lúc bà Mahàpàjapati [Ma-ha-ba-xà-ba-đề, Đại & AACUTE;i Đạo] cúng Ngài y Tăng-già-lê. Cây ấy hiện nay vẫn còn. Tại đây cũng có một cái tháp dựng lên tại chỗ vua Lưu Ly tàn hại con cháu dòng Thích Ca, những người này đã đắc Sơ quả Tu-đà-hoàn" (c: 4a, 30; 4b, 1-2).

f) Ở Ô-trường [Udyàna]:

"Theo truyền thuyết, khi đức Phật viếng thăm miền Bắc Ấn Độ. Ngài đã viếng xứ này. Ngài để lại dấu chân ngắn dài tùy tâm trí người nhìn. Dấu chân này hiện nay vẫn còn. Người ta còn thấy được tảng đá trên đó Ngài đã phơi áo, chỗ Ngài đã cải hóa một con rồng dữ..." (c: 2a, 1-2).

g) Ở Phất-lâu-sa [Purushapura]:

"Xưa đức Phật cùng chúng đệ tử đã du hành trong xứ này. Ngài đã nói với A-nan: "Sau khi ta nhập Niết Bàn, một vị vua tên Kanishka [Ca-nị-sắc-ca] sẽ xây một cái tháp ở đây" (c: 2a, 8-9).

h) Tại Na-kiệt [Nagarahàra]:

"Cách thành Nagarahàra nửa do tuần về phía Nam, hướng Tây Nam ngọn núi, có một hang đá nơi đức Phật đã để lại cái bóng của Ngài" (c: 2b, 6).

"Chừng 100 bước về phía Tây của hang Bóng Phật, là nơi Đức Phật đã cạo tóc và cắt móng tay. Ngài đã đích thân cùng các đệ tử xây một cái tháp cao 70-80 bộ để làm mẫu cho những cái tháp tương lai. Tháp này hiện nay vẫn còn" (c: 2b, 8).

i) Tại Tăng-già-thi [Sankàsya]:

"Từ đây họ du hành 18 do-tuần về phía Đông Nam thì đến một xứ gọi là Sankàsya nơi đức Phật đã xuống từ cõi trời 33 sau khi lên trời giảng pháp cho mẹ trong 3 tháng. Đức Phật đã vân thần thông lên trời nên chúng đệ tử không biết được việc ấy. Bảy ngày sau ngài rút phép thần thông. Anuraudha [A-na-luật] với thiên nhân đã thấy được đức Thế Tôn nên báo Mục-kiền-Liên: "Hiền giả hãy đi đánh lễ đức Thế Tôn" Mục-Kiền-Liên bèn đi đến nok, cúi đầu dưới chân Phật và kính chào Ngài. Sau đó đức Phật bảo Mục-kiền-

liên, 7 ngày sau ta sẽ trở xuống Diêm-phủ-đề. Mục-kiền Liên liền trở về cõi đất. Bấy giờ vua của 8 nước cùng đại thần và dân chúng đã lâu không thấy Phật nên rất nóng lòng yết kiến Ngài, họ tụ lại như mây tại xứ này để chờ Ngài trở về. Khi ấy một Ni cô tên là Utpala nghĩ: "Nay các vua quan và quần chúng ai cũng chờ đón đức Phật. Là một nữ nhân làm sao ta có thể thấy được Ngài trước tiên?". Cô liền hóa phép tự biến thành một vua. Chuyển luân nên được yết kiến Đức Phật trước tiên".

Huyền Trang cũng nói đến việc này nhưng ít chi tiết hơn; ngài đã bỏ bớt vai trò A-na-luật và Mục Kiền Liên, và bỏ chuyện A-dục vương làm những cái thang. Trong ký sự của Huyền Trang, 3 cái thang được trời Đế Thích làm ra, giữa bằng vàng, cái bên trái bằng pha lê và bên phải bằng bạc. Ngài kể rằng nhiều thế kỷ về trước, những cái thang vẫn còn, nhưng bây giờ đã biến mất. Bởi thế những vương tử ở vùng lân cận đã xây 3 cái thang bằng gạch và đá, mỗi cái cao 70 bộ. Trên nóc những thang ấy họ dựng một tinh xá [Vihara, Tòng Lâm]. Tại đây A-dục vương đã xây một trụ đá cao 70 bộ, trên đỉnh đặt một tượng sư tử. Huyền Trang cũng nói đến câu chuyện Ni Utpala nhưng với một kết thúc khác. Mặc dù bà hoá làm vua Chuyển luân, nhưng cũng không được thấy Phật trước tiên. Trong lúc ấy Tu-bồ-đề vẫn ngồi yên trong hang đá, nhưng nhờ liễu trí tánh không của vạn pháp với tuệ nhãn ngài đã thấy được pháp thân của Phật trước. Điều này được Phật xác nhận với Utpala khi Ngài từ trên trời trở xuống".

"Đức Thế Tôn từ cõi trời ba mươi ba xuống đất và làm xuất hiện một chiếc thang với 3 đường làm bằng châu báu. Phật xuống đường giữa làm bằng 7 báu. Phạm thiên hóa hiện một cái thang bằng bạc, tay cầm quạt lông theo hầu bên phải Phật. Vô số chư Thiên tháp tùng theo hầu Phật xuống đất. Khi Ngài xuống đến đất thì cả 3 cái thang biến mất trong đất, chỉ còn trôi lên bảy bực. Về sau vua A-dục muốn biết chiều sâu của những cái thang, đã cho người đào thử. Họ đào xuống đến hoàng tuyền mà cũng chưa tới đầu kia cái thang. Điều này càng làm cho vua thêm tín tâm, bởi thế ông đã xây một ngôi chùa trên những bực thang ấy. Trên cái thang giữa, ông đã đặt tượng Phật cao 16 bộ" (c: 3a, 8 - 15).

"Cách năm mươi do-tuần phía Bắc chùa Rồng, có một ngôi chùa gọi là Agnidagdha, tên một ác quỷ đã được Phật hóa độ" (c: 3b, 2-3)

j) Tại thành Kanyakubja:

"Cách sáu bảy dặm phía Tây thành, trên bờ bắc sông Hằng, là nơi đất Phật giảng pháp cho chúng đệ tử. Theo truyền thuyết, Ngài đã giảng về vô thường khổ không, và dụ thân này với bọt nước" (c: 3b, 8-9).

k) Tại làng Hari:

"Họ vượt qua sông Hằng, đi bộ về hướng Nam do tuần thì đến làng Hari. Những ngôi tháp dựng tại những nơi Phật thuyết pháp, nơi Ngài kinh hành và ngồi thiền" (c: 3b, 9).

l) Tại Vaisàkha:

"Ở cổng Nam Thành này, phía Đông con đường, Phật có lần chà răng bằng cành dương xong, cắm nó xuống đất. Cành ấy mọc thành một cây cao bảy bộ, và từ đây trở đi vẫn giữ chiều cao ấy không Tăng giảm. Ngoại đạo ganh ghét chặt phá, nhổ gốc quăng bỏ, nhưng cây khác lại mọc lên" (c: 3b, 10-11).

m) Tại Xá vệ:

"Khi Phật lên cung trời ba mươi ba để thuyết pháp cho mẹ trong ba tháng, vua pasenadi [Ba-tu-nặc] nhớ Phật, sai thợ khắc hình tượng Ngài bằng gỗ chiên-đàn và đặt tượng ngồi trên tòa của Phật. Về sau, khi Phật trở về, tượng bèn rời chỗ đi ra đón chào Ngài. Phật dạy: "Ngài cứ ngồi yên chỗ. Sau khi tôi nhập Niết bàn. Ngài sẽ làm mẫu mực cho bốn chúng đệ tử tạc tượng trong tương lai". Khi ấy tượng trở lại chỗ ngồi. Đây là pho tượng Phật đầu tiên đã được tạc, và người đời sau lấy mẫu từ đó. Rồi đức Phật dời về một tu viện nhỏ khác ở phía Nam, cách chỗ của tượng chừng 20 bộ" (c: 3b, 15 - 17).

"Cách tinh xá 4 dặm về phía Tây Bắc là một khu rừng có tên Được Mắt. Ngày xưa 500 người mù sống tại đây, gần nơi Phật ở. Đức Phật đã giảng Pháp cho họ, và tất cả đều sáng mắt trở lại. Những người mù mừng rỡ cắm gậy vào đất và cúi đầu đánh lễ Phật. Những cây gậy của họ mọc rễ và lớn lên cao. Dân chúng không dám chặt, bởi thế chúng thành một khu rừng có tên là rừng Được Mắt. Chư Tăng từ tinh Xá Kỳ Viên sau khi ngộ trai thường đến khu rừng này để ngồi Thiền" (c: 4a, 2 - 3).

"Từ 6-7 dặm về phía Đông Bắc của tinh xá Kỳ Viên là nơi bà Visàkha [Tỳ-xá-khư] đã dựng một tu viện để cúng Phật và chúng đệ tử, đến nay vẫn còn dấu tích ngôi chùa đồ nát" (c: 3a, 3 - 4).

"Tu viện Kỳ Hoàn có 2 cổng, một hướng về Đông, một hướng về Bắc. Ngôi vườn này là nơi ngày xưa trưởng giả Cấp Cô Độc lót vàng trên đất để mua. Hương thất của Phật đứng ở giữa. Đức Phật ở đây trong một thời gian khá dài, giảng dạy giáo pháp, cải hóa nhiều người, kinh hành và Thiền Định. Khắp nơi đều có tháp kỷ niệm, mỗi cái có một tên riêng. Ở đây cũng là nơi ngoại đạo nữ tên Sundari [Tôn đà lợi] tự để cho đồng đạo giết để vu oan cho Phật" (c: 4a, 4-5).

"Từ phía cổng Đông của tinh xá đi 70 bước, phía Tây con đường là nơi ngày xưa đức Phật đã biện luận với 96 phái ngoại đạo. Vua, đình thần và cư sĩ tụ họp lại đây để nghe tranh luận. Một nữ ngoại đạo tên Cinca đã độn bụng một bó vải giả bộ có thai để phao vu cho Phật trước mặt chúng hội. Khi ấy trời Đế Thích biến thành con chuột trắng cắn dây độn bụng làm cho bó vải rơi xuống đất. Đất bèn mở ra chôn sống nàng" (c: 4a, 5-8).

"Đây cũng là nơi Đề-bà-đạt-đa tắm độc móng tay để hại Phật và đã sa xuống địa ngục sống đang sống. Người đời sau đã ghi dấu những nơi này" (c: 4a, 8)
"Cũng tại đây Đề-bà-đạt-đa có một toán đệ tử đánh lễ 3 vị Phật quá khứ mà không lễ đức Phật Thích-ca" (c: 4a; 1-4).

"Phía Đông Bắc thành Xá-vệ cách 4 dặm là nơi vua Lưu Ly gặp Phật đứng bên vệ đường khi ông muốn khởi hành chinh phạt bộ tộc Thích-Ca" (c: 4a, 14-15).

n) Tại xứ Kausambi [Câu diệm bì]:

"Ngôi chùa ở đây tên gọi là Ghoshira [Cù-su-la]; ngày xưa đức Phật đã sống ở đây" (c: 5b, 15-16).

"Từ đây đi về phía Đông 8 do-tuần, là nơi đức Phật ngày xưa đã hàng phục một ác quỷ. Cũng tại đây Ngài đã sống, kinh hành, và ngồi Thiền" (c: 6b, 15-16).

o) Tại xứ Champa:

"Về phía Đông 18 do-tuần xuôi sông Hằng, ở phía bờ Nam có một xứ lớn gọi là Champà. Ở đây có tháp được xây trên di tích tu viện của Phật, nơi Ngài kinh hành, nơi Ngài Thiên định" (c: 7a 9-10).

p) Tại đảo Sur Tử:

"Có lần Đức Phật đã đến xứ này để hàng phục một con rồng dữ. Ngài dùng thần thông đặt một chân ở phía Bắc hoàng cung, chân kia đặt trên đỉnh núi. Hai đầu chân cách nhau 15 do-tuần" (c: 7a, 16).

q) Tại Tỳ-xá-ly:

"Về phía Bắc thành Tỳ-xá-ly là Giảng đường lâu trong khu Rừng Lớn, nơi đức Phật đã từng sống" (c: 4b, 15-16).

"Trong thành này, tín nữ Amràpali đã xây một ngôi tháp cúng Phật, hiện nay vẫn còn dấu tích" (c: 4b, 16).

"Cách đô thành 3 dặm về phía Nam, ở phía Tây con đường là nơi tín nữ Amràpali đã dâng cúng Phật một khu vườn và xây cho Ngài một tu viện" (c: 4b, 16-17).

---o0o---

F. Đức Phật nhập Niết bàn

Hành trình cuối cùng của Phật từ Tỳ-xá-ly đến Câu thi na, sự Niết bàn của Ngài, sự hỏa thiêu Xá-lợi được kể lại trong những đoạn sau đây:

a) Tại Tỳ-xá-ly:

"Bên cạnh tháp Buông Cung Gậy, đức Phật bảo A-nan: 3 tháng nữa Như Lai sẽ nhập Niết Bàn, A-nan bị ma ám đã không thỉnh cầu Phật lưu lại đời thêm nữa" (c: 5a, 4-5).

"Khi thời gian Niết bàn của Ngài đã gần kề, đức Phật cùng các đệ tử ra khỏi thành Tỳ-xá-ly hàng công phía Nam. Ngài xoay mình v62 bên phải nhìn thành Tỳ-xá-ly mà bảo các đệ tử: Đây là nơi cuối cùng mà Như Lai viếng thăm. Người đời sau đã dựng ngôi tháp tại chỗ này" (c: 4b, 17-18).

"Từ chỗ này họ đi thêm 12 dặm về phía Đông Nam, và gặp địa điểm ở đó những người dòng họ Licchavi [Lê-xa] mong muốn tiễn đưa Phật đến nơi Ngài nhập Niết-bàn. Nhưng Phật không bằng lòng và họ cũng không chịu trở lui. Đức Phật bèn hóa hiện một cái hố sâu trước mặt, làm họ không qua được. Rồi Ngài cho họ cái bát khất thực để kỷ niệm và bảo họ lui về. Một ưu đá có khắc bia được dựng tại nơi này". (c: 4b, 14-15).

b) Tại Câu-thi-na:

"Đi thêm 12 do-tuần về phía Đông, họ đến thành Câu-thi-na. Về phía Bắc thành này, giữa hai cây sala bên bờ sông Ni-liên, đức Thế Tôn đã nhập Niết Bàn chỗ này, đầu hướng về phương Bắc" (c: 4b, 12-13).

"Tháp và chùa được dựng tại những nơi như sau:

- Nơi Subhadra [Tu-bạt-đà-la] đệ tử cuối cùng của Phật gia nhập Tăng đoàn.
- Nơi đức Thế Tôn nằm trong một quan tài bằng vàng và nhận cúng dường trong 7 ngày.
- Nơi Vajrapani [Kim Cương Thủ] đặt khí giới bằng vàng xuống.
- Nơi 8 vua chia nhau Xá Lợi của Phật" (c: 4b, 12-13).

---o0o---

2. Những tiền thân của Phật

Trong Phật Quốc Ký, Pháp Hiển đã kể lại chuyện tiền thân của Phật:

"Từ đây (chùa thờ xương sọ Phật) đã về phía Bắc một do-tuần, thì đến thủ đô nước Na Kiệt [Nagarahàra]. Đây là nơi đức Bồ Tát đã mua 5 cái hoa để dâng cúng đức Phật Samàdhiprabhà [Định Quang]" (c: 2b; 3-4).

"Ngày xưa Đế Thích muốn thử Bồ Tát, đã hóa làm điều hâu quáp bò câu, và dụ Bồ tát cắt thịt để chuộc bò câu. Sau khi đạt giác ngộ ngang qua chỗ ấy (Suvastu - Tú-ha-đa) Phật đã nói với chúng Đệ Tử: "Đây là nơi mà ngày xưa Ta đã cắt thịt để chuộc bò câu" (c: 2a, 3-4) "Lại Bồ tát đã bố thí mất. Một bảo tháp trang trí bằng vàng được xây trên chỗ này" (c: 2a, 5).

"Khi Đức Phật còn là Bồ Tát, ngài đã bố thí đầu tại chỗ này, do đó chỗ này có tên là Cắt Đầu (Takshasilà - Trúc-sát-thi-la)" (c: 2a, 6).

"Ba dặm về phía Tây Bắc thành Tỳ-xá-ly có một ngôi tháp gọi là Buông Cung Kiếm, Tháp có tên như vậy vì câu chuyện sau đây:

"Trên thượng lưu sông Hằng có một xứ do một ông vua cai trị. Một bà thứ phi của vua sinh một bào thai kỳ dị. Hoàng hậu do ganh tị nên bảo: "Người đã sinh một điềm xấu". Rồi bà ra lệnh bỏ bào thai vào một hòm gỗ ném xuống sông Hằng. Ở hạ lưu sông Hằng có một ông vua khác đang ra ngoài dạo chơi. Trông thấy chiếc hòm nổi trên dòng sông, ông mở ra thì thấy 1000 bé trai xinh đẹp. Vua đem về nuôi, chúng trở thành những thanh niên lực lưỡng đánh đấu thắng đó. Sau đó họ đến tấn công vương quốc của người cha đang hết sức lo lắng buồn khổ. Bà thứ phi hỏi nguyên nhân, vua bảo: "Ông vua xứ kia có 1000 vương tử bách chiến bách thắng sắp kéo đến đánh nước ta. Do đó mà ta sầu não" Thứ phi nói "Hoàng thượng đừng lo. Xin dựng một tòa tháp cao cho tôi lên, tôi sẽ hàng phục được chúng". Nhà vua làm theo yêu cầu. Khi quân địch kéo đến, bà thứ phi lên đỉnh tháp gọi: "Hỡi các con trai của ta, sao dám phản nghịch". Quân giặc nói: "Con cái hồi nào? Bà nói bậy". Thứ phi nói: "Nếu các người không tin ta, hãy nhìn lên đây mà há miệng ra". Tức thì bà nặn ngực mình với hai bàn tay, và từ mỗi bầu vú bà tuôn ra 500 tia sữa rơi tuốt vào trong miệng của 1000 đứa con trai. Khi nhận ra đây là mẹ mình, họ bèn buông gậy xuống. Hai vua trầm tư về việc này và trở thành những vị Phật Độc Giác này hiện nay vẫn còn. Về sau khi Đức Thế Tôn thành Phật, Ngài đã bảo đệ tử: "Đây là nơi ngày xưa ta đã buông cung kiếm. Người đời sau biết như vậy bèn xây tháp trên chỗ ấy và đặt tên theo đó. Một ngàn người con trai ấy chính là 1000 vị Phật trong Hiền kiếp [Bahadra Kalpa]" (c: 4b, 18-20; 5a, 1-4).

---o0o---

3. Các đức Phật khác và các vị A-la-hán

Không những chúng ta có thể viết lại đời sống của Phật Thích Ca nhờ những tài liệu trong tập Ký sự của Pháp Hiền, mà qua đó ta còn có thể biết thêm vài điều về ba vị Phật trước Phật Thích Ca, về Phật Di Lặc, về một vài vị Độc giác và La Hán.

1- Bốn đức Phật:

"Còn có tháp tại những nơi ba vị Phật quá khứ và đức Thích Ca đã ngồi thiền hoặc kinh hành " (c: 3a, 18).

"Lại nữa, ở đây (nước Vaisàkha) cũng là những nơi mà bốn đức Phật đã từng đi và ngồi. Dấu tích của tháp hiện vẫn còn đến ngày nay". (c: 3b, 11).

"Trước hang động (trên đỉnh Linh Thứu, là chỗ mà bốn đức Phật đã từng ngồi (c: 5b - 13).

"Tháp được dựng lên tại chỗ mà bốn đức Phật đã ngồi [Ở Champà]" (c: 7a, 10).

2- Đức Phật Câu-lưu-tôn:

"Từ thành Xá vệ đi thêm 12 do-tuần về phía Đông Nam, họ đến một thành phố tên Napika. Đây là nơi Đức Phật Krakucchanda [Câu-lưu-tôn] đản sinh, gặp thân phụ và nhập Niết bàn. Những nơi này cũng có tháp được xây lên" (c: 4a, 16-17).

3- Phật Câu-na-hàm-mâu-ni:

"Từ chỗ này đi về phía Bắc không đầy một do tuần, họ đến một thành phố nơi đức Phật Kanakamuni [Câu-na-hàm-mâu-ni] đản sinh, gặp thân phụ và nhập Niết Bàn; cũng có tháp xây tại những nơi này" (c: 4a, 17).

4- Phật Ca diếp:

"Cách thành Xá vệ 50 dặm về phía Tây họ đến một thành phố tên Tadwa, nơi đức Phật Ca-diếp đản sanh, gặp thân phụ và nhập Niết Bàn. Những nơi này cũng có tháp được xây lên" (c: 4a, 16-17).

"Một ngôi đại tháp cũng được xây dựng trên Xá lợi của toàn thân Phật Ca-diếp". (c: 4a, 16).

"Ở đây có một ngôi chùa của Phật Ca-diếp ngày xưa được khắc trong núi đá, có 5 tầng. Dưới cùng là hình con voi có 500 hang đá; tầng hai có hình sư tử với 400 hang; tầng ba hình ngựa với 300 hang, tầng 4 hình bò với 200 hang và tầng 5 hình chim bồ câu với 100 hang. Trên đỉnh núi có dòng nước chảy xuống lượn quanh các hang đá qua một đường vòng cho đến khi xuống tầng thấp nhất mà ra đến cổng. Rải rác đó đây có một khe hở luôn qua các hang đá khiến cho ánh sáng lọt vào, không một xó góc nào bị chìm trong bóng tối. Bốn góc mỗi hang đá đều có những bậc cấp. Người này nay nhỏ thó, phải

dùng những bực cấp này để leo lên đỉnh, nhưng những người xưa chỉ cần bước một bước là lên tới. Do điều này, ngôi chùa được gọi là Po lo yuch. Po lo yuch tiếng Ấn Độ nghĩa là bò câu. Có những người xưa chỉ cần bước một bước là lên tới. Do điều này, ngôi chùa được gọi là Po lo yuch. Po lo yuch tiếng Ấn Độ nghĩa là bò câu. Có những vị La-hán sống ở đây" (c: 6b, 16-20).

5- Phật Di Lặc:

"Tại xứ này (Darada - Đà lịch), có một vị La hán có thần thông đã đưa một nhà điêu khắc lên cõi trời Đâu suất quan sát hình dung của Phật Di-lặc để về tạc tượng. Sau khi lên trời Đâu suất ba lần, thợ điêu khắc đã hoàn thành pho tượng cao 80 bộ đày rộng 80 bộ, thường phát quang vào những ngày Bồ-tát. Vua chúa các nước tranh nhau lễ bái cúng dường, đến nay tượng vẫn còn tại nước Darada (c: 1b, 13-15).

"Hai mươi bước từ nơi này (chỗ Phật thuyết pháp cho 5 Tỳ-kheo đầu tiên) là nơi đức Phật đã tiên đoán tương lai Di-lặc". (c: 6b, 13).

6- Độc giác.

"Có một ngôi chùa có 600-700 Tỳ-kheo. Đây là nơi ngày xưa một vị Độc Giác đã nhập Niết bàn. Địa điểm này lớn bằng cái bánh xe. Cỏ mọc khắp nơi nhưng không mọc ở nơi này. Tại nơi ngày xưa Ngài đã phơi áo, cỏ cũng không mọc. Những lần y vẫn còn hiện rõ" (c: 3b, 6-7).

"Khi hai vị vua trầm từ về sự cố 1000 vương tử đã buông bỏ khí giới vì nhận ra mẹ mình, họ đều trở thành Độc Giác. Ngày nay tháp của hai vị Độc Giác này vẫn còn" (c: 5a, 3)

"Chừng 10 dặm về phía Đông Bắc thành Vārānasi [Ba-la-nai] là di tích Vườn Nai. Khởi thủy có một vị Độc Giác sống trong vườn này, nơi thường có những con nai lui tới. Khi đức Thế Tôn sắp thành Chánh Giác, chư Thiên công bố: "Thái tử con vua Tịnh Phạn người đã từ bỏ đời sống gia đình để tu tập Pháp, 7 ngày nữa sẽ thành Phật". Sau khi nghe thế, vị Độc Giác nhập Niết Bàn. Bởi thế nơi này được gọi là Vườn Nai của các Tiên nhân. Sau khi Đức Phật thành Chánh giác, người đời sau đã xây một tịnh xá tại đây" (c: 6b, 9-11).

7- La hán.

"Mỗi vị La hán có một hốc đá riêng để ngồi Thiền. Có tất cả 700 hốc đá" (c: 5b, 13).

"Sau khi mặt trời lặn, những vị La hán đến sống trong núi Kê Túc này (Kukkutapada). Hằng năm dân địa phương và tín đồ từ các nước đến đây để đánh lễ ngài Ca-diếp. Nếu những người đến đây mà tâm còn hoài nghi, thì về đêm, những vị La hán sẽ xuất hiện bàn bạc với họ. Khi những hoài nghi của họ đã được giải tỏa, các vị ấy biến mất" (6b, 7-8).

---o0o---

4. Đệ tử của Phật

A. Tăng ni và cư sĩ

Từ ký sự của Pháp Hiển, chúng ta có thể thu thập nhiều tài liệu liên hệ đến những đệ tử của Phật và những cư sĩ ngoại hộ trung kiên nhất của Ngài.

1. Ma-ha Ca-diếp:

"Đi từ đây về phương Nam chừng 3 dặm, họ đến một ngọn núi gọi là Kukkanapada [Kê Túc]. Hiện tại, Ma-ha-ca-diếp đang ở trong núi này. Ngài làm cho chân núi nứt ra rồi đi vào trong. Lối vào bây giờ đã khép lại. Cách một khoảng khá xa, có một khe núi trong đó toàn thân Tôn giả Ca-diếp vẫn còn. Bên ngoài khe có đất mà ngày xưa Tôn giả đã dùng để rửa tay. Mỗi khi dân địa phương bị đau đầu, họ thường lấy đất này bôi vào chỗ đau thì liền khỏi. Sau khi mặt trời lặn, những vị La-hán đến ở trong núi. Hằng năm, người địa phương và dân mộ đạo từ các nước khác đến đây đánh lễ ngài Ca-diếp. Ai còn nghi ngờ trong tâm, ban đêm những vị La-hán xuất hiện giải thích làm cho họ hết hoài nghi rồi biến mất" (6b, 5-8).

"Lại đi về phía Tây thêm 5 hay 6 dặm, bên phía Bắc ngọn đồi, phía có bóng mát, là hang Thất Diệp (Saptaparna). Sau khi đức Phật nhập Niết Bàn, có 500 vị La-hán kết tập kinh điển. Trong lúc họ tụng đọc, có 3 pháp tòa được dựng trên cao, trang hoàng đẹp đẽ. Xá-lợi-phất ngồi bên trái. Mục-kiền-liên ngồi bên phải. Trong 500 vị La-hán thiếu mất một người. Tôn giả Ma-ha-ca-diếp chủ tọa buổi kết tập trong khi Tôn giả A-nan bị đứng ngoài hang, không được gia nhập" (c: 5b, 18-19).

2. Xá lợi phất:

"Từ đây (mỏm núi cô đơn), họ đi về phía Tây Nam một do tuần, đến một khu làng tên gọi Nalo. Đây là nơi sinh của Tôn giả Xá-lợi phát, và Ngài cũng trở về đây để nhập Niết Bàn. Có một ngôi tháp được dựng tại chỗ này, hiện nay vẫn còn" (c: 5b, 6-7).

"Đây là đô thành cũ của vua Bình-sa, Đông Tây dài 5,6 dặm và Bắc Nam 7,8 dặm. Đây là nơi Xá-lợi Phát gặp Asvajit lần đầu tiên" (c: 5b, 8-9).

3. Xá-lợi-phát, Mục-kiền-liên:

"Trong thời gian tụng đọc Kinh tạng, ba pháp tòa được dựng lên, trang hoàng đẹp đẽ, Xá-lợi-phát ngồi tòa bên trái, Mục Kiền Liên ngồi tòa bên phải" (c: 5b, 18-19).

4. Mục-kiền-liên, A-na-luật:

"Đức Phật lên cung trời Ba mươi ba bằng thân thông làm cho đệ tử không biết được. Sau 7 ngày Ngài thu hồi phép thần. Với thiên nhãn A-na-luật trông thấy đức Thế Tôn từ xa và bảo Mục-kiền-liên hãy đi đánh lễ đức Thế Tôn. Mục-kiền-liên đi đến cúi đầu đánh lễ dưới chân Phật. Sau khi chào hỏi, đức Phật bảo Mục-kiền-liên: "Bảy ngày nữa Như Lai sẽ xuống lại Diêm-phù-đề". Mục-kiền-liên bèn trở về quả đất" (c: 3a, 9-10).

5. A nan:

"Không đầy ba dặm cách núi Linh Thú có một động đá. Một lần khi Tôn giả A-nan ngồi Thiền, Ác ma hóa làm một con chim thú bay đến khùng bỏ ngài. Đức Phật dùng thân thông đưa tay xuyên qua đá vỡ vai Tôn giả, làm Tôn giả hết sợ". (c: 5b, 11-12).

"Ngày xưa, khi Phật đang đi trong xứ này (Purushapura) cùng với chúng đệ tử, Ngài bảo A-nan: "Sau khi Như Lai nhập Niết bàn, một Quốc vương tên Kanishka [Ca-nị-sắc-ca] sẽ xây tháp ở đây. (c: 2a, 8-9). Cảnh tháp Buông Cung Gậy, đức Phật bảo A-nan: "Ba tháng nữa Như Lai sẽ nhập Niết Bàn". A-nan bị ma ám nên đã không thỉnh Phật lưu lại ở đời. (c: 5a, 4-5) "Ma-ha-ca-diếp chủ tọa hội nghị kết tập trong khi A-nan đứng ngoài cửa động, không được tham nhận" (c: 5b, 19). "Từ nơi kết tập kỳ 2) này, họ đi về phía Đông 4 do-tuần đến chỗ hợp lưu 5 dòng sông. Tôn giả A-nan đã đi trên đường từ Ma-kiệt-đà đến Tỳ-xá-ly với ý định sẽ nhập Niết Bàn tại đây. Chư Thiên

bèn thông báo cho vua A-xà-thế. Vua xa giá đem quân đi theo ngài đến bên bờ sông. Những người dòng họ Licchavi [Lê-xa] thành Tỳ-xá-ly khi nghe Tôn giả sắp đến cũng ra bờ sông đón chào. Tôn giả A-nan sợ tiến tới thì vua A-xà-thế giận mà quay lui thì người Lê-xa buồn. Bởi thế Tôn giả bay lên giữa sông, dùng hỏa quang tam muội thiêu thân mà vào Niết bàn. Xá lợi của ngài được chia cho mỗi bên sông một phần. Sau khi nhận được Xá-lợi, vua hai nước về xây tháp" (c: 5a, 7-9).

"Phía Bắc thành Tỳ-xá-ly là giảng đường lâu trong khu rừng lớn, là nơi Đức Phật từng ở có ngôi tháp được xây trên nửa phần Xá-Lợi của A-nan" (c: 4b, 15-16).

6. Anh em Ca-diếp:

"Tháp được xây trên chỗ đức Phật đã cải hóa ba anh em Ca-diếp cùng một ngàn đệ tử của họ" (c: 6a, 11-12).

7. Kiền-trần-như và bốn bạn đồng tu:

"Đức Phật muốn hóa độ cho Kiền-trần-như và bốn bạn đồng tu. Họ bảo nhau "Sa-môn Cồ-đàm đã thực hành khổ hạnh, mỗi ngày chỉ ăn một hột mè và một hột gạo; thế mà bây giờ ông ta trở lại giữa thế gian, không chế ngự thân lời ý, thì làm sao đạt giác ngộ được. Kia ông ta đang đến, ta đừng có nói chuyện với Cồ đàm". Nhưng khi Đức Phật lại gần, cả năm người đều đứng dậy thi lễ" (c: 6b, 11-13).

"Lại đi thêm 60 bước về phía Bắc, họ đến một nơi mà ngày xưa Đức Phật đã ngồi hướng về phía Đông để chuyển Pháp luân cho Kiền-trần-như và bốn bạn đồng tu" (c: 6b, 13).

"Đây là đô thành cũ của vua Bình-sa chiều dài từ Đông sang Tây 5-6 dặm, Bắc-Nam 8,8 dặm. Đây là nơi Xá-lợi-phất lần đầu tiên gặp Asvajit" (c: 5a, 8-9).

8. Ưu-ba-ly:

"... Tại chỗ 500 người con trai thuộc bộ tộc Thích Ca xuất gia và đánh lễ Ưu-ba-ly, lúc ấy quả đất rung động 6 lần" (c: 4a, 20; 4b, 1).

9. Angulimala (Chuỗi Ngón Tay, Vô Não).

"Tại những nơi Vô Nãi đạt giác ngộ, nhập Niết Bàn và được hỏa táng, người đời sau đã dựng tháp thờ trong đô thành này (Xá-vệ) (c: 3b, 12-13).

10. Đề-bà-đạt-đa:

"Một lần, khi Đức Phật đang kinh hành, Đề-bà-đạt-đa từ trên mỏm núi phía Bắc đã lăn đá xuống làm một chân Phật bị thương" (c: 5b, 13-14). "Cũng tại đây (Kỳ-đà-Lâm, Xá-vệ). Đề-bà-đạt-đa đã tự tẩm độc các ngón tay để giết Phật, và bị đọa địa ngục ngay khi còn sống. Đời sau đã đánh dấu những nơi này". (c: 4a, 8).

"Cũng tại đây (Xá-vệ, Kỳ đà Lâm), Đề-bà-đạt-đa có một nhóm đệ tử không đánh lễ Phật Thích Ca mà chỉ đánh lễ ba vị Phật quá khứ" (c: 4a, 14).

"Ba dặm về phía Đông của cổng Bắc Vương đô cũ (Vương Xá) là hang động của Đề-bà-đạt-đa" (c: 5b, 20).

11. Tu-bạt-đà-la:

"Tháp và chùa được xây ở nơi Subhadra [Tu-bạt-đà-la] vị đệ tử cuối cùng của Phật, đạt giải thoát" (c: 4b, 13).

12. Một vị Tỳ kheo vô danh đã tự sát:

"Năm mươi bước từ nơi này (hang động Đề-bà-đạt-đa) có một tảng đá lớn vuông vức màu đen. Ngày xưa có một vị Tỳ-kheo kinh hành trên tảng đá này. Thiên quán về cuộc đời vô thường, khổ, không. Khi nhận chân sự bất tịnh của thân xác, cảm thấy ghê tởm, ông bèn lấy một con dao toan tự sát. Rồi ông nhớ lại đức Thế Tôn đã chế giới cấm tự sát. Nhưng ông nghĩ, nay ta chỉ muốn giết tham sân si. Rồi ông dùng dao cắt cổ họng của mình. Khi con dao rạch đến thịt, ông chứng sơ quả Dự lưu; khi nửa cổ họng đứt hẳn, ông chứng quả A-la-hán và nhập Niết bàn" (c: 5b, 20: 6a, 1-2).

13. Tỳ-kheo-ni Utpala:

"Bấy giờ các vua, quan và dân chúng thuộc tám nước đã lâu không thấy Phật, nên rất nóng lòng trông thấy Ngài. Họ tụ lại như mây trong xứ này (Sankasya) để đợi Ngài trở về. Khi ấy một Ni cô tên Utpala nghĩ, hôm nay các vua quan và dân chúng đều chờ đón đức Phật. Là nữ nhân như ta làm

sao trông thấy được đức Phật đầu tiên? Với năng lực thần thông cô bèn hóa thành vua Chuyển luân để có thể đánh lễ Phật trước" (c: 3a, 10-12).

14. Đại Ái Đạo:

"... Tại chỗ Phật ngồi dưới cây ni-câu-luật đối diện hướng Đông, bà Đại Ái Đạo đem dâng Ngài một tấm y Tăng-già-lê" (c: 4b, 1).

"Về sau tháp được xây trong thành Xá vệ này, ngay trên tàn tích của chùa Đại Ái Đạo" (c: 3b, 12).

15. Tỳ-xá-khư:

"Cách Kỳ Hoàn Tinh xá 6,7 dặm về phía Đông Bắc, là nơi ngày xưa bà Tỳ-xá-khư đã xây cúng Phật và các đệ tử Ngài một ngôi chùa. Di tích này hiện nay vẫn còn". (c: 4a, 3-4).

16. Tu-đạt (Cấp Cô Độc):

"Đại giảng đường chùa Kỳ Viên có 2 cổng, một mở ra hướng Đông và một mở ra hướng Bắc. Ngôi vườn này là nơi mà ngày xưa trưởng giả Cấp Cô Độc đã lót vàng để mua". (c: 4a, 4-5).

"Từ cổng phía Nam đi ra khỏi thành 1200 bước, là nơi trưởng giả Cấp Cô Độc đã xây ngôi chùa. Cổng của nó mở về phía Đông, và trước hai gian phòng dựng hai trụ đá" (c: 3b, 13-14).

"Về sau những ngôi tháp được xây dựng trong thành Xá Vệ này, trên những bức tường nhà của trưởng giả Cấp Cô Độc" (c: 3b, 12).

17. Jivaka (Kỳ-bà):

"Tại khúc quanh phía Đông Bắc thành Vương Xá là nơi ngày xưa Jivaka đã xây dựng một ngôi chùa trong vườn Xoài để dâng cúng Phật và 1250 đệ tử của Ngài" (c: 5b, 10).

18. Tín nữ Amrapali:

"Trong thành (Tỳ-xá-ly) này, tín nữ Amrapali đã xây một ngôi tháp cúng dường đức Phật, dấu tích tháp ấy nay vẫn còn" (c: 4b, 16).

"Ba dặm về phía Nam thành Tỳ-xá-ly, phía Tây con đường, tín nữ Amrapali đã dâng cúng Phật một khu vườn và xây dựng một tu việnz (c: 4b, 16-17)

---o0o---

B. Các bậc vua chúa

1. Bình-sa-vương (Bimbisàra):

"Ra khỏi thành Vương Xá, đi về phía Nam bốn dặm, họ vào một thung lũng có năm ngọn đồi vây quanh, như một thành lũy. Đây là thành đô cũ của vua Bình sa, Đông Tây dài năm sáu dặm, Nam Bắc dài bảy tám dặm" (c: 5b, 8-9).

2. A-xà-thế:

"Đi thêm một do-tuần về phía Tây làng Kàlapinàka, nơi sinh Tôn giả Xá-lợi-phất, họ đến thành Vương Xá mới do vua A-xà-thế xây, trong thành này có hai ngôi chùa. Cách 300 bước ngoài cổng phía Bắc, vua A-xà-thế đã xây một ngôi tháp lớn để thờ phật Xá-lợi-Phật mà vua nhận được" (c: 5b, 7-8).

"Đây là nơi vua A-xà-thế đã phục rượu cho voi say để hại Phật" (c: 5b, 9-10).

"Từ đây, (địa điểm kết tập lần 2), đi về phương Đông 4 do-tuần, họ đến chỗ hợp lưu 5 dòng sông. Trên đường đi từ Ma-kiệt-đà đến Tỳ-xá-ly. Tôn giả Anan định nhập Niết Bàn. Chư Thiên liền báo tin cho vua A-xà-thế; vua cùng đạo quân của mình xa giá theo Tôn giả đến bờ sông. Những người bộ tộc Licchavi [Lê-xa] ở Tỳ-xá-ly nghe tôn giả đến cũng ra bờ sông đón chào. Anan tiến thì méch lòng vua A-xà-thế, lui thì méch lòng người Lê-xa, nên Ngài nhập định về lừa để thiêu thân nhập Niết Bàn ở giữa sông. Xá lợi của Ngài chia làm hai phần, mỗi bên được một nửa đem về xây tháp" (c: 5a, 7-9).

3. Ba-tư-nặc:

"Đi về phía Nam 8 do-tuần, đến thăm Xá-vệ thuộc nước Kosala (Câu-tát-la). Thành này ít dân, chỉ hơn 200 gia đình, ở dưới quyền cai trị của vua Ba-tư-nặc" (c: 3b, 11-12) "Khi Phật lên cung trời Ba mươi ba để giảng pháp cho

mẹ trong 90 ngày, vua Ba-Tư-nặc nóng lòng nhớ Phật nên đã cho thợ khắc hình tượng của Ngài bằng gỗ chiên đàn xứ Goshira (Cù-su la) và đặt tượng trên tòa ngai của Phật. Về sau khi Phật trở lại tu viện này, pho tượng dời chỗ đi ra đón Phật, nhưng Phật dạy "Xin mời Ngài trở lại chỗ ngai. Sau khi tôi nhập Niết-bàn, Ngài sẽ làm mẫu cho bốn chúng đệ tử tạc tượng trong tương lai". Khi ấy pho tượng trở về chỗ cũ. Đây là pho tượng Phật đầu tiên được tạc để người sau theo đó làm mẫu. Đức Phật di chuyển đến một ngôi chùa nhỏ khác ở phía Nam cách chỗ pho tượng chừng 20 bước" (c: 3b, 15-17).

4. Tịnh Phạn vương:

"Tại nơi Đức Phật giảng pháp cho chư Thiên, có 4 vua trời đứng cạnh 4 cửa để ngăn vua Tịnh Phạn đi vào" (c: 4b, 1).

"Những ngôi tháp cũng được xây dựng tại chỗ đức Phật trở về thăm vua cha sau khi đắc đạo" (c: 4a, 20).

5. Vua xứ Ràmagràma [Lan-mo]:

"Cách nơi Đức Phật đản sinh 5 do-tuần về phía Đông, có xứ Lan-mo. Quốc Vương xứ này được một phần Xá Lợi của Phật, đem về nước xây tháp thờ" (c: 4b, 5-6).

6. Vua Virùdhaka [Luu Ly].

"Cũng tại đây có một ngôi tháp được xây kỷ niệm nơi vua Luu Ly đã tàn hại dòng họ Thích Ca, những người này trước khi chết đã chứng quả Dự Lưu" (c: 4b, 1-2).

"Cách thành Xá-vệ 4 dặm về phía Đông Nam là vua Luu Ly lúc khởi hành đi chinh phạt bộ tộc Thích-ca, đã gặp Phật đứng bên đường" (c: 4a, 14-15).

7. Dòng họ Licchavis [Lê-xa]:

"Từ Câu-thi-na đi về hướng Đông Nam 12 do-tuần, họ đến nơi ngày xưa những người dòng họ Licchavis muốn theo Đức Phật đến chỗ Ngài nhập Niết Bàn. Phật không cho họ đi theo, nhưng vì thương Phật họ không chịu trở về. Ngài bèn hóa ra một cái hố chặn đường khiến họ không thể đi qua, rồi cho họ bình bát của Ngài để làm tin, và bảo họ đi về. Có một trụ đá và bia ký được dựng lên tại nơi này" (c: 4b, 14-15).

"Tại đây - địa điểm Kết tập 2 - họ đi 4 do-tuần về hướng Đông đến chỗ hợp lưu của 5 con sông. A-nan trên đường từ Ma-kiệt-đà đến Tỳ-xá-ly định nhập Niết Bàn. Chư Thiên báo cho vua A-xà-thế xa giá đi theo Tôn giả đến bên bờ sông. Những người Licchavis ở Tỳ-xá-ly nghe A-nan đến cũng ra bờ sông bên kia để đón. Tiến thì sợ A-xà-thế buồn, lui thì méch lòng người Licchavis nên A-nan đã nhập định về lửa tự đốt thân thể để nhập Niết-bàn khoảng giữa hai quốc gia. Xá-lợi của Ngài được chia hai, mỗi bên nhận nửa phần Xá-Lợi về xây tháp thờ" (c: 5a, 7-9).

---o0o---

C. Phạm thiên, Đế thích

1. Phạm Thiên:

Người đời sau đã dựng tháp và hình ảnh tại những nơi:

"... Nơi Đức Phật ngồi trên một tảng đá vuông vức dưới cây Nigrodha [Ni-câu-luật], xoay mặt về hướng Đông, khi Phạm Thiên thỉnh Ngài thuyết pháp" (c: 6a, 11).

"Đức Phật từ cõi trời Ba mươi ba xuống đất, hóa hiện một cái thang với a hàng châu báu. Phật xuống hàng giữa làm bằng bảy báu Phạm Thiên xuống thang bằng bạc, cầm quạt lông trắng theo hầu Phật phía bên phải" (c: 3a, 12-13).

2. Đế Thích:

"Từ đây - đô thị Địa Ngục - đi về Đông Nam 9 do-tuần, có một đỉnh núi nhỏ cô đơn, trên có một hang đá. Trong hang này Đức Phật đã ngồi xoay mặt về hướng Nam. Trời Đế Thích phái một nhạc công cõi trời xuống thổi sáo cho Phật nghe, và hỏi Đức Phật 42 câu. Phật đã dùng ngón tay đánh dấu mỗi câu hỏi bằng một vạch trên đá. Ngày nay những dấu ấy vẫn còn" (c: 5b, 5-6).

"Đức Thế Tôn từ cõi trời Ba mươi ba xuống đất, hóa hiện một cái thang bằng ba đường châu báu... Trời Đế Thích xuống đường bằng vàng, tay cầm lọng bảy báu theo hầu bên trái Thế Tôn" (c: 3a, 12-13).

"Bảy mươi bước cách cổng Đông tinh xá Kỳ Viên, phía Tây con đường, là nơi Đức Phật ngày xưa đã tranh luận với 96 tà kiến ngoại đạo. Vua quan và dân chúng tụ họp ở đây để nghe tranh luận. Một ngoại đạo nữ tên Cĩncamàna đã độn bụng giả có thai để vu khống Phật. Lúc ấy trời Đế Thích hóa làm con chuột trắng cắn đứt dây độn bụng làm cho bó vải rơi xuống đất. Khi ấy quả đất nứt ra chôn sống nàng". (c: 4a, 5-8).

"Ngày xưa trời Đế Thích muốn thử Bồ tát, đã hóa làm một con diều hâu quắp bò câu và dụ ngài cắt thịt mình để chuộc bò câu. Sau khi giác ngộ, cùng chúng đệ tử du hành ngang đấng Phật đã kể với họ, đây là nơi ngày xưa Như Lai đã cắt thịt để chuộc tội một con bò câu" (c: 2a, 34).

3. Tứ Thiên Vương (bốn vua Trời):

"Người đời sau đã dựng những ngôi tháp và tượng... tại nơi bốn vị vua trời đã cúng dường Phật cái bát khát thực" (c: 6a, 11).

"Tại đây, đức Phật thuyết Pháp cho chư Thiên trong khi 4 vua trời đứng cạnh 4 cửa để ngăn vua Tịnh Phạn đi vào" (c: 4b, 1).

---o0o---

D. Ma vương, Kim cương thủ, rắn thần, Long vương Y-bát-la, các rắn rồng và phi nhân khác

1. Ma vương:

"Đức Bồ-tát đến trước cây bô-đa trái cỏ cát tường ngồi xoay mặt về phương Đông. Lúc ấy Ma vương ra lệnh cho ba cô gái đẹp từ phía Bắc đến cám dỗ Ngài, còn chính Ma vương thì từ phía Nam đến khiêu khích, Đức Bồ Tát ấn gót xuống đất, đạo quân Ma liền bỏ trốn còn ba cô gái hóa thành những bà già" (c: 6a, 8-9).

"Chưa đầy 3 dặm cách đỉnh núi Linh Thứu có một hang đá, tại đây trong khi Tôn giả A-nan Thiền định thì Thiên ma Ba-tuần (Pisuna) hóa làm con chim Thứu đến trước hang để khùng bố ngài. Đức Phật dùng thần thông duỗi tay xuyên qua đá để vỗ vai A-nan thông duỗi tay xuyên qua đá để vỗ vai A-nan làm cho nỗi sợ hãi của ngài tan biến" (c: 5b, 11-12).

"Cạnh tháp Buồng Cung Gậy, đức Phật bảo A-nan: ba tháng nữa Như Lai sẽ nhập Niết-bàn. Bị Ma ám, Tôn giả A-nan đã không thỉnh cầu đức Phật ở lại trên đời lâu hơn nữa" (c: 5a, 4-5).

2. Kim Cương Thủ:

"Tháp và chùa được xây tại nơi Kim Cương Thủ đã buông bỏ khí giới" (c: 4b, 13).

3. Rắn thần Muccilinda:

"Người đời sau đã dựng tháp và tượng tại nơi Rắn thần Muccilinda đã quán quanh đức Phật trong bảy ngày" (c: 6a, 10-11).

4. Long vương Y-bát-la:

"Năm mươi bước phía Nam nơi này - nơi đức Phật đã tiên đoán sự ra đời của Phật Di Lặc tương lai là chỗ Rồng Y-bát-la gặp Phật và hỏi: Chùng nào con mới thoát khỏi thân rồng?" (c: 6b, 13-14).

5. Rồng tốt:

"Năm do tuần về phía Đông nơi Phật đản sanh là xứ Ràmagrāma [Lan-mo]. Vua xứ này có một phần Xá Lợi của Phật đem về nước xây tháp. Cạnh tháp có một cái ao; trong ao có một con rồng ở canh giữa và lễ tháp ngày đêm. Đến đời vua A-dục, vua muốn phá 8 cái tháp cũ để xây dựng 84000 tháp mới. Sau khi đã phá 7 cái tháp, vua đến tháp này sắp phá thì Long Vương xuất hiện, đưa vua về cung điện của mình, khoe tất cả những vật thờ cúng tháp và nói, nếu vật cúng của ngài tốt đẹp hơn những thứ này, thì Ngài cứ việc phá cái tháp mà lấy Xá-lợi. Vua A-dục biết những thứ ấy không có trên trần gian nên bỏ đi" (c: 4b, 5-8).

6. Rồng xấu và ác quỷ:

"Tảng đá trên đó đức Phật đã phơi áo, nơi Ngài cảm hóa một con rồng dữ, đến nay vẫn còn" (c: 2a, 2).

"Một lần, đức Phật đã đến nơi này - nước Su Tử - để hàng phục một con rồng dữ. Ngài dùng thần thông đặt một bàn chân ở phía Bắc kinh thành, chân kia trên đỉnh núi; hai đầu chân cách nhau 15 do-tuần" (c: 7a, 16)

"Tám do tuần về phía Đông nơi này - chùa Ghoshira [Cù-su-la] thuộc xứ Kausamibi [Câu-diêm-bì] - là nơi ngày xưa đức Phật đã cải hóa một ác quỷ" (c: 6b, 15).

"Năm mươi do-tuần phía Bắc chùa Ròng có một ngôi chùa tên Agnidagdha nguyên là một Ác quỷ đã được Phật cảm hóa" (c: 3b, 3).

---o0o---

E. Vua A-dục

Phật Quốc Kỳ của Pháp Hiền còn đóng góp thêm cho lịch sử Phật giáo với những chi tiết liên hệ đến hoàng đế A-dục, một số thân quyến của vua, những hoạt động của vua và các trụ đá vua đã dựng.

1. Con trai vua A-dục:

"Từ đây (xứ Suvastu), họ đi về hướng Đông 5 ngày đến xứ Gandhàra, ngày xưa là vương quốc của con trai vua A-dục tên Dharamatvar-dhana" (c: 2a, 4-5).

2. Em trai A-dục và thành Ba-liên-phát:

"Qua sông Ni-liên về phía Nam 1 do-tuần, họ đến thành Ba-liên-phát phía Nam xứ Ma-kiệt-đà, vương đô của vua A-dục. Cung điện thành này do phi nhân xây. Các bức tường thành bằng đá được phi nhân điêu khắc chạm trổ, ngày nay vẫn còn phé tích. Em vua A-dục đã chứng quả A-la-hán. Ông thường ở trên núi Linh Thứu độc cư nhàn tịnh, Vua A-dục muốn thỉnh ông về hoàng cung để cúng dường, nhưng vì thích cảnh núi rừng cô tịch, ông từ chối. Vua bảo em: "Nếu em nhận lời mời, anh sẽ cho xây một ngọn núi ở trong kinh thành cho em" Rồi vua cho chuẩn bị thực phẩm, triệu tập thần nhân đến nói: "Xin mời các ngài mai đến dự tiệc, đem theo tòa ngò". Hôm sau các thần nhân đến, mỗi vị đều mang theo một tảng đá khổng lồ vuông vức 6 bước để ngò, ngò xong họ chồng chất các tảng đá ấy thành một ngọn đồi, và xây một cái hang dưới đó với 5 tầng đá vuông, theo yêu cầu của vua A-dục. Cái hang dài 30 bộ, rộng 20 bộ, cao hơn 10 bộ" (5a, 9-13).

3. Đô thành Địa Ngục và vua A-dục:

"Trong một tiền kiếp, vua A-dục làm một bé trai, đang chơi giữa đường thì gặp Phật Thích Ca đi khát thực. Cậu bé vui vẻ vốc một nắm đất dâng cúng Phật. Ngài nhận lấy và rắc lên chỗ Ngài thường Kinh hành. Do quả báo nghiệp lành này, A-dục tái sinh làm vua Chuyển luân cai trị toàn châu Diêm-phù-đề. Một hôm vua ngồi trên một xe sắt dạo chơi quan sát khắp nước. Vua thấy một Địa ngục giữa hai dãy núi bằng sắt (Thiệt Vi), nơi đó những tội nhân đang chịu hình phạt. Vua hỏi các quan đây là nơi gì, họ trả lời đó là nơi Diêm Vương xử phạt các tội nhân Địa Ngục. Khi ấy vua nghĩ: Vua của các phi nhân còn có thể xây một Địa ngục để trị tội nhân, sao mình là chúa tể loài Người lại không làm một Địa ngục để trừng phạt kẻ có tội? Vua bèn hỏi đình thần: "Ai là người có thể xây cho ta một Địa ngục để trừng phạt những kẻ làm ác?" Đình thần tâu: "Chỉ có người ác độc nhất mới làm được việc ấy".

Vua sai đình thần đi tìm một người thật độc ác. Họ gặp bên một cái ao một người đàn ông cao lớn vạm vỡ, da đen, tóc vàng, mắt xanh, đang bắt cá bằng cả hai chân, miệng hô chim thú đến gần rồi bắt giết không chừa con nào. Khi tìm được người này, họ đem đến trước vua. Vua bí mật ra lệnh cho y làm một bức tường cao vây quanh bốn phía, bên trong trồng đủ thứ hoa quả và xây một ao tắm hấp dẫn, trang hoàng tuyệt đẹp để dụ mọi người. "Hãy làm cửa lớn cửa sổ thật chắc chắn. Mỗi khi người nào vào bên trong, người hãy bắt lại, hành hạ tra tấn đủ cách đừng cho thoát. Ngay cả chính ta, nếu vào đây cũng phải chịu trừng phạt không tha. Bây giờ ta cử người làm chúa ngục". Sau đó, một Tỳ kheo lúc tuân tợ khát thực, đã đi vào trong cổng ngục. Chúa ngục trông thấy, toan tra tấn hành hạ. Tỳ-kheo hoảng sợ yêu cầu chờ cho ông kết thức bữa ngọ trai. Sau đó có, một người khác đi vào, liền bị chúa ngục bỏ vào cối xây giã cho đến khi bọt đỏ sủi lên. Chứng kiến cảnh ấy, vị Tỳ-kheo tư duy về tín vô thường của thân xác, về sự đau khổ và trống rỗng của đời người như bọt nước, và liền chứng quả A-la-hán.

Khi bị chúa ngục bỏ vào nôi đồng để luộc, tâm vị Tỳ-kheo vẫn an tịnh, nét mặt thanh bình. Lửa bỗng tắt ngấm nước sôi nguội lạnh, và một hoa sen vọt lên với vị Tỳ-kheo ngồi trên. Khi ấy chúa ngục đến gọi vua: "Xin Bệ hạ hãy đến mà xem", vua nói: "Ta không dám đến, vì ta đã dặn người trước kia" Chúa ngục nói: "Việc này lạ lắm. Xin Vua đến mau. Chúng ta có thể xóa bỏ hiệp ước cũ". Khi ấy Vua bèn đi vào Địa ngục. Vị Tỳ-kheo giảng pháp cho Vua nghe, và nhà vua phát sinh tịnh tín. Ông liền phá Địa ngục sám hối những việc ác đã qua, tin tưởng tôn trọng Ba Ngôi Báu và từ đây thường đến cây bói-đa để sám hối và thọ Bát quan trai" (c: 6a, 15-20, 6b, 1-3).

4. Cây Bối-đa và vua A-dục:

"Từ ngày ấy vua A-dục rất tin tưởng tôn kính Ba Ngôi Báu. Ông thường đi đến cây bối-đa để sám hối ác nghiệp và thọ Bát quan trai. Hoàng hậu hỏi đình thần: "Nhà vua thường đi những đâu thế?". Đình thần trả lời: "Vua thường đi đến cây Bối-đa". Hoàng hậu chờ đến lúc vua không đi, sai người chặt cây. Khi vua đến nơi trông thấy liền ngã ra bất tỉnh. Đình thần rưới nước cho vua tỉnh dậy. Vua chùng gạch bốn phía gốc cây tưới bằng trăm gàu sữa, quỳ giữa đất lập nguyện như sau: "Nếu cây này không sống lại, ta sẽ không đứng dậy khỏi chỗ này". Sau khi vua lập nguyện, cây bắt đầu trở mầm trở lại cho đến khi nó cao lớn như ngày nay gần 100 bộ" (c: 6b, 3-5) Theo Mahāvamsa XX 3-6, cây Bồ đề bị phá do sự ghen tuông của Dạ-xoa Tishya, người mà vua A-dục đã lập làm thứ phi 4 năm sau. (A-dục và bi ký, trang 60).

5. Thang trời và vua A-dục:

"... Khi đức Phật từ cung trời Ba mươi ba trở xuống, 3 cái thang đã lún xuống lòng đất chỉ còn chừa 7 bực. Sau đó muốn biết chiều dài của cái thang, vua A-dục đã sai người đào xuống thật sâu. Họ đào cho đến suối vàng mà chưa tới được đầu kia của thang. Vua càng tăng thêm niềm kính tin, và dựng một ngôi chùa trên những bực cấp này. Trong chùa dựng một tượng Phật cao 16 bộ trên những bực cấp ở giữa" (c: 3a, 14-15).

6. Xá lợi của Phật và vua A-dục:

"Vua A-Dục sau khi phá 7 ngôi tháp, đã xây 84.000 tháp mới. Tháp đầu tiên là ngôi đại tháp được xây ở phía nam đô thành cách 300 dặm. Trước tháp có một ngôi chùa thờ dấu chân Phật, cổng hướng về phía Bắc chỗ có tháp". (c: 5b, 2-3) "Cạnh ngôi tháp do vua Ramagràma xây có một cái ao, trong ao có một con rồng canh giữ, lễ tháp ngày đêm. Đến đời A-dục, vua muốn phá 8 tháp cũ để xây 84.000 tháp mới. Sau khi đã phá 7 ngôi tháp, ông đến tháp này. Rồng hiện ra đưa vua đến cung điện của mình, chỉ cho vua xem tất cả những vật thờ cúng và bảo vua: "Nếu đồ cúng của vua tốt hơn, thì hãy phá tháp này mà đem Xá-lợi đi, tôi sẽ không ngăn cản". Biết rằng những thứ này không có ở nhân gian, vua bỏ đi" (c: 4b, 5-6).

7. Trụ đá của vua A-dục:

Pháp Hiển chỉ ghi lại 6 trụ đá của vua A-Dục. Một trụ đá dựng sau chùa do vua xây ở Sankàsyā, tại nơi Đức Phật từ cung trời Ba mươi ba trở xuống đất. Hai trụ đá dựng ở Xá-vê, trước hai gian phòng tại tinh xá Kỳ Viên. Một trụ đá được dựng ở Tỳ-xá-ly, tại nơi Đức Phật đã cho những người Lê-sa bình bát khát thực của Ngài để làm kỷ niệm, khi Ngài rời Tỳ-Xá-ly du hành đến Câu-thi-na. Hai trụ đá kia được tìm thấy ở Ba-liên-phát, một ở phía Nam tháp A-dục vương, và một tại thành Địa ngục do chính A-dục xây. Ba trụ đá đều có khắc chữ. Trụ đá cạnh tháp A-dục mang dòng chữ: "Vua A-dục đã hiến dâng toàn cõi Diêm-phù-đề cho chư Tăng khắp nước rồi chuộc lại. Và việc này ngài đã làm 3 lần". Trụ đá kia cũng ở thành Ba-liên-phát và cũng có ghi khắc những Pháp Hiển đã không ghi gì thêm, ngoài lý do và ngày tháng xây dựng. Cái tháp thứ ba có bia được dựng tại Tỳ-xá-ly, nhưng Pháp Hiển cũng chỉ nói có một trụ đá và bị ký được dựng tại đây.

Trong 6 trụ, Pháp Hiển chỉ ghi chiều cao của 3 tháp. Trụ đá ở Sankàsyā cao 30 cubits. Trụ đá phía Nam tháp A-dục cao hơn 30 bộ, chu vi 14-15 bộ. Bốn trụ đều có hình tượng và hoa văn trang hoàng. Trên đỉnh trụ đá bên trái, trước một gian phòng của tinh xá Kỳ Viên, có hình ảnh một bánh xe, còn trụ đá bên phải có hình một con bò. Trụ đá ở Sankàsyā có hình ảnh một con Sư tử trên đỉnh. Trên bốn cạnh của trụ đá sáng như gương, có chạm trổ những hình tượng Phật. Trụ đá ở thành Địa ngục tại Ba-liên-phát cũng có một con sư tử trên đỉnh.

Trụ đá A-dục kể theo quốc gia

1. Tại Sankàsyā:

"Sau tu viện, vua A-Dục đã xây một trụ đá cao 30 cubits, trên đỉnh có hình một con sư tử. Bốn bên trụ có hình một tượng Phật. Trụ đá trong ngoài đều trong sáng như gương. Có lần người dị giáo đến thách đấu với các Tỳ-kheo để chiếm chỗ ở. Các Tỳ-kheo bị thua trong cuộc tranh luận nên đã khẩn như sau: "Nếu nơi này dành cho Tỳ-kheo ở, thì xin điềm lạ xảy ra". Vừa lập nguyện xong, con sư tử trên đỉnh trụ cất tiếng rống lớn Những người ngoại đạo hoảng sợ bỏ đi" (c: 3a, 15-17).

2. Tại Xá Vệ:

"Cách cổng Nam 1200 bước, bên ngoài thành, là nơi ngày xưa trường giả Cấp Cô độc xây dựng tinh xá. Cổng mở về phía Đông, trước hai gian phòng

có dựng hai trụ đá. Trên đỉnh trụ bên trái có hình một bánh xe và trụ bên phải một con bò" (c: 3b, 13-14).

3. Tại Tỳ-xá-ly:

"Từ chỗ này đi về phía Đông Nam 12 do-tuần, họ đến nơi địa điểm dòng họ Licchavis muốn theo Đức Phật đến chỗ Ngài nhập Niết Bàn nhưng đức Phật không đồng ý, và vì thương Phật họ không bỏ đi. Phật bèn hóa ra một cái hố khiến họ không vượt qua được; rồi Ngài cho họ bình bát khát thực của Ngài để làm tin và bảo họ trở lui. Một trụ đá có bia được xây dựng tại chỗ này" (c: 4b, 14-15).

4. Tại Ba-liên-phát:

"Về phía Nam ngôi đại tháp thờ Xá-Lợi của Phật, có một trụ đá chu vi 14-15 bộ, cao hơn 30 bộ. Trên trụ đá có bia ghi: "Vua A-Dục đã dâng hiến Diêm-phù-đề cho chư Tăng bốn phương rồi chuộc lại. Và điều này vua đã làm 3 lần" (c: 5b, 3).

"Phía Bắc ngôi tháp này, cách ba bốn trăm bước, vua A-dục đã cho xây thành Địa ngục. Trong thành có một trụ đá cao hơn 30 bộ, trên đỉnh có hình một con sư tử. Trên trụ đá ghi lý do xây thành Địa ngục và năm, tháng, ngày xây" (c: 3b, 3-4)

---o0o---

F. Ngoại đạo và Phật tử

Từ khi đạo Phật nổi lên, vẫn luôn luôn hiện hữu mâu thuẫn giữa các ngoại đạo và Phật tử. Những cọ xát này đôi khi ngấm ngấm, đôi khi thành những cuộc tranh luận công khai. Pháp Hiển đã ghi lại vài giai thoại về những người ngoại giáo và lối hành xử của họ đối với Phật tử. Tại Xá-vệ, Pháp Hiển ghi: Ở Trung Thổ (Ấn Độ) có 96 tà phái ngoại đạo tự hào biết được hiện tại và tương lai. Mỗi phái đều có tín đồ riêng, đi khát thực nhưng không sử dụng bình bát như khát sĩ đạo Phật. Họ cũng làm những việc thiện, như bên đường thiên lý văng vè cung cấp chỗ trú, ẩm thực cho Tăng tục và người đi đường. Nhưng Pháp Hiển thêm rằng mục đích hành thiện của họ không giống như của Phật tử. Pháp Hiển không nói rõ nhưng nơi nào tà giáo thịnh hành. Chỉ tại đảo Yava, ngài ghi rằng Bà-la-môn giáo thịnh hành nhưng không có nhiều Phật tử. Ở xứ Dakshina, ngài kể có một ngôi làng cách đôi

khá xa, ở đây tất cả cư dân đều hoặc là Tỳ-kheo hoặc là người Bà-la-môn; những người này có tà kiến không tin Phật hoặc theo các đạo khác.

Chính Pháp Hiên cũng suýt trở thành nạn nhân cuộc tranh chấp giữa các Phật tử và ngoại đạo. Khi Ngài đi tàu buồm từ đảo Yava về Trung Quốc, vào giai đoạn chót của cuộc hành trình, con tàu ngài đi chở 200 hành bị bão tố suýt chìm. Ngày hôm sau những người Bà-la-môn cùng đi trên tàu họp nhau quyết định bỏ Pháp Hiên lên bờ, lấy cớ vì có thầy tu Phật giáo mà tàu bị bão. Nhưng người bảo trợ (thí chủ) của Pháp Hiên phản đối, nói rằng nếu thả Pháp Hiên lên bờ, thì thả giết ông hoặc thả ông xuống chung với ngài. Ông còn hăm dọa sẽ về tàu trình sự việc lên hoàng đế Trung Quốc, một người theo đạo Phật giáo, chắc chắn sẽ không tha kẻ nào làm hại đến một Tỳ-kheo. Nhờ vậy những người Bà-la-môn không dám thi hành quỷ kế và Pháp Hiên được cứu thoát. Pháp Hiên thường kể những câu chuyện liên hệ đến thời Phật để chứng tỏ ngoại đạo luôn muốn vu khống, giết hại Phật, hoặc gây rắc rối cho đoàn thể Tăng già.

Tại Xá-vệ, Pháp Hiên kể câu chuyện về hai âm mưu phỉ báng Phật bằng cách vu khống. Trong tinh xá Kỳ Hoàn. "Đây là nơi ngoại đạo nữ Tôn-đà-lợi tự sát thân để vu cáo Phật" (c: 4a, 5) "Cũng ở Xá-vệ, 70 bước về phía Bắc cổng Đông tinh xá Kỳ Viên, phía Tây con đường, là nơi 96 luận sư ngoại đạo đã tranh luận với Phật. Vua quan cư sĩ tụ lại để nghe cuộc tranh luận. Một ngoại đạo nữ tên Cincamana độn bụng giả bộ có thai để vu cáo Phật. Khi ấy trời Đế Thích hóa làm con chuột trắng cắn dây cho bó vải độn rớt xuống, làm âm mưu của nàng bại lộ. Đất liền nứt ra để chôn sống nàng. Một người Bà-la-môn nữ ganh ghét danh tiếng của Phật, âm mưu phá hoại để một mình thầy của bà ta nổi tiếng. Bà cột một mảnh gỗ vào bụng, đi đến tinh xá Kỳ Viên và ở giữa chúng hội, bà đã lớn tiếng vu khống đức Phật có tư thông với bà, bây giờ bà đang có thai. Cũng có người ngoại đạo tin lời bà, nhưng có những người dè dặt chưa tin. Khi ấy Đế Thích hóa làm con chuột trắng cắn đứt dây buộc làm cho miếng gỗ rơi xuống đất kêu cái rầm. Thế là sự vu khống của bà đã được xác chứng, và bà đã bị rơi xuống địa ngục" (T.H.T trang 265).

Pháp Hiên còn kể nhiều chuyện khác về âm mưu của ngoại đạo đối với Phật giáo; nhưng lần nào cũng bị hỏng do sự can thiệp của những phép lạ. Tại Sankasya, ở ngôi chùa dựng tại địa điểm đức Phật từ cung trời Ba mươi ba xuống đất bảy giờ có một số Tỳ-kheo đang cư trú. Một hôm, luận sư ngoại đạo đến thách đấu để tranh giành chỗ ở. Những Tỳ-kheo bị thua cuộc tranh luận, đã cầu xảy ra một phép lạ để chứng tỏ họ được quyền ở đây. Khi họ

cầu nguyện xong, con sử tử trên đỉnh trụ đá do vua A-dục xây bỗng rống lên âm ỉ, làm cho các luận sư ngoại đạo kinh hãi bỏ đi.

Ở Đại quốc Vaisàkha, ngoài cổng Nam, phía Đông con đường, là nơi Đức Phật đã cắm xuống một cái tăm xỉa răng bằng cành dương. Nó lớn lên thành một cây cao 7 tấc và vẫn giữ chiều cao ấy. Những Bà-la-môn ngoại đạo vì ganh tị thường cắt bỏ nó, nhổ gốc rễ ném đi chỗ khác, nhưng một cây dương khác lại mọc lên chỗ cũ.

Tại thành Xá-vệ, có những ngôi tháp được dựng lên di tích tu viện của bà Đại Ái Đạo, trên nhà cũ của ông Cấp Cô Độc và tại những nơi Angulimàla chứng quả A-la-hán và hỏa thiêu. Ngoại đạo Bà-la-môn ganh ghét muốn phá những tháp này, nhưng trời nổi sấm chớp phá hỏng âm mưu xấu xa của họ. Cũng ở Xá-Vệ, "Tại nơi diễn ra các cuộc tranh luận với ngoại đạo, có một tu viện cao 60 bộ được dựng lên với một tượng Phật ngồi trong đó. Phía Đông con đường chỉ có một ngôi đền thờ các thần tà giáo và có tên là Đền Thờ Bị Che Bóng. Ngôi đền này cũng cao 60 bộ, được dựng phía bên kia đường, đối diện với tu viện dựng tại chỗ kỷ niệm cuộc tranh luận. Ngôi đền này được đặt tên như vậy vì khi mặt trời ở về phía Tây thì bóng của chùa Phật rơi trên ngôi đền thờ Thần. Khi mặt trời ở phía Đông thì bóng của đền thờ Thần lại rơi về phía Bắc chứ không thể nào che được chùa thờ Phật. "Tín đồ tà giáo thường xuyên phái người đến chăm sóc ngôi đền thờ Thần, quét dọn, rưới nước, đốt hương thắp đèn và dâng đồ cúng. Nhưng sáng hôm sau tất cả những ngọn đèn của họ đều được tìm thấy trong chùa thờ Phật". Những người Bà-la-Môn tức giận bảo: "Sa-môn trọc đầu đã cuỗm đèn của ta để đem về chùa! Họ luôn luôn làm như thế". Rồi họ thay phiên nhau canh chừng ban đêm. Họ thấy các vị Thần đem đèn đi nhiều quanh chùa Phật 3 lần, dâng cúng Phật rồi biến mất. Nhân đấy Bà-la-môn nhận ra đức Phật cao hơn Thần của họ. Họ bèn từ bỏ gia đình xin gia nhập Tăng đoàn. Người ta bảo, biến cố này chỉ mới xảy ra không lâu". (c: 4a, 8-12)

Tại Vương Xá, Pháp Hiền nói đến địa điểm người Ni-kiền Từ đã đào hố lửa và dọn cơm độc để ám sát Phật, nhưng bị thất bại. [Huyền Trang kể đầy đủ âm mưu ám sát đức Phật. Bị những người ngoại đạo xúi giục, Sryputa muốn giết Phật, nguy trang một cái hố đầy lửa giữa nhà và sửa soạn bữa cơm chứa đầy thuốc độc. Dân chúng biết âm mưu đó. Khi Phật bước qua ngưỡng cửa nhà Sryputa, hố lửa bỗng hóa thành ao nước mát mẻ đầy những hoa sen nổi trên mặt. Rồi đức Phật cứ dùng cơm độc xong thuyết Pháp. Chát độc vẫn không ảnh hưởng gì đến Ngài. Khi thấy những phép lạ ấy, Sryputa hổ thẹn, và sau khi nghe bài Pháp đã trở thành đệ tử của Phật [T.H.T trang 371].

Nhưng không phải vì tất cả những sự cố này mà ta bảo rằng mọi người Bà-la-môn giáo đều là kẻ thù của Phật tử. Một số người Bà-la-môn đã ủng hộ Phật giáo và cương quyết chống lại sự xâm phạm của những Bà-la-môn khác đối với Phật giáo. Như ở thành Ba-liên-phát có một Bà-la-môn tên là Radhasvami. Ông là một người theo Đại thừa giáo, 50 tuổi, được vua và dân chúng kính nể. Nhờ có ông ở trong thành Ba-liên-phát mà Phật giáo được truyền bá rộng rãi và những người ngoại đạo không thể nào thắng lướt Phật tử. Những người Bà-la-môn ở Ba-liên-phát dường như lại còn tham gia những hoạt động Phật giáo, như lễ rước tượng Phật. Điều này chứng tỏ rằng có một sự hợp tác giữa Phật tử và người Bà-la-môn vào thời Pháp Hiền thăm viếng, và không phải rằng tất cả những người Bà-la-môn đều thù nghịch với Phật giáo.

---o0o---

G. Những hội nghị kết tập kinh điển

Trong tập ký sự của Pháp Hiền, Ngài cũng ghi lại hai kỳ kết tập kinh điển. Mặc dù vắn tắt, những tường thuật ngài có vẻ chính xác hơn Huyền Trang rất nhiều.

1. Kỳ kết tập thứ nhất:

"Về hướng Tây [Trúc Lâm tinh xá], cách năm sáu dặm, phía Bắc ngọn đồi rợp bóng có hang Thất Diệp. Sau khi Đức Phật nhập Niết Bàn, 500 vị La-hán đã làm một cuộc kết tập kinh điển. Vào thời tụng đọc, có 3 pháp tòa được dựng lên, trang hoàng đẹp đẽ. Xá-lợi Phất ngồi tòa bên trái, Mục-kiền-liên bên phải. Trong 500 vị La-hán thiếu mất một vị. Tôn giả Đại-Ca-diếp chủ tọa hội nghị trong khi Tôn giả A-nan đứng ngoài hành lang, không được tham nhận". (c: 5b, 18-19).

[Ngài Huyền Trang tả hội nghị Kết tập chi tiết hơn và đầy những phép lạ. Ngài ghi rằng, cách 5, 6 dặm về phía Tây Bắc Rừng Trúc, phía Bắc của Nam Sơn, có một rừng tre, ở giữa có một ngôi nhà lớn bằng đá; tại đây lần đầu tiên Tôn giả Ca-diếp triệu tập 999 vị La-hán để kết tập kinh điển. Ngài còn nói đến sự việc vua A-xà-thế xây một nhà lớn để làm chỗ cư trú cho chư Tăng. Pháp Hiền chỉ nói 500 La-hán trong khi Huyền Trang nói 1000 vị kể cả A-nan. Huyền Trang bỏ sự hiện diện của Xá-lợi-phất và Mục-kiền-liên, chỉ nói A-nan tụng đọc kinh tạng, Ưu-ba-ly tụng đọc luật tạng và Đại Ca

diếp tụng A-tỳ-đàm tạng. Huyền Trang nói đến một hội nghị Kết tập phản đối hội nghị này, tên là Đại chúng bộ, do những người bị Ca-diếp không cho vào họp, số lượng lên đến một trăm ngàn người. Hội nghị này kết tập 5 Tạng, gồm 3 Tạng trên cộng thêm Tiểu bộ Nykàya và Minh chú hay Đà-la-ni - T.H.T trang 379].

2. Kết tập kỳ hai:

"Cách 3 - 4 dặm xa hơn nữa về phía Đông có một ngôi tháp. Sau Phật Niết Bàn 100 năm một số Tỳ-kheo ở thành Tỳ-xá-ly làm 10 điều phi pháp ngược lại giới luật Tăng già, lại cho rằng chính đức Phật đã cho phép những hành vi ấy. Bấy giờ những vị A-la-hán và những Tỳ-kheo trì luật gồm 700 vị tất cả, khởi sự Kết tập Luật tạng. Người đời sau dựng một cái tháp tại chỗ này hiện nay vẫn còn" (c: 5a, 5-7).

--- o0o ---

Phần IV - Những tư liệu địa hình trong Phật Quốc Ký của Pháp Hiển

Pháp Hiển không quan tâm gì khác ngoài ra đề ý tín ngưỡng Phật giáo được thực hành như thế nào tại những xứ sở Ngài đã viếng thăm. Bởi thế ta không lấy làm lạ khi ký sự của Ngài không ghi nhiều dữ kiện liên hệ đến địa hình và dân tộc học như ta tìm thấy trong Tây Du Ký của Huyền Trang. Tuy thế sự đóng góp của ngài về lãnh vực này cũng đáng kể, vì nó gợi cảm hứng cho Huyền Trang về sau để có những tường thuật kỳ diệu trong Tây Du Ký. Mặc dù không hoàn toàn chính xác, tài liệu của Pháp Hiển cũng cho ta một bức tranh khá rõ về một số quốc gia ngài đã đi qua: khía cạnh địa hình, cư dân, khí hậu và rau cỏ.

---o0o---

1. Khía cạnh địa hình

1. Đôn Hoàng:

"Họ đi đến Đôn Hoàng ở đây có những thành lũy dài khoảng 80 dặm từ Đông sang Tây, 40 dặm Bắc Nam" (c: 7a, 5) "Trong sa mạc này có nhiều Ác

ma và gió nóng, gặp phải thì không ai toàn mạng. Trên trời không có chim bay, dưới đất không có thú chạy. Sa mạc trải dài vô tận; muốn vượt qua không biết lấy gì làm dấu ngoai trừ những bộ xương người đã chết trên đường" (c: 1a, 6-7).

2. Xứ Thiện Thiện:

"Đất này gồ ghề không có rau cỏ" (c: 1a, 8).

3. Xứ Cao Xương:

"Xứ này ở giữa dãy núi Tuyết: (c: 1b, 10-11).

4. Dãy Núi Tuyết (Pamirs)

"Họ đi về Tây Nam rặng Núi Tuyết trong 15 ngày. Đường đi rất hiểm nguy, viền quanh toàn vực thẳm. Những rặng núi giống như những bức tường đá dựng có hàng ngàn đỉnh nhọn, nhìn đến hoa cả mắt. Bước thêm một bước là người ta sẽ rớt xuống vực vì không có chỗ nào để đặt chân bám. Bên dưới có con sông tên gọi là Indus. Người trước đã đào một con đường đi trong đá, trông giống như một bậc thang có 700 cấp. Sau khi qua hết những bậc cấp này, họ đi qua sông bằng một cái cầu dây. Khoảng cách giữa hai bờ sông chừng 80 bước. Sử chép rằng ngay cả hai sứ thần Trung Quốc ngày xưa cũng không đi xa đến mức ấy (c: 1b, 15-16).

5. Ô trường [Udyana]:

"Đây là vùng đất xa nhất về phía Bắc Ấn" (c: 1b, 19-20).

6. Kiên-đà-vệ [Gandhara]:

"Sau khi đi về phía Đông 5 ngày, họ đến quốc gia Gandhara, ngày xưa là vương đô của con trai vua A-dục" (c: 2a, 4-5).

7. Xứ Uchcha:

"Từ đây - xứ Harana - họ đi về phía Đông 3 ngày, và lại qua sông Indus nơi hai bờ ngang nhau" (c: 2b, 12).

8. Phía Nam Trung Thổ (Ấn Độ):

"Sau khi qua sông Indus thì đến phía Nam Diêm-phù-đề và cho đến biển nam hải cách đó 40.000 - 50.000 dặm, đất toàn bằng phẳng, không có núi lớn và thung lũng, chỉ có sông lớn sông nhỏ" (c: 3a, 7-8).

9. Thành Kanyàkubja:

"Thành này ở trên bờ sông Hằng" (c: 3b, 8).

10. Thành Ba-liên-phát:

"Sau khi qua sông đi về phía Nam một do-tuần họ đến thành Ba-liên-phát phía Nam Ma-kiệt-đà. Ba-liên-phát là đô thị dưới quyền cai trị của vua A-dục ngày xưa. Trong thành này vua đã ra lệnh cho phi nhân xây cung điện và chồng chất những tảng đá làm tường. Những chạm trổ điêu khắc đều không thuộc thế gian này. Phế tích những nơi ấy đến nay vẫn còn" (c: 5a, 9-11).
"Trong toàn thể Ấn Độ, thành Ba-liên-phát này lớn nhất" (c: 5a, 17).

11. Đô thành cũ của vua Bình-sa:

"Sau khi rời thành Vương Xá mới, đi về hướng Nam 4 dặm, họ vào trong một thung lũng có 5 ngọn đồi vây quanh như thành lũy. Đây là thành cũ của vua Bình-sa. Thành dài từ Đông sang Tây 5-6 dặm, Nam-Bắc 5-8 dặm" (c: 5b, 8-9)

12. Đại quốc Champà:

"Xuôi dòng sông Hằng đi về hướng Đông 18 do-tuần, họ đến đại quốc Champà ở về phía bờ Nam" (c: 7a, 9-10).

13. Tàmralipti:

"Từ đây đi về hướng Đông chừng 50 do-tuần, họ đến nước Tamralipti nằm trên bờ biển" (c: 7a, 11).

14. Nước Su Tử:

"Họ đi thuyền 14 ngày đêm đến nước Su Tử. Theo người địa phương, khoảng cách chừng 700 do-tuần. Nước này nằm trên một đảo lớn Đông Tây 50 do-tuần, Nam Bắc 30 do-tuần. Hai bên phải trái có khoảng 100 hòn đảo

nhỏ cách nhau 10, 20 hoặc 200 dặm. Tất cả những đảo này đều tùy thuộc vào đảo lớn. Có một vùng vuông vức 10 dặm sản xuất ngọc ma-ni. Quốc vương đặt người canh gác vùng này và đánh thuế 3/10 những châu ngọc kiếm được" (c: 7a, 12-14).

---o0o---

II. Dân cư

1. Xứ Thiện Thiện:

"Dân cư ở đây mặc y phục hơi giống người Hán, chỉ khác là dùng vải làm bằng dạ". (c: 1a,8) "Cư sĩ và Tăng già đều tuân theo những tập quán phong tục thực hành ở Diêm-phù-đề, một số người tuân hành chặt chẽ, một số không chặt chẽ. Tình trạng tương tự thịnh hành khắp các nước mà họ đã đi qua trên đường tiến về phía Tây. Chỉ có ngôn ngữ các xứ này là không giống nhau. Nhưng những người có đạo thì học sách Ấn Độ và nói ngôn ngữ Ấn Độ (Diêm-phù-đề)" (c: 1a, 8-9).

2. Xứ Agni [Ô-di]:

"Người nước Ô-di không tuân giữ phép lịch sự và chỉ đãi khách qua loa" (c: 1a, 11) "Vì suốt lộ trình không có cư dân nên cuộc hành trình hết sức gian khổ". Những vất vả trên đường vượt qua dải đất này thật không bút nào tả xiết" (c: 1a, 12).

3. Xứ Vu Điền [Khotan].

"Nước này rất giàu có hạnh phúc. Cư dân có đời sống thịnh vượng và đều là những tín đồ Phật giáo. Họ sung sướng thực hành Pháp".

4. Xứ Cao Xương:

"Về phía Đông dãy núi, cư dân mặc một thứ vải thô như ở Trung Quốc, nhưng ni dạ của họ thì khác" (c: 1b, 10).

5. Dãy Tuyết Sơn - Parmirs:

"Cư dân đất này được gọi là người Núi Tuyết" (c: 1b, 12).

6. Xứ Udyàna [Ô-trường]:

"Xứ này là vùng đất xa nhất về phía Bắc của Diêm phù-đề. Tất cả mọi người đều nói ngôn ngữ của Diêm phù-đề gọi là Kinh đô Trung Thổ. Y phục và thực phẩm cũng giống như Trung Thổ" (c: 1b, 19-20).

7. Trung Thổ:

"Dân chúng giàu có hạnh phúc, không bị gánh nặng của thuế má và quan lại. Chỉ những người cày đất của vua mới phải nộp thuế. Họ muốn đi đâu ở đâu tùy ý. Quốc vương cai trị không cần dùng đến tra tấn và tử hình. Những người có tội chỉ phải phạt vạ bằng tiền, nhiều ít tùy theo tội nặng nhẹ. Những kẻ âm mưu chống lại triều đình chỉ có bị chặt tay phải. Những người hầu cận vua được lương bổng và tiền hưu trí. Dân xứ này chừa bỏ sát sanh, uống rượu và ăn hành tỏi. Chỉ có những người làm nghề ác được gọi là Chiên đà la thì sống cách biệt mọi người. Mỗi khi bước vào thành thị, họ gõ một mảnh gỗ để báo trước sự hiện diện của họ cho người khác biết để tránh. Trong xứ này không ai nuôi heo gà, cũng không buôn bán sinh vật. Không có những người đồ tể hay người bán rượu trong các chợ búa. Trong giao dịch thương mại họ dùng vỏ ốc làm tiền. Chỉ có những người Chiên-đà-la làm nghề săn bắn chài lưới mới bán thịt cá" (2b, 16-20).

8. Xứ Tăng-già-thi [Sankàsya]:

"Xứ này phì nhiêu, dân cư đông đúc thịnh vượng và hạnh phúc vô song. Khách từ phương xa đến đều được chào đón, cung cấp đủ thứ cần dùng" (c: 3b, 2).

9. Xứ Ca-tỳ-la-vệ:

"Xứ này trống rỗng hoang tàn, rất ít dân cư. Đường xá mất an ninh vì có nhiều voi trắng và sư tử. Người ta không thể du hành nếu không đề phòng cẩn thận" (c: 4b, 5)

10. Thành Xá vệ:

"Trong thành này dân không đông lắm chỉ có khoảng 200 gia đình" (c: 3b, 11-12).

11. Thành Câu-thi-na:

"Thành này cũng rất ít dân, chỉ có một số Tăng và cư sĩ" (c: 1b, 14).

12. Thành Ba-liên-phát:

"Dân chúng giàu có thịnh vượng và tranh nhau làm các công đức... Trường giả và cư sĩ trong xứ này đã xây dựng những bệnh viện thí trong thành. Người nghèo, cô nhi, tàn tật, ốm đau đều đến những cơ sở từ thiện này, được cung cấp những thứ cần dùng, có y sĩ săn sóc, cho thực phẩm và dược phẩm thích hợp để phục hồi sức khoẻ. Khi lành mạnh họ tự động rời khỏi nơi này". (c: 5b, 1-2).

13. Thành Vương Xá mới:

"Thành này trông rộng hoang phế, không có cư dân" (c: 2a...)

14. Đô thành Gaya:

"Thành này cũng hoang tàn vắng vẻ" (c: 6a, 2).

15. Xứ Dakshinà:

"Đất này trơ trụi hoang vu không người ở" (c: 6b, 20).

16. Xứ Sur tử:

"Ngày trước tại xứ này không có dân cư, chỉ có phi nhân và rồng cư trú. Những thương gia từ các xứ khác đến buôn bán. Lúc giao dịch, phi nhân không xuất hiện, chỉ bày ra kho báu và đề giá cả, người buôn trả đủ số rồi đem hàng đi. Vì các thương gia thường lui tới nơi này, người các xứ nghe nói cũng đến và cuối cùng một vương quốc lớn được thiết lập". (c: 7a, 14-15).

---o0o---

III. Khí hậu và thảo mộc

1. Xứ Thiện Thiện.

"Đất ở đây gồ ghề không có thảo mộc" (c: 7a, 8).

2. Trung thổ - Ấn Độ:

"Khí hậu ở Trung Thổ điều hòa, không có sương tuyết" (c: 2b, 16).

3. Xứ Cao Xương:

"Xứ này có nhiều núi và thời tiết rất lạnh, ngũ cốc không mọc được trừ lúa mạch. Sau khi chư Tăng đã thọ tuế (sau an cư mùa mưa) thời tiết thường trở lạnh giá. Bởi thế Quốc vương yêu cầu chư Tăng thọ tuế sau mùa lúa". "... Xứ này ở giữa rặng núi Tuyết. Từ đây trở đi, cây trái đều khác. Trừ tre, mía, những cây cối và trái ở đây đều khác Trung Quốc" (c: 1b, 8-11).

4. Núi Tuyết:

"Trong dãy Núi Tuyết, luôn luôn có tuyết về mùa đông cũng như mùa hè. Lại có những con rồng độc mỗi khi phật ý thì phun gió độc, mưa tuyết và bão cát. Trong vạn người không có một người nào toàn mạng khi vượt qua núi này" (c: 1b, 11).

5. Núi Tuyết Nhỏ (Tiểu Hy-mã-lạp sơn):

"Sau khi ở lại Nagarahara ba tháng mùa đông. Pháp Hiển cùng hai bạn đồng hành đi về hướng Nam vượt qua dãy Núi Tuyết Nhỏ. Núi này cũng phủ tuyết cả mùa đông lẫn mùa hè" (c: 2b, 9).

6. Xứ Tăng-già-thi [Sankàsya]:

"Xứ này giàu có phì nhiêu" (c: 3b, 2).

7. Xứ Sư Tử:

"Xứ này khí hậu điều hòa, mùa đông mùa hè không khác, quanh năm cây cối xanh tốt; muôn cây ruộng lúc nào cũng được không định mùa" (c: 7a, 15-16)

